

Archeologisch vooronderzoek
Markt 15 (Geraardsbergen)

Colofon

Ruben Willaert bvba

Auteur: Tom Boncquet, Dagmar Germonprez, Rien Emmerij

Foto's en tekeningen: Ruben Willaert bvba

In opdracht van: Trawobo Invest cvba

D/2013/12.814/22

© Ruben Willaert bvba, Sijsele, 2013

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

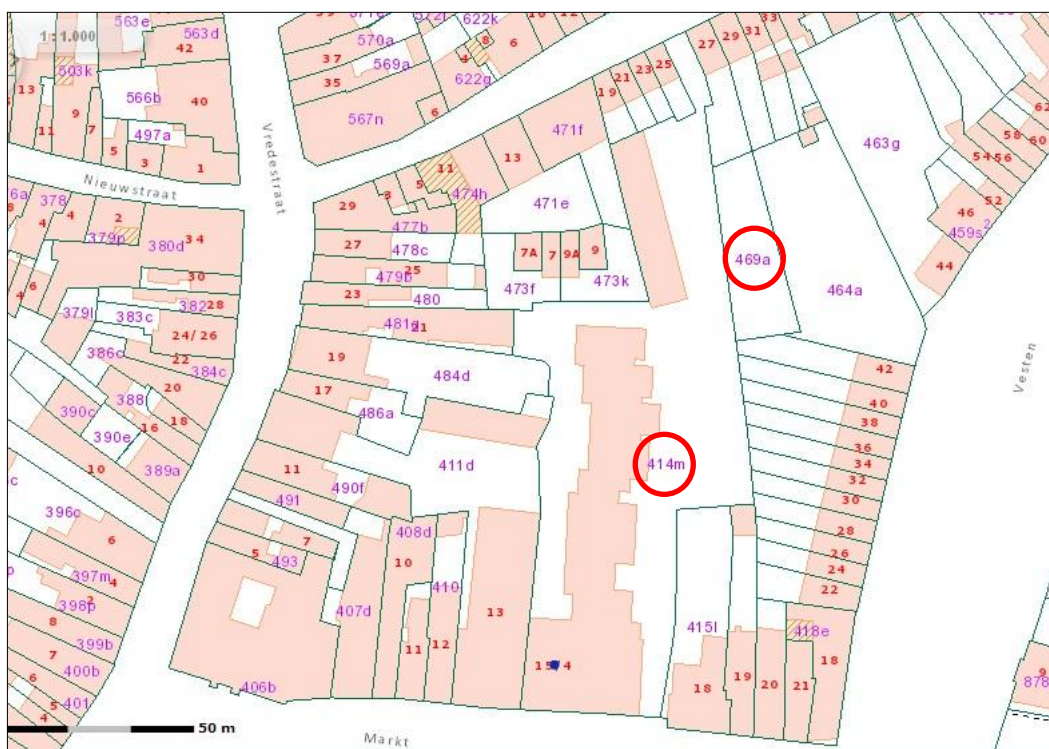
INHOUD

Inhoud.....	3
1. Inleiding	6
1.1. Kader	6
1.2. Onderzoeksopzet en uitgangspunten	6
2. Historisch desktoponderzoek	7
2.1. Inleiding.....	7
2.2. Algemene context	8
2.2.1. Situering van het projectgebied.....	8
2.2.2. Geografische, morfologische en bodemkundige context	10
2.2.3. Beperkte historische context Geraardsbergen	11
2.3. Het projectgebied doorheen de tijd.....	13
2.3.1. Toponymie	13
2.3.2. Archeologisch onderzoek in het plangebied en belendende percelen.....	15
2.3.3. Mogelijk aan te treffen structuren op de percelen van het projectgebied	20
2.3.4. Cartografisch overzicht	35
2.4. Besluit.....	48
3. Archeologische prospectie.....	50
3.1. Methode.....	50
3.2. Resultaten	52
3.2.1. Algemene profielopbouw	52
3.2.2. Put 1.....	53
3.2.3. Put 2.....	58
3.2.4. Put 3.....	61
3.2.5. Put 4.....	66
3.2.6. Put 5.....	69
4. Conclusies en aanbevelingen.....	72
4.1. Conclusies.....	72
4.2. Aanbevelingen.....	74
5. Bibliografie.....	75

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	
Provincie:	Oost-Vlaanderen
Gemeente:	Geraardsbergen
Kadastrale gegevens:	Afdeling 1, Sectie B, 414M, 469A
Projectcode:	GER-MA-13
Vindplaatsnaam:	Markt 15
Coördinaten projectgebied:	NW: X: 115 799,4, Y: 162 586,6 NO: X: 115 825,7, Y: 162 597,8 ZO: X: 115 812,5, Y: 162 493,3 ZW: X: 115 784,7, Y: 162 495,3
Opp. Projectgebied:	3400 m ²
Opp. Onderzocht gebied:	127,7 m ²
Opdrachtgever:	Trawobo Invest cvba
Projectverantwoordelijke:	Tom Boncquet
(vergunninghouder):	Ruben Willaert bvba T: 050/36 28 20 E: info@rubenwillaert.be
Bevoegde overheid:	Agentschap Onroerend Erfgoed Gebroeders Van Eyckstraat 2-4-6 9000 Gent T: 09/265 46 49 E: nancy.lemay@rwo.vlaanderen.be
Nr. opgravingsvergunning:	2013/317
Nr. vergunning metaaldetectie:	2013/317(2)
Uitvoering van het veldwerk:	13/08/2013 – 21/08/2013
Beheer en plaats documentatie:	Trawobo Invest cvba
Beheer en plaats van stalen en vondsten:	Trawobo Invest cvba
Omschrijving van de onderzoeksopdracht	
Bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem: Geraardsbergen, Markt 15
Archeologische verwachting:	Cfr. 2.2.3. Mogelijk aan te treffen structuren op de percelen van het projectgebied
Wetenschappelijke vraagstelling:	Cfr. 1.2. Onderzoeksopzet en uitgangspunten
Aanleiding tot het onderzoek:	Cfr. 1.1. Kader
Eventuele randvoorwaarden:	nvt
Eventuele raadpleging van specialisten	
Omschrijving van de inbreng van specialisten als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname voor specialistisch onderzoek:	nvt
Omschrijving van de inbreng van specialisten als zij betrokken worden bij de conservatie:	nvt
Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door personen die buiten het project stonden:	nvt

Figuur 1. Aanduiding van het projectgebied op de topografische kaart van Geraardsbergen (2000)

Figuur 2. CadGIS-kaart van het projectgebied, dat de percelen 414m en 469a beslaat. De weergegeven bebouwing op perceel 414m is gedateerd en dus niet correct

1. INLEIDING

1.1. KADER

Naar aanleiding van de realisatie van appartementen, garages en een nieuwe openbare weg binnen het plangebied door de cvba Trawobo Invest werd door het agentschap Onroerend Erfgoed (OE) van de Vlaamse Overheid aangestuurd om op deze locatie een archeologische terreininventarisatie door middel van proefputten uit te voeren. Gezien de locatie van de bouwwerken in de oudste historische kern van de stad en de resultaten van vroegere onderzoeken is de archeologische verwachting immers groot.

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd door het archeologisch projectbureau Ruben Willaert bvba in opdracht van de cvba Trawobo Invest. Het terreinwerk werd uitgevoerd tussen 13/08/2013 en 21/08/2013. Uitwerking en rapportage werden verricht tussen 22/08/2013 en 03/09/2013.

Het historisch bureauonderzoek werd uitgevoerd door D. Germonprez en R. Emmery. De terreininventarisatie en de uitwerking van de onderzoeksresultaten werden uitgevoerd door T. Boncquet (archeoloog en projectverantwoordelijke), A. De Roek (archeoloog) en D. Herreman (archeoloog). De determinatie van het vondstmateriaal werd uitgevoerd door K. De Grootte (OE).

1.2. ONDERZOEKSOPZET EN UITGANGSPUNTEN

Doel van onderhavig onderzoek is het maken van een archeologische evaluatie van de projectlocatie.

Uitgangspunten voor het onderzoek vormden de bijzondere voorwaarden opgenomen in de vergunning voor uitvoering van een archeologische prospectie met ingreep in de bodem (2013/317).

Voorafgaand aan het terreinonderzoek diende een beperkt historisch onderzoek uitgevoerd te worden. Hiervoor werden volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Wat zijn de bekende archeologische en historische gegevens?
- Hoe was de oude perceelsindeling?
- Hoe groot waren de verschillende huizenblokken?
- Welke info is er nog te vinden over de huidige bebouwing of voormalige constructies op het terrein?
- Zijn er aanwijzingen dat het terrein gedeeltelijk verstoord is?
- Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief?
- Welke onderzoeksvragen moeten bijkomend bij de prospectie met ingreep in de bodem beantwoord worden?
- Wat is de te volgen strategie tijdens het prospectieonderzoek?

Op basis van dit onderzoek werd een gemotiveerd puttenplan uitgewerkt voor het veldonderzoek. Hierbij dienden 5 proefputten aangelegd te worden van 5 x 5m. Voor het verkennend terreinonderzoek werden eveneens onderzoeksvragen opgesteld:

- Zijn er archeologische sporen aanwezig?
- Bevinden de sporen zich in stratigrafisch verband?
- Hoeveel verschillende lagen/stratigrafie zijn er te onderscheiden in de verschillende proefputten? En hoe zijn die over de verschillende proefputten heen gelinkt?
- Bevatten deze lagen archeologische vondsten?
- Uit welke periode dateren de vondsten?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Wat was de invloed van de bestaande bebouwing/verhardingen op het archeologisch erfgoed?
- Op welke diepte bevindt zich de natuurlijke bodem?
- Wat is de impact van de geplande werken op het archeologisch erfgoed?
- Kunnen de resultaten van de bureaustudie fijngesteld worden?
- Welke onderzoeksvragen moeten bij een eventueel vervolgonderzoek beantwoord worden?
- Wat is de te volgen opgravingsstrategie bij een vervolgonderzoek?

2. HISTORISCH DESKTOPONDERZOEK

2.1. INLEIDING

In deze bureaustudie zijn de voorhanden zijnde historische kaarten, luchtfoto's, grondplannen en iconografische bronnen geconfronteerd met gegevens uit literatuur en eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek. Waar mogelijk werd het plangebied op de historische kaart gegeorefereerd. Indien dit niet het geval is (bijvoorbeeld omdat het een panoramisch zicht betreft), dan wordt aan de hand van pijltjes aangeduid waar het zich bevindt. Voorzichtigheid is hier evenwel genoodzaakt. Op de historische kaarten gaan we op zoek naar het bestaan en de lokalisering van vroegere perceelsindelingen, bewoning en bebouwing, verstoringen van het terrein, en eerdere archeologische vondsten. Er wordt ook gebruik gemaakt van rapporten en resultaten van eerdere opgravingen in de Geraardsbergse bovenstad, in het bijzonder in de percelen die het plangebied opmaken en de belendende percelen. Het doel is het inschatten van de aanwezigheid en bewaringstoestand van archeologische monumenten in het plangebied.

2.2. ALGEMENE CONTEXT

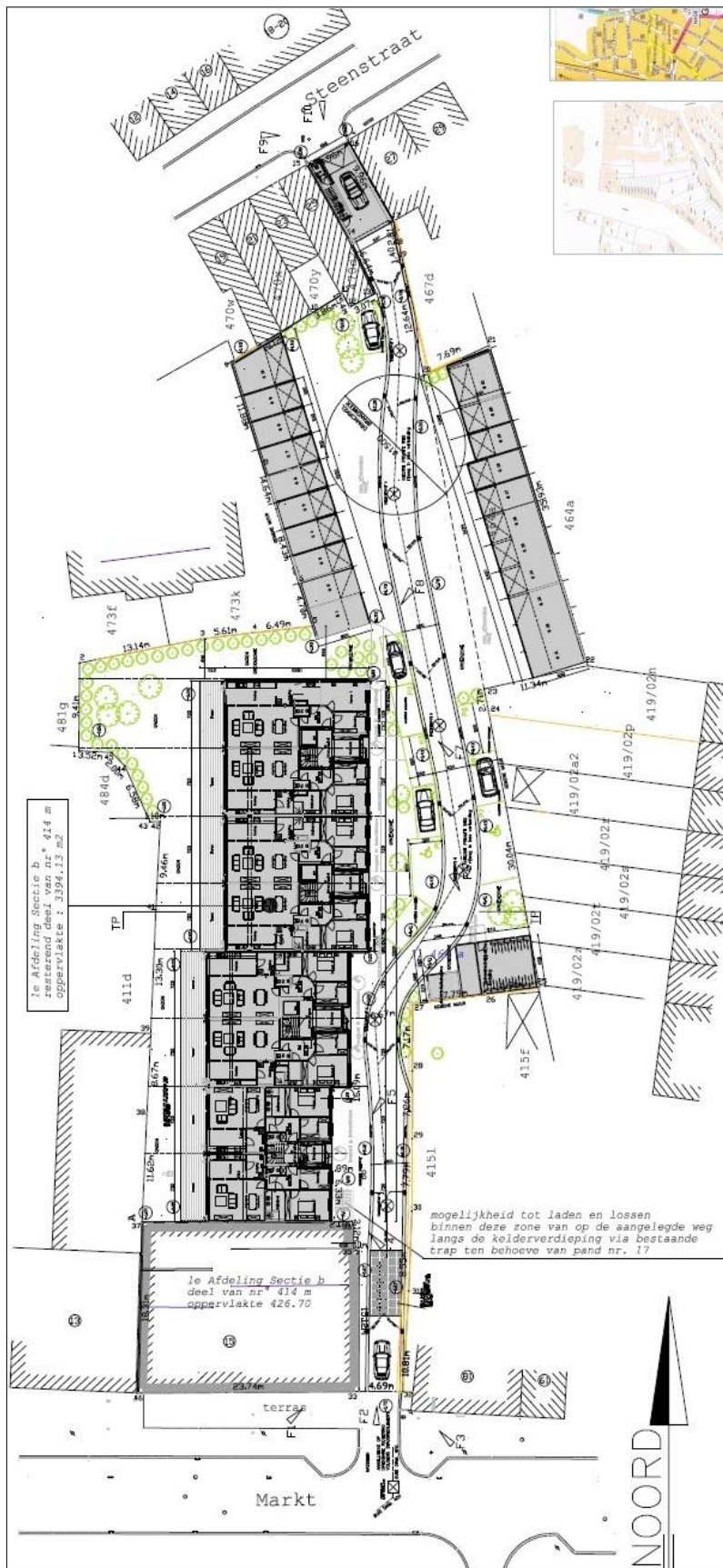
2.2.1. SITUERING VAN HET PROJECTGEBIED

Figuur 3. Detail van een oblieke luchtfoto van het projectgebied door G. Welleman (2009). Genomen kort na de afbraak. Aan de Markt staat reeds het gerealiseerde appartementsgebouw uit 2004 (zie *infra*). Bron: De Ro, "Wonen tussen stadhuis en wal", p. 18

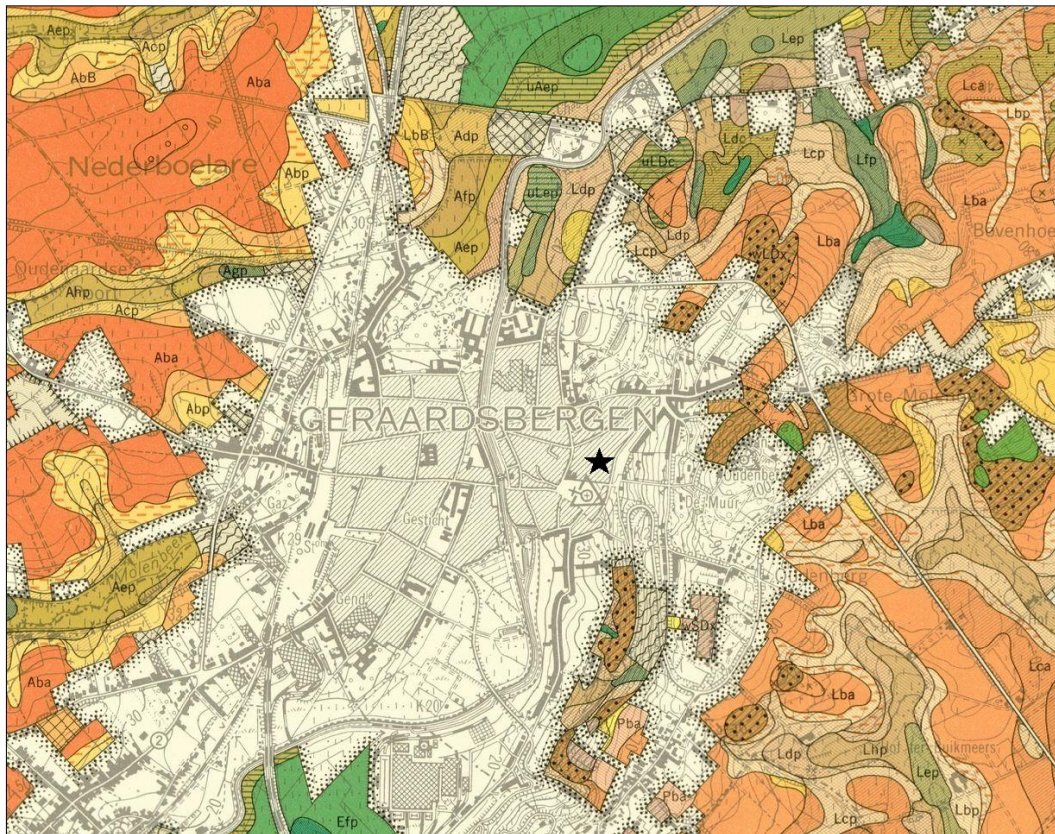
Figuur 4. Recente oblieke luchtfoto van het projectgebied (BingMaps, 2013). We zien het braakliggende projectgebied achter het nieuwbouw-appartementencomplex op de Markt

Figuur 5. Inplantingsplan van het bouwproject. De huidige bebouwing van het plangebied bestaat louter uit het reeds gebouwde, grijs afgelijnde appartementsgebouw dat paalt aan de Markt. De rest is voorlopig onbebouwd

2.2.2. GEOGRAFISCHE, MORFOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT

Geraardsbergen ligt in het zuidoosten van de provincie Oost-Vlaanderen, op de grens met Vlaams-Brabant en Henegouwen, in een gebied waar de Vlaamse Ardennen, het Pajottenland en de Denderstreek elkaar raken. Bodemkundig ligt het projectgebied op de rand van een Paniseliaanse kleilaag, met voornamelijk leem- en zandlemige gronden. Geraardsbergen wordt gedomineerd door twee belangrijke landschapselementen: de rivier de Dender en de 110 meter hoge Oudenberg (de 'Muur'). De Oudenberg is de hoogste top van de Brabantse Kam, een reeks heuvelruggen. De Dender splitst Geraardsbergen in een bovenstad (rechteroever) en een benedenstad (linkeroever). In de benedenstad daalt de bodem naar zo'n 25 meter boven de zeespiegel. De ondergrond in het stadscentrum is echter antropogeen.¹

Figuur 6. Institut Géographique Militaire, *Bodemkaart van België*, Brussel, 1971. Detail Geraardsbergen 100W (schaal 1:20.000). De ster duidt het projectgebied aan

¹ Welleman, "Bespreking van de structuren", p. 6; Deschieter en De Wandel, "Archeologisch noodonderzoek in de Grotestraat te Geraardsbergen", pp. 470-472.

2.2.3. BEPERKTE HISTORISCHE CONTEXT GERAARDSBERGEN

Geraardsbergen dankt zijn stichting, rondom 1067-1070, aan zijn geografisch strategische ligging op de Dender in het Land van Aalst, in Rijksvlaanderen, op de grens met Henegouwen en Brabant. Rond de Oudenberg bestond al een nederzetting sinds Frankische tijden, die onder de expansiepolitiek van Boudewijn VI, graaf van Vlaanderen, evolueerde tot een versterkte stad. Via stadskeure verkreeg de stad verschillende privileges die ze een aantrekkelijke woonplaats maakte. De Dender was ten tijde van de stichting waarschijnlijk niet bijzonder bevaarbaar maar werd nadien herhaaldelijk uitgebaggerd en plaatselijk gekanaliseerd om als handelsvaarweg te ontsluiten.² Alvast in 1096 was er op de markt een kapel die later zou uitgroeien tot de Sint-Bartholomeuskerk³, maar vooral belangrijk voor de expansie van de stad op socio-economisch en cultureel vlak waren de bouw van het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal en de overplanting van de St.-Adriaansabdij van Dikkelvenne eind elfde, begin twaalfde eeuw.⁴ Die benedictijnerabdij was een belangrijk bedevaartsoord omdat ze de relieken bewaarde van de pestheilige Sint-Adriaan. Er ontstond dan ook een bloeiende handel in pelgrimstekens - devotionele insignes in allerlei legeringen, vooral in tin en lood, meestal als souvenir gedragen door bedevaarders op hoofddekens of kledij.⁵ Geraardsbergen groeide in de dertiende eeuw uit tot een marktcentrum met een bloeiende huidevetters- en lakennijverheid. In 1332 werden de eerste stadsmuren met zes poorten aangelegd.⁶ In 1338 bedroeg het inwonersaantal rond de 4500.⁷ De strategische ligging die aanleiding gaf tot de stichting van de stad, leidde er ook toe dat Geraardsbergen geregeld speelbal werd tijdens onlusten en oorlogen. In 1381 werd de stad verwoest door de Brugse en Ieperse soldaten van Lodewijk van Male tijdens de Gentse Opstand, en ook in 1452-1453 werd de stad twee maal geplunderd door de Gentenaars en door de troepen van Filips de Goede. In de zestiende en zeventiende eeuw kwamen de kantnijverheid, tapijtweverij en lijnwaadindustrie tot bloei, zij het geregeld afgestompt door de plunderingen tijdens het Spaanse bewind en de Frans-Spaanse oorlog.⁸ Een ooggetuigenverslag over de toestand van de stad in 1658, met de bedoeling het transport van de stad te verlagen, beschrijft de stad als half verwoest en bijna voor drie kwart onbewoond, en de huizen die niet zijn afgebroken als 'luttelkens'. Een jaar later, na plunderingen door het Franse leger, was de stad nog verder verwoest en een 70-tal huizen verder afgebroken.⁹ De bevolking was in 1693 teruggevallen tot een 2326 inwoners, maar anno 1829 weer gestegen tot 7349 inwoners. Op het einde van de achttiende eeuw kan Geraardsbergen zich onttrekken aan de geopolitieke wisselvalligheden. Onder het Oostenrijkse bewind begonnen handel en nijverheid (brouwerijen, stokerijen en tabaksnijverheid) te floreren. Geraardsbergen vond slechts laat aansluiting bij de industriële revolutie, maar kende in de negentiende eeuw een relatieve welvaart en bloei door de stilaan uitdovende kantnijverheid, de sigarenfabricage en de luciferindustrie. Deze industrieën vestigden zich vooral op de linkeroever van de Dender en in het centrum van de stad. De groei van de stad leidde ook tot het opduiken van arbeiderswoningen die 'afschuwelijk smerig, slecht gebouwd en onmogelijk te verluchten' zijn, in de woorden van een Arbeidscommissie in het leven geroepen na de algemene stakingen van 1886.¹⁰ Vanaf de jaren '30 werd ook het bierbrouwen

² Deschietter & De Wandel, "Archeologisch noodonderzoek in de Grotestraat te Geraardsbergen", p. 471.

³ Van de Perre, "De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500", p. 52.

⁴ Van Trimpont, *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, p. 4.

⁵ Van Bockstaele, *De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen*, p. 155-158.

⁶ *Bouwen door de eeuwen heen. 5n 1*, p. 268.

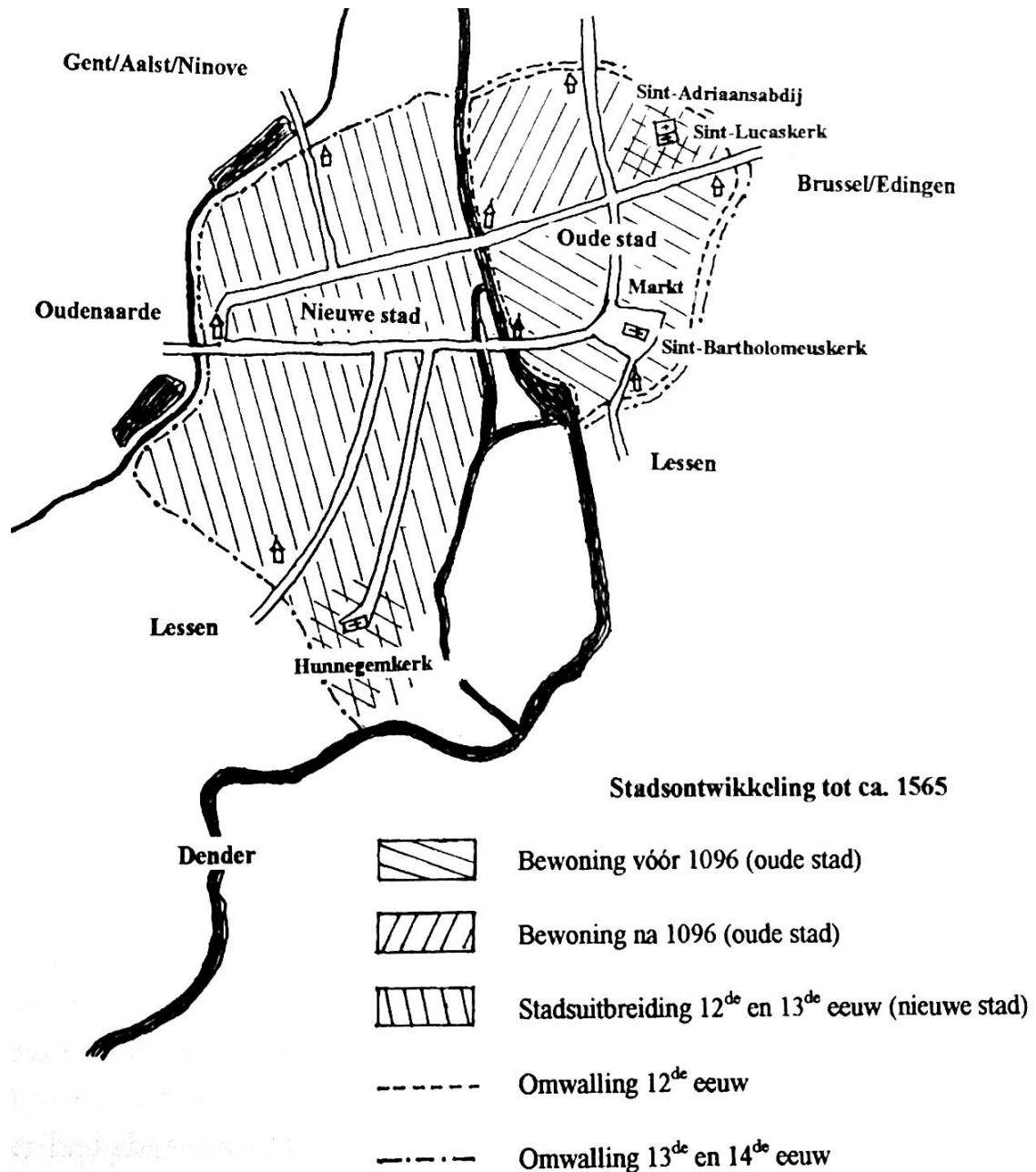
⁷ Van de Perre, "De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500", p. 52.

⁸ *Bouwen door de eeuwen heen. 5n 1*, p. 268. Zie onder andere: de Cacamp, "De lijdensweg van Geraardsbergen (1579-1585)", pp. 42-63.

⁹ Van Isterdael, "Uitzicht van Geraardsbergen en Zottegem in 1659", pp. 75-77.

¹⁰ Van Lul, "Een eeuw evolutie", pp. 69-70.

een belangrijke tak van de werkgelegenheid. Vanaf de twintigste eeuw is er duidelijk opnieuw sprake van een demografisch verval.¹¹

Figuur 7. Overzicht van de stadsontwikkeling tot 1565. Bron: VANDE WINKEL, COCK *et al.*, "Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen", p. 297

¹¹ Van Lul, "Een eeuw evolutie", p. 64; Van Trimont, *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, p. 5, *Bouwen door de eeuwen heen. 5n 1*, p. 268 en 270.

2.3. HET PROJECTGEBIED DOORHEEN DE TIJD

Het projectgebied loopt van de Markt naar de historische Steenstraat. In grote lijnen is het middeleeuwse stratenpatroon van Geraardsbergen, met hellende hoofdstraten volgens de geografische situatie, bewaard gebleven.¹² De Markt was vanouds het politiek, commercieel en economische centrum van de stad. Markten waren de motors van de middeleeuwse stadsontwikkeling, op plaatsen goed bereikbaar via invoerwegen voor de aanvoer van landbouw- en ambachtsproducten.¹³ De Geraardsbergse Markt grenst in het oosten aan de Vesten - die verbinding wordt de 'Paardenmarkt' genoemd. Het Stadhuis van Geraardsbergen, op de hoek van de Markt en de Vredestraat, dateert waarschijnlijk uit de veertiende eeuw maar is in verschillende fases verbouwd: laatgotiek, postgotiek, laatbarok (verbouwing in 1753) en neogotiek (verbouwing eind negentiende eeuw). De bouw van de Sint-Bartholomeuskerk, op de plaats van een vroegere gotische kapel, ving aan in 1476. Op het marktplein staan twee fonteinen die, hoewel respectievelijk verplaatst of vervangen door een moderne kopie, dateren uit de vijftiende en de veertiende eeuw: het Manneken-Pis uit 1459 en de "Marbol", een laatgotische fontein die al in 1392 opduikt in bronnen. Beiden waren via een pijpleiding aangesloten op water van de Oudenberg. Van het einde van de negentiende tot het einde van de twintigste eeuw bevonden zich op de Markt ook de hoofdkwartieren van de liberale, katholieke en socialistische partij. Typisch zijn ook de vele smalle straatjes die van verschillende zijden uit het midden van bouwblokken uitkwamen op de Markt, vaak via overwelfde doorgangen in de rijhuizen.¹⁴

2.3.1. TOPONYMIE

Francq citeert verschillende laat-veertiende en vijftiende-eeuwse Geraardsbergse oorkonden, pachtboeken en stadsrekeningen waarin het bouwblok dat wordt begrensd door de Markt, de Vredestraat, de Steenstraat en de vesten, op zo'n 55 meter hoogte in de bovenstad, 'ingeland'¹⁵ wordt genoemd. In het bijzonder zou dit 'ingeland' ook zijn naam gegeven hebben aan een 'straetkin' dat het binnenblok doorkruiste.¹⁶ De Ro en Francq identificeren dit straatje met een eertijdse afgesloten brandgang van het bouwblok, waar de rooilijn enigszins uitsprong ter hoogte van Markt 17, en waar een overwelfde doorgang was, aangehecht aan de woning rechts hogerop met een 'korfboogdeurtje in een zandstenen omlijsting met druipsleutel, waterlijst en geprofileerde, deels bewaarde imposten'¹⁷ (zie afbeelding 8 en 23).

¹² *Bouwen door de eeuwen heen. 5n 1*, p. 270.

¹³ Van de Perre, "De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500", p. 63.

¹⁴ Van Trimont, *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, pp. 5-6; *Bouwen door de eeuwen heen. 5n 1*, p. 315.

¹⁵ Afhankelijk van de spelling ook 'ingelandt', 'inghellant' of 'ingheland'.

¹⁶ Francq, *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600*, pp. 45-46.

¹⁷ Het gebouw op Markt 17 is afgebroken in 2004. De Ro, "Wonen tussen wal en stadhuis", p. 18; *Bouwen door de eeuwen heen. 5n 1*, p. 320. Te zien op afbeelding 30.

Figuur 8. Detail van een foto van de afsluiting van de brandgang met het korfboogdeurtje, naast de meest zuidoostelijke hoek van het projectgebied. Bron: DE RO & SURDIACOURT, *Het Schoonste Spektakel*, p. 199

Toponymisch heeft de naam waarschijnlijk niets met Engeland te maken: 'ingeland' zou afgeleid zijn van het Germaanse 'angilandja', wat weide- of akkerland betekent, vooral dan in de context van een bij een woonkern horende 'gemeenschappelijk gebruikte bodem' die hoger gelegen is.¹⁸ Doorheen heel Oost-Vlaanderen dragen verschillende andere 'meersen', veeweiden e.d. datzelfde toponiem, o.a. in Meerbeke, Ophasselt, Lokeren, Erpe en Gent.¹⁹ Het Geraardsbergse 'ingeland' zou dus oorspronkelijk een hoger gelegen, gemeenschappelijke grasweide kunnen geweest zijn. Een andere mogelijkheid is dat het eenvoudigweg om een term voor een 'enclave' binnen een bouwblok gaat.²⁰

De Ro merkt op dat na 1500 het toponiem 'Ingeland' verdwijnt en dat de kaarten van Deventer en Ferraris het binnenblok tussen Markt, Steenstraat, Vredestraat en vesten volledig groen inkleuren (zie *infra*). Hij wijst op de eventuele rol van hevige branden in Geraardsbergen in 1548 en 1549, en op de leegloop van de stad tengevolge van de godsdienststroeibelen tussen 1580 en 1585.²¹ Zo omschrijft Jean-Baptiste Gramaye, die in 1611 met *Gerardimontium Oppidum* de

¹⁸ Lindemans, "Plaatsnamen uit het Aalstersche", p. 13; Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, p. 51; Francq, *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600*, p. 46.

¹⁹ Lindemans, "Plaatsnamen uit het Aalstersche", p. 6; De Ro, "Wonen tussen wal en stadhuis", p. 18; Dullaert, *Bijdrage tot de toponymie van Lokeren*, p. 89; Vercouillie, "De straatnamen van Gent", p. 16.

²⁰ Vercouillie, "De straatnamen van Gent", p. 16.

²¹ De Ro, "Wonen tussen wal en stadhuis", p. 21.

oudste geschiedenis van Geraardbergen publiceerde, de stad aan het begin van de zeventiende eeuw als volgt:

“[O]mdat ze vlak bij Henegouwen in het grensgebied van Vlaanderen gelegen is, werd ze door zo grote interne en buitenlandse beroeringen en oorlogsrampen geteisterd, dat er ternauwernood een schim van de vroegere stad overgebleven schijnt. Zij beslaat een grote oppervlakte, verbrokkeld door tussenruimten van de straten, door weinige huizen bezet.”²²

De stadsmuren van Geraardsbergen werden in 1818 geslecht en het terrein genivelleerd, zodat het bouwblok langs één zijde open kwam te liggen. Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw zijn langs de daar aangelegde Vesten woningen gebouwd.

2.3.2. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN HET PLANGEBIED EN BELENDEDE PERCELEN

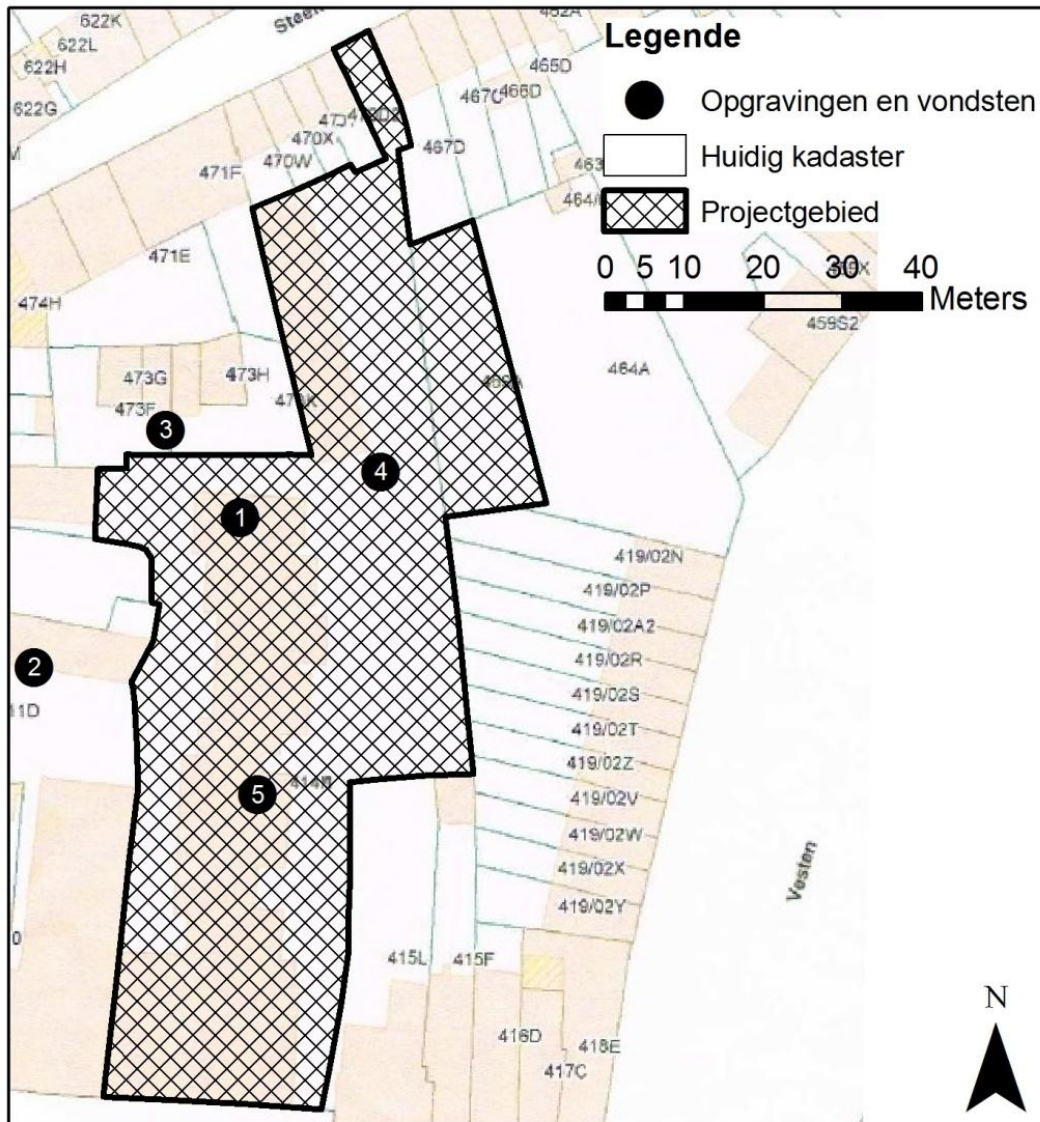
Er zijn vele indicaties dat dit ‘Ingeland’ vanaf de dertiende eeuw bebouwd en bewoond werd, mogelijk in de eerste plaats langs het voornoemde Ingelandstraatje. Archeologisch onderzoek biedt een eerste indicatie. Het gros daarvan is uitgevoerd door de Werkgroep Archeologie Geraardsbergen, die een aantal vrijetijdsarcheologen verzamelde die professioneel werden bijgestaan en ondersteund. Sinds 1978 voert deze werkgroep archeologische (nood)onderzoeken uit in de stadskern van Geraardsbergen en omgeving.²³ Helaas zijn van deze onderzoeken, op enkele kleine mededelingen in heemkundige tijdschriften en in *Archaeologia Mediaevalis* na, ‘geen opgravingsverslagen, aantekeningen of plannen gemaakt’.²⁴ Dat wordt in de literatuur enigszins geremedieerd door een monografie over de volledige (post)-middeleeuwse muntvondsten bij Geraardsbergse opgravingen, uitgegeven door de heemkundige kring *Gerardimontium*, en een artikel over kleine huishoudelijke voorwerpen in het tijdschrift van de kring. Daarin staat telkens vermeld bij welke van onderstaande opgravingen de afgebeelde of opgesomde vondsten zijn aangetroffen. In het geval van de huishoudelijke voorwerpen gaat het om devotionalia; huisnijverheidszaken als spellen, vingerhoedjes en spinschijfjes; accessoires voor lichaamsverzorging en kledij zoals kammen, knopen, pincetten en gespen; en zaken als schrijfstiften, spelmateriaal, wapenmateriaal en patacons).²⁵ Elders zijn we verplicht terug te vallen op tekstuele beschrijvingen van sleuven en vondsten.

²² De Ro J. & Van Trimpont F., *Jean-Baptiste Gramaye: ‘Gerardimontium Oppidum’ (1611)*, p. 56.

²³ Beeckmans, “Even in de kijker: archeologie in Geraardsbergen”, p. 213.

²⁴ Beeckmans, Parent *et al.*, “Kleine huishoudelijke voorwerpen uit het middeleeuwse Geraardsbergen”, p. 3.

²⁵ Volledige lijsten in: Beeckmans, *In klinkende munt*, 2004; Beeckmans, Parent *et al.*, “Kleine huishoudelijke voorwerpen uit het middeleeuwse Geraardsbergen”, pp. 3-13.

Figuur 9. Overzichtskarta van vroegere opgravingen en rond het projectgebied. Legende: 1 = lokatie opgraving “tuin Volkshuis” (CAI); 2 = lokatie opgraving “KBC” (CAI); 3 = lokatie opgraving schouwborg; 4 en 5 = muntvondsten op een niet geheel betrouwbare kaart, eveneens toegeschreven aan de opgravingen van Borremans in de tuin van het Volkshuis. Zie ook de overzichtskarta bij het besluit

Hieronder volgt een overzicht van deze opgravingen en de vondsten.

A. Opgraving “KBC” (Huis Van Waesberge, nr. 2 op de overzichtskarta)

Toen in 1995 de bank KBC het pand op het adres Markt 13 kocht, met de bedoeling het te slopen en te vervangen door nieuwbouw, heeft Etienne Borremans van de Archeologische Werkgroep Zuid-Oost-Vlaanderen een opgraving geregeld. Met intervallen zou die uiteindelijk duren van oktober 1995 tot mei 2000.²⁶ Deze opgraving staat in de literatuur ook bekend onder de noemer ‘in de tuin van het huis Van Waesberge op de Markt’.²⁷ De opgraving bracht binnen het perceel Sectie B 411b, dat grenst aan het projectgebied, de fundamenteen en muursegmenten van een

²⁶ Beeckmans & Welleman, “Inleiding”, p. 4.

²⁷ Beeckmans, “Even in de kijker: archeologie in Geraardsbergen”, p. 214.

laat twaalfde-eeuws, vroeg dertiende-eeuws stadswoonhuis aan het licht, centraal gelegen op een erf dat grensde aan de Markt in het zuiden, met een toegangstrap en een vermoedelijk houten plafond. De muren waren gedeeltelijk afgebroken voor de aanleg - tussen en op de keldermuren - van een veertiende-eeuws waterleidings- en afwateringssysteem in gebakken aardewerk. Deze waterleiding liep van oost naar west, over een afstand zo'n 16 meter. In de stadsrekeningen duiken vaak onkosten op voor het onderhoud van loden maar ook aardewerken leidingen, die waren aangesloten op 'borren' (bronnen) en dus alvast gedeeltelijk waterleidingen waren. Deze waterleidingen verbonden bronnen op de flanken van de Oudenberg naar de stedelijke citernes en fonteinen. De leiding die werd teruggevonden is volgens Beeckman echter niet op de kaart met het waterleidingsnet uit 1783 terug te vinden (zie *infra*). Enkele andere lijnsporen ten noorden en ten westen van deze hoofdconstructie werden eveneens teruggevonden, waaronder één reeks platte rechthoekige stenen die Welleman interpreteerde als een 'stenen pad'. Daarnaast werd in de opvulpakketten een grote collectie scherven, dierlijk en plantaardig materiaal aangetroffen, en enkele opvallende zaken zoals een geglaazuurd hoofdje in rood aardewerk, een bronzen schrijfstift en heel wat schoenzolen.²⁸ Er is verder ook nog sprake van een pakket met 'honderden misbaksels van dakpannen uit de XIIIde eeuw' wat zou kunnen duiden op lokale pannenfabricage.²⁹ Verschillende gietmallen voor pelgrimstekens werden eveneens aangetroffen.³⁰ Na het opheffen van de bewoning, ten laatste in de vroege veertiende eeuw, werd het gebouw niet meer heropgebouwd. De rooilijn werd verlegd naar de Markt en het achterliggende erf werd een tuin.³¹

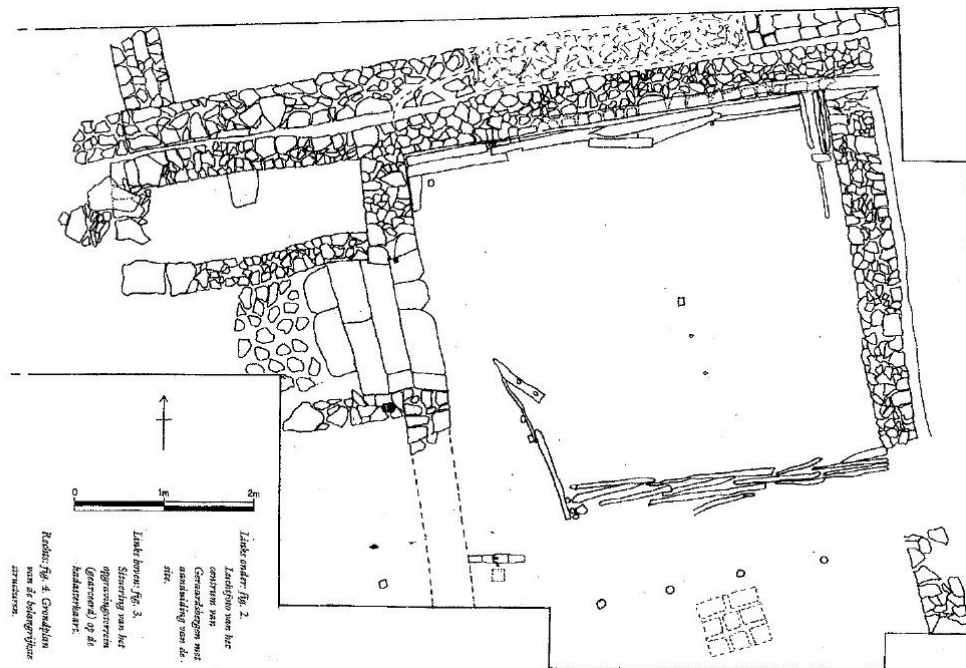
Figuur 10. Locatie van de opgraving op het aan het projectgebied grenzende perceel op het adres Markt 13 (perceel B 411).
Bron: WELLEMAN, "Bespreking van de structuren", p. 6. Zie ook overzichtskaart bij het besluit

²⁸ De Ro, "Wonen tussen wal en stadhuis", p. 19; Welleman, "Bespreking van de structuren", pp. 9-15; Beeckmans, "Algemeen besluit", p. 44; Moens, "Het leer", pp. 31-35; Beeckmans, "Aardewerk, metaal en hout", pp. 23-25. Een tekening van een aardewerken buis is te vinden op p. 28 van laatstgenoemd artikel.

²⁹ Beeckmans, "Even in de kijker: archeologie in Geraardsbergen", p. 215.

³⁰ Van Damme, Beeckmans *et al.*, "Stadsarcheologie in Geraardsbergen (O.-VI.)", 1997, p. 68.

³¹ Beeckmans, "Algemeen besluit", p. 44.

Figuur 11. Grondplan van de belangrijkste structuren aangetroffen in deze opgraving, georiënteerd naar het noorden. Bron: WELLEMAN, “Bespreking van de structuren”, p. 6

B. Opgraving “Tuin Volkshuis”

Vroegere opgravingen door Borremans tijdens de jaren '80-'90 in de tuin van het in 2004 afgebroken Volkshuis (Markt 15), brachten een gelijkaardig waterleidingssysteem aan het licht als in de tuin van Markt 13, met rode aardewerken ‘buisjes’ in houten bakgoten, op bijna 4 meter diepte.³² De waterleidingen doorliepen het rechthoekige werkterrein zowel in N-Z als afdalend van de helling in O-W-richting. In beide gevallen gaat het om (9 verschillende types) conische kannebuizen, maar in N-Z-richting loopt de leiding over in een veldstenen goot, en is er vermoedelijk ook sprake van een houten controlekoker. Er werden ook scherven teruggevonden van oudere buizen uit grijs aardewerk met ‘een cilindrische hals en verwijd mofeinde’.³³ Het volgen van die waterleidingen brachten in 1993 en 1994 een wasplaats aan het licht (een zandstenen vloer van 36 m²), die in gebruik was tot het einde van de veertiende eeuw en werd gevoed door de overloop van een bronput bovenaan de Markt.³⁴ Al in een stadsrekening van 1398 is in het *inghelant* immers sprake van een ‘borre [...] die ter merchtborre dient’.³⁵

³² Borremans & Vanden Berge, “Archeologisch onderzoek te Geraardsbergen”, 1991, p. 48.

³³ Borremans & Vanden Berge, “Archeologisch onderzoek te Geraardsbergen”, 1992, pp. 83-84.

³⁴ De Ro, “Wonen tussen wal en stadhuis”, p. 19; Borremans, De Leeuw en Van den Berge, “Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen”, p. 49.

³⁵ Franca, *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600*, p. 45.

Figuur 12. Een groep waterleidingsbuizen opgegraven door de Werkgroep Archeologie Geraardsbergen 'uit de buurt van de Markt te Geraardsbergen'. Bron: BEECKMANS, "Even in de kijker: archeologie in Geraardsbergen", p. 213

Borremans spreekt in 1988 ook over een vermoedelijke 'aarden wal' aan de oostelijke zijde van zijn opgraving.³⁶ Hij situeert zijn opgravingen in 1987 en 1989 in de buurt van het 'Fort van de Steenstraat' (zie *infra*). Daar werd op 4,5 meter diepte 'een zware constructie in veldsteen' teruggevonden. Een dwarse sleuf aan de binnenkant van die muur leverde een stratigrafie op met verschillende bewoningslagen boven elkaar, met in het pakket tussen 2,50 en 3,11 meter diepte vondsten van dubbele mijten van Lodewijk van Nevers (1322-1346) en een sterling van Robrecht van Bethune (1305-1346).³⁷

C. "Tuin Sint-Adriaanschouwborg"

In 1994 werd een noodopgraving uitgevoerd in de tuin van de voormalige schouwborg in de Steenstraat, waar in een afvalkuil gietmallen en andere parafernalia rond de productie van pelgrimstekens werden teruggevonden. Er is in het opgravingsverslag sprake van een 'westelijke sector' waar onder 1,2 meter recente cultuurlagen een 12 cm dik nivelleringspakket van fijn baksteengruis werd teruggevonden, met daaronder 'een gemengde laag met wat houtskoolresten, bouwpuin en 16de-17de-eeuws schervenmateriaal'. Tussen 1,7 en 2,05 meter bevond zich het pakket archeologica uit het gietatelier, op een zandig niveau met resten van houtskool en aardewerk, en daaronder tenslotte het tertiaire paniseliaan.³⁸

Naast de gietmallen trof men ook een pelgrimsampul en gietkroezen aan, en enkele andere munten en metalen voorwerpen, die in detail beschreven en afgebeeld worden in een artikel van Beeckmans en Borremans in *Archeologie in Vlaanderen*.³⁹ Deze pelgrimstekens waren devotieele insignes geproduceerd als souvenir voor bedevaarders die de benedictijnerabdij van

³⁶ Borremans, "Stadsarcheologie te Geraardsbergen", 1988, p. 67. Mogelijk gaat het hier om een wal uit de tuin van de Sint-Jorisgilde, zie *infra*.

³⁷ Borremans E., "Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen", 1990, pp. 47-48. Zie *In klinkende munt* voor een volledig overzicht.

³⁸ Beeckmans & Borremans, "Sporen van een 15de-eeuws atelier voor pelgrimsdevotionalia", pp. 317-319.

³⁹ Beeckmans & Borremans, "Sporen van een 15de-eeuws atelier voor pelgrimsdevotionalia", pp. 317-324.

de heilige Adriaan bezochten. Meestal waren het 'opengewerkte reliëfvormen in tinloodlegering', gegoten in mallen, meestal in monopolie door de lokale geestelijke overheid of bepaalde gilden.⁴⁰ Verder vond men ook een vroeg-negentiende eeuwse kalkput opgevuld met een bakstenen kalkoven.

Bij een andere noodopgraving bij de herinrichting van de Markt in 2003, bij de aanleg van een nieuwe riolering, vond men ten noorden van de Sint-Bartholomeuskerk, in het hoger gelegen deel van de Markt, al op 75 cm diepte een vondstrijk pakket middeleeuwse resten, die op het eerste zicht verband leken te houden met schoenlappersactiviteiten. Elders op de markt werden verschillende keren loden en bakstenen waterleidingen en riolen aangesneden.⁴¹

2.3.3. MOGELIJK AAN TE TREFFEN STRUCTUREN OP DE PERCELEN VAN HET PROJECTGEBIED

A. Gildehuis en doelen van de schuttersgilde van Sint-Joris

Ongeveer ter hoogte van waar het projectgebied grenst aan de Markt, lag het gildehuis van de Sint-Jorisgilde (zie ook *infra*). Op onderstaand detail uit een schilderij van D. Missaut, dat de Markt afbeeldt anno 1827, is het voormalige gildehuis gelegen in de huizenrij die zich uitstrekt vanaf het stadhuis, voorbij het huis met de trapegevel, naar de stadswal toe. Vaak wordt het geïdentificeerd met een pand dat stond aan de Markt 13, ten westen van het projectgebied, dat later in het bezit kwam van de Sint-Adriaansabdij en dat eind vorige eeuw werd gesloopt.⁴² De Ro stelt dat in de tuin van dit gildehuis, die tot in de Steenstraat reikte, de doelen voor de boogschutters stonden opgesteld.⁴³ De Sint-Jorisgilde was niet het enige schuttersgilde in Geraardsbergen, maar het bestond al zeker sinds het einde van de veertiende eeuw. Het was een elitecompagnie van voetboogschutters, met een lange lijst invloedrijke personages op de ledenlijst, een militaire corporatie die officiële taken vervulde en vooral in oorlogstijd haar rol speelde als stadsmilitie.⁴⁴

Sanderus vermeldt in zijn beschrijving van Geraardsbergen in *Verheerlykt Vlaendre* dat het 'Huis' van de schutters van de Sint-Jorisgilde zich bevindt 'ter rechter zyde van St. Bartholomeus-Kerspel-Kerk, en dicht by de Stads-Muuren, op een zeer vermaakelyke plaats'.⁴⁵ De schuttersgilde bezat een erf in de Steenstraat, dat in 1796 door de Franse revolutionairen is in beslag genomen toen de schuttersgilde werd afgeschaft, en omgevormd tot "[c]hamp national, où les jeunes gens du canton iraient se livrer tous les décadis, sous les yeux de leurs parents, aux jeux et exercices qui développent et fortifient le corps, et où l'on pourrait aussi célébrer, dans la belle saison, les fêtes republicaines".⁴⁶ De Ro situeert de parallelle muren die uitlopen op de Steenstraat ter hoogte van het huidige gelijkaardig opgesplitste perceel B 470.⁴⁷ Over de locatie van het gildehuis en de doelen van de schuttersgilde is *infra* nog meer te lezen op basis van cartografische bronnen.

⁴⁰ Borremans, De Leeuw en Van den Berge, "Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen", p. 49; Van Bockstaele, "De pelgrimstekens van de H. Adriaan te Geraardsbergen", pp. 278-282.

⁴¹ Delrue, "Noodopgravingen op de Markt in Geraardsbergen", p. 12. Een nauwkeurige aanduiding van de sleuven ontbreekt.

⁴² Inventaris, p. 320.

⁴³ De Ro, "Het Sint-Jorisgilde en de Markt van Geraardsbergen", pp. 38-39.

⁴⁴ De Ro, "Het Sint-Jorisgilde en de Markt van Geraardsbergen", pp. 39-40; Gierts, "Geraardsbergen 1392-1443", pp. 3-4.

⁴⁵ Sanderus, *Verheerlykt Vlaendre*, II, dl. 3, p. 83. Voor meer informatie over de gilde, zie: De Ro, "Het Sint-Jorisgilde", pp. 18-24.

⁴⁶ Citaat van De Portemont uit zijn *Recherches historiques sur la ville de Grammont* in voetnoot 5 van De Ro, "Wonen tussen wal en stadhuis", p. 20.

⁴⁷ De Ro, "Wonen tussen wal en stadhuis", p. 21.

Figuur 13. Detail uit een schilderij van D. Missaut. Bron: De Ro, “Het Sint-Jorisgilde en de Markt van Geraardsbergen”, p. 39

B. Het ‘Fort Kina’

Aan de kant van de Steenstraat omvat het plangebied perceel B 470. In 1834 was dit perceel nog onbebouwd en in het bezit van meester-metser Antoon Kina, die zelf woonde in een herenhuis op de Markt ‘rechts van het hoger vermelde korfboogdeurtje’. B 470 was dus een langgerekt perceel dat achter zijn woning gelegen was. Kina bouwde op zijn lap grond kleine arbeiderswoningen, inspeland op de ontluikende industrialisering van Geraardsbergen. Op het stuk van het perceel dat paalde aan de Steenstraat liet Kina in 1848 vijf huizen bouwen, tot een diepte van 7,4 meter. Vier hadden een gevelbreedte van 3,7 meter, één (dat nu gesloopt is en toegang biedt tot het bouwblok) was 5 meter breed. In het binnenblok verzezen later nog 14 andere huisjes van 5,6 meter breed en 4,14 meter diep, allemaal met een klein koertje (zie afbeelding 14). De bouwvergunning hiertoe verkreeg hij al op 6 februari 1840. De Ro vermoedt dat dit “Fort Kina”, het grootste beluik van Geraardsbergen, waarschijnlijk door zijn arme bewoners werd betreden via een boogvormige doorgang onder het breedste huis in de Steenstraat, eerder dan via de Markt.⁴⁸

⁴⁸ De Ro, “Wonen tussen wal en stadhuis”, p. 22.

Figuur 14. Mutatieschets nr. 6 uit 1848 van het perceel 470, met de huizen gebouwd door Antoon Kina. Bron: Archief van het Kadaster, Gent

Een Geraardsbergse politiecommissaris heeft op 21 oktober 1859 verslag uitgebracht van een bezoek aan Fort Kina. Daaruit blijkt dat de huisjes aanleunden tegen een terrein dat zo'n 90cm hoger lag, en dat door een gebrek aan dakgoten alle regenwater in een gracht samenvloede. Omdat er geen riolering was, bleef ook het afvalwater uit de beluikhuisjes in de gracht staan, waar het alleen met emmers kon worden weggeschept. Samen met de mestputten die de bewoners zelf groeven dichtbij hun woning leidde dat volgens het verslag tot 'stanken & dampen die zeer onaengenaem zyn'.⁴⁹

Na het overlijden van Kina komen de huisjes in 1866 in handen van de Geraardsbergse sigarenfabrikant Eugène Van Landuyt, en sindsdien noemt men het Fort Kina het 'Fort Van Landuyt'. De huisjes blijven echter bewoond tot burgemeester Charles de l'Arbre ze op 10 januari 1893 onbewoonbaar verklaart. Van Landuyts zoon Jules bouwt het beluik in 1897 om tot een 'sigarenmakerwerkhuis'. Dat gebouw wordt dan weer in 1904 opgekocht door de Samenwerkende Maatschappij De Verbroedering, en drie jaar later gesloopt.⁵⁰

C. Volkshuis van de S.M. De Verbroedering

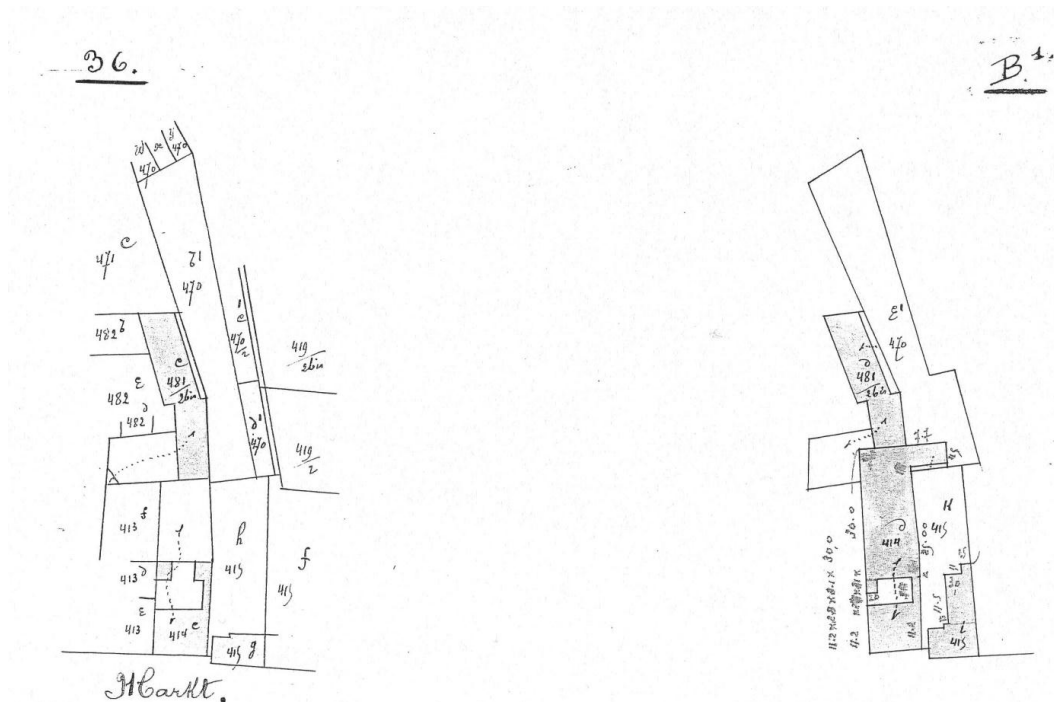
Het perceel B 470 komt begin de twintigste eeuw in het bezit van de Samenwerkende Maatschappij (S.M.) De Verbroedering, de socialistische kring van Geraardsbergen. Rond datzelfde moment kocht de S.M. ook aan de Markt drie percelen met rijwoningen en achterliggende stallingen, remises en de oude sigarenfabriek, samen 3320 m2 groot:

"Voor de jonge partij is dit de ideale locatie om een nieuw partijgebouw op te richten op de plaats waar naast de traditionele machten (kerk en stadhuis) de liberalen en de katholieken hun lokaal hebben. Aanvankelijk worden de oude panden omgebouwd tot volkshuis. Nog in 1904 wordt gestart met de bouw van een nieuwe feestzaal, die vanaf 1909 ook als cinemazaal gaat fungeren. Volgens L. Waelraet zou onder het podium een oude vluchtgang vertrekken die een bocht maakt onder de tuintjes van de woningen van

⁴⁹ De Ro, *ibidem*, p. 23.

⁵⁰ De Ro, *ibidem*, p. 23.

de Vesten om te eindigen in het bos achter de stadsmuren. In 1991 zou de gang op diverse plaatsen zijn ingestort. Verder bevinden zich achter de feestzaal nog een oud slachthuis, paardenstallen, een bureel, magazijnen, garages, een bakkerij en het machinehuis om elektriciteit te produceren. Een belangrijk deel van het binnenblok, waar voorheen het Fort Van Landuyt stond, blijft onbebouwd, maar is nu helemaal ingesloten door de nieuwe huizenrij op de Vesten. Hier worden kippen gekweekt; er is een groentetuin, een boomgaard en een bleekweide. In 1923 en de volgende jaren wordt langs de Markt een nieuw Volkshuis opgericht.”⁵¹

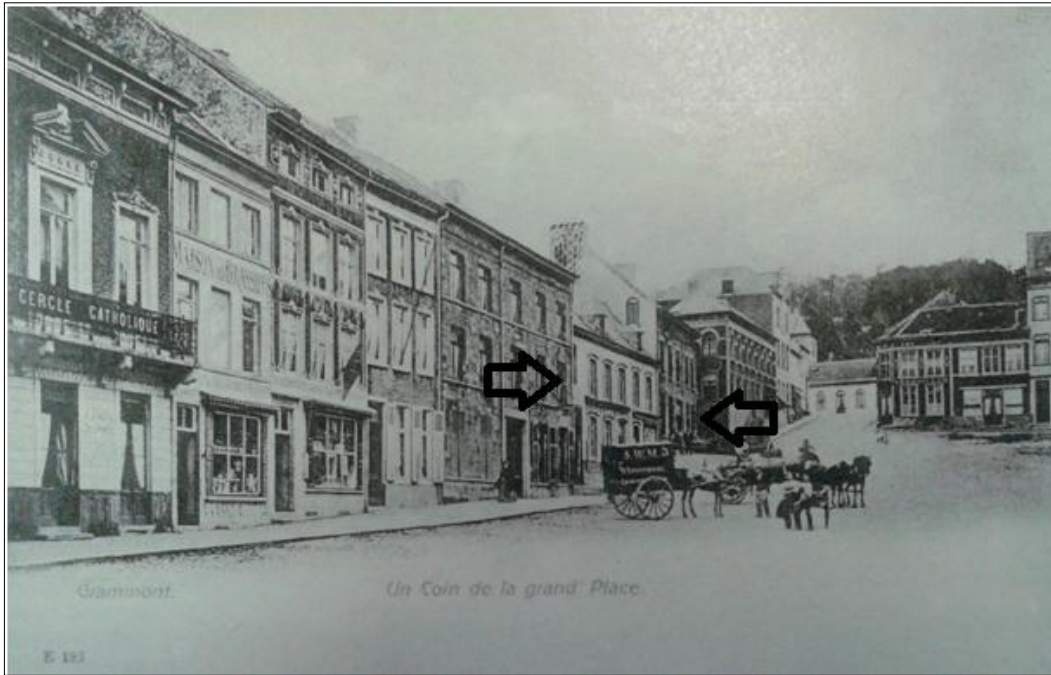

Figuur 15. Mutatieschets nr. 36 uit 1905 met de bouw van de nieuwe lokalen van de S.M. De Verbroedering. Bron: Archief van het Kadaster, Gent

⁵¹ De Ro, “Wonen tussen wal en stadhuis”, pp. 23-24.

Figuur 16. Plan van de kadastrale situatie anno 1913. Perceel B 470 toont bebouwing aan de Steenstraat, maar het beluik "Fort Kina" is gesloopt. Omcirkeld in deze afbeelding is de plaats waar in 1905 de cinemazaal van de S.M. De Verbroedering kwam te liggen. We zien dat de bezittingen van de maatschappij nog uit verschillende percelen bestaan: B 413 waarop twee woonhuizen staan. Bron: De Ro & SURDIACOURT, *Het Schoonste Spektakel*, p. 178

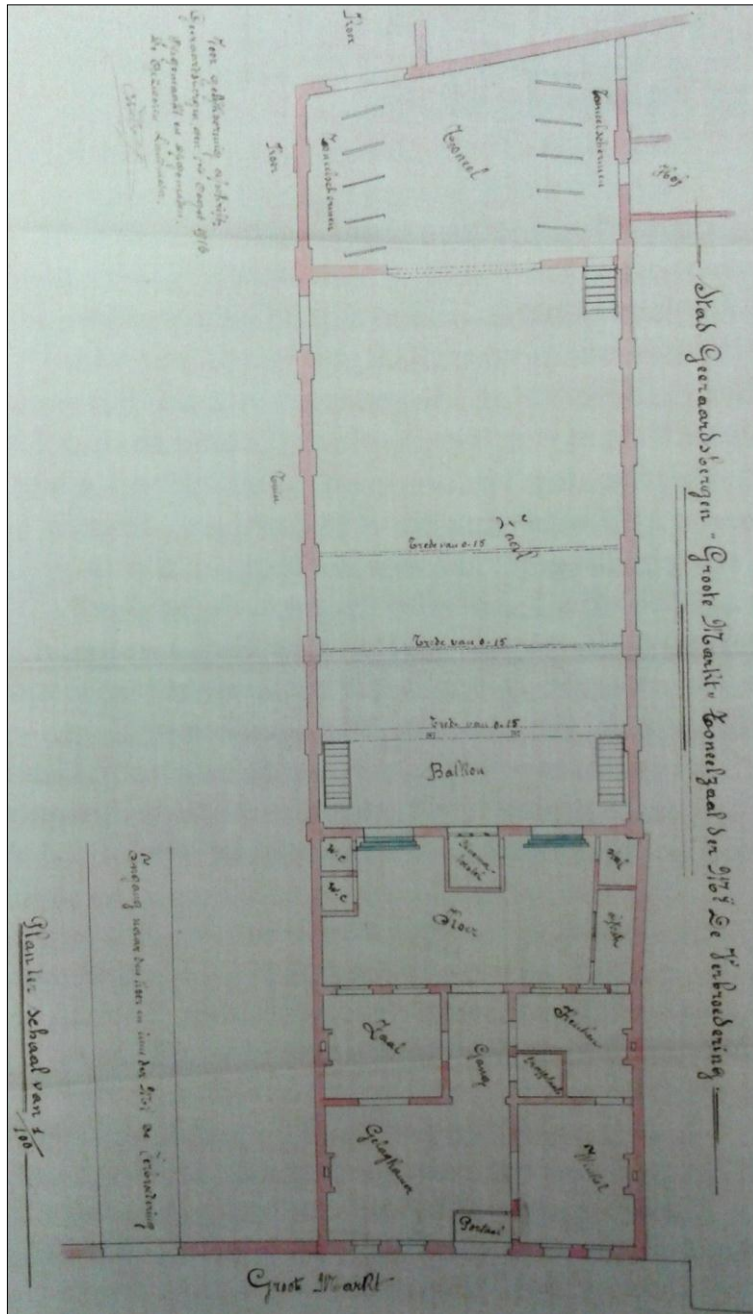

Figuur 17. Postkaart van het gedeelte van de Grote Markt dat bekend staat als de “Paardenmarkt”. Links op de voorgrond de Cercle Catholique, één van de eerder gevestigde partijhuizen op het marktplein. Half verscholen achter de broodkar van de S.M. De Verbroedering, tussen de twee pijlen, bevinden zich de panden die de socialistische beweging aankocht. Bron: VAN DAMME, *Zo was... Geeraardsbergen*, p. 9

Figuur 18. Detail uit een postkaart van de “Paardenmarkt”, gezien vanuit de Vesten. De panden van de S.M. De Verbroedering liggen in de rechter huizenrij, tussen de kasseiwegjes die het voetpad onderbreken en naar de steegjes lopen die links en rechts de percelen omsluiten

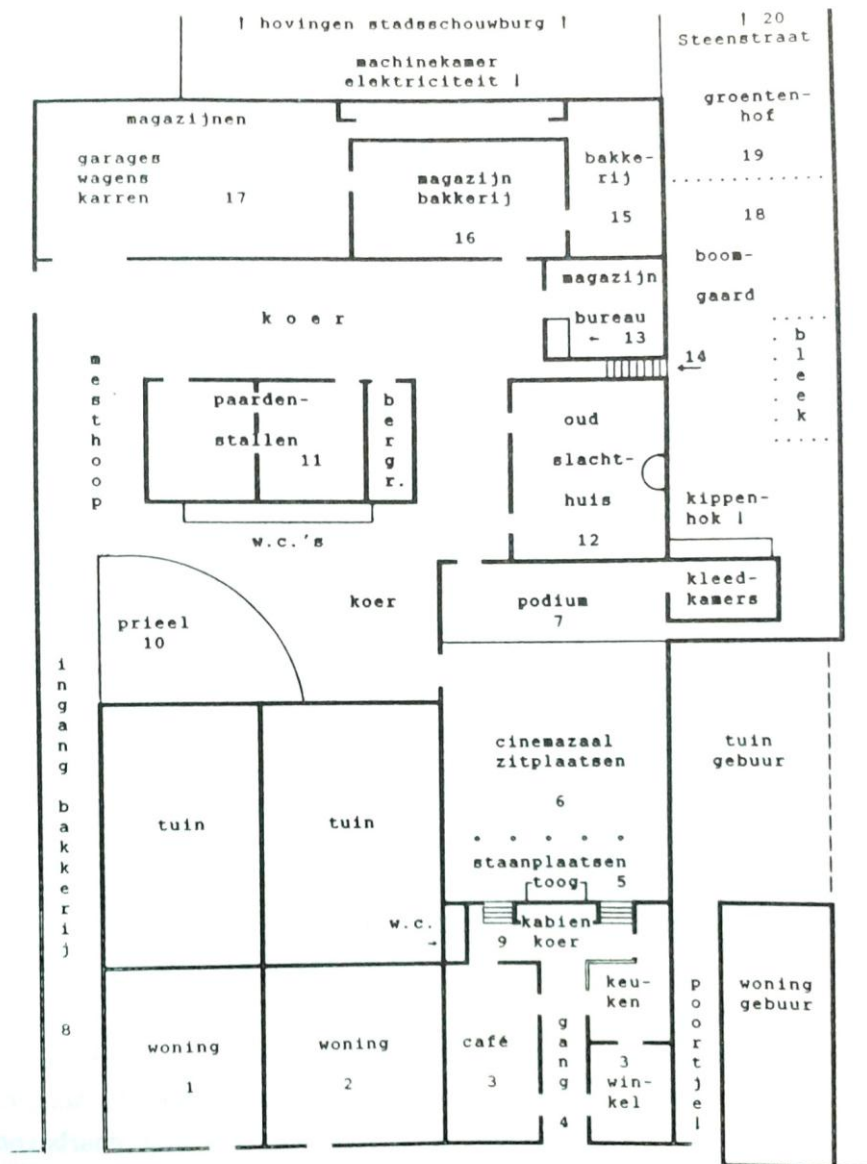
Op 14 mei 1905 huldigde de Geraardbergse socialistische beweging haar lokalen op de Markt in met grote manifestaties.⁵² Vanaf 1913 waren er ook filmvoorstellingen, waarvoor aanpassingswerken worden uitgevoerd aan de lokalen van de S.M. De Verbroedering. In het toelatingsdossier zit onderstaande plattegrond van het pand van de maatschappij aan de Markt 17.⁵³

Figuur 19. Grondplan van de 'toneelzaal' (filmzaal) van de S.M. De Verbroedering van de hand van landmeter Omer De Boe, 1 augustus 1913. Bron: DE RO & SURDIACOURT, *Het Schoonste Spektakel*, p. 178

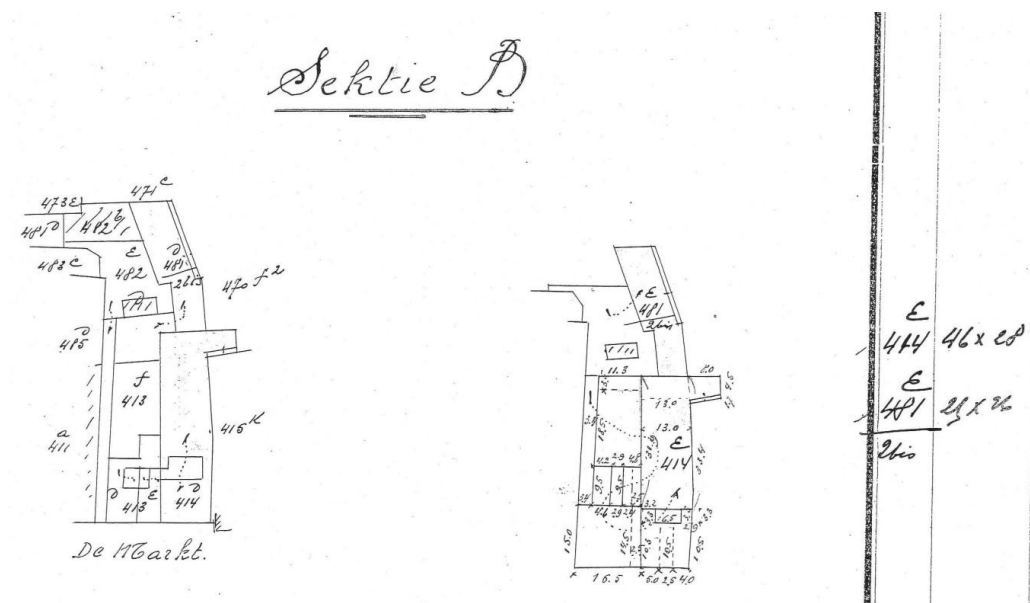
⁵² Walraet, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, p. 33.

⁵³ De Ro & Surdiacourt, *Het Schoonste Spektakel*, pp. 177-178.

Figuur 20. Tentatief grondplan van het complex aan de Markt in bezit van de S.M. De Verbroedering vóór de verbouwing in 1924. Het is opgesteld aan de hand van inlichtingen van een prominent lid van de coöperatie die er zijn jeugd doorbracht en is dus slechts een schets. Legende: 1. Woning met tuin, omgevormd tot coop-winkel; 2. Woning met tuin, omgevormd tot textielwinkel; 3. Café (links) en woning van de gerant (rechts); 4. Ingang tot een koertje en de cinemazaal; 5-7. Cinemazaal, kon gebruikt worden als balzaal. Rechts langs het podium kon men de tuin bereiken met een boomgaard en moestuin; 8. Ingang naar de koer; 9. Koer; 10. Prieel (bergruimte); 11. Paardenstallen met aangebouwde wc's en bergruimte voor voeder; 12. "Een oud slachthuis met een mooi torentje, dat gebruikt werd als vergaderzaal voor de groeperingen [...]", in 1918 gebruikt als keuken door Engelse troepen op het einde van WO I; 13. Magazijn met bureau; 14. Trappen die leidden naar de boomgaard en de moestuin; 15. Bakkerij met machinekamer voor elektriciteit; 16. Broodmagazijn; 17. Bergruimten voor karren, later garages, voor broodwagens; 18. Boomgaard met kippenhok en bleekweide; 19. Moestuin; 20. Uitgang naar de Steenstraat. Op de bovenverdiepingen waren lokalen van verschillende syndicale en andere verenigingen. Bron: WALRAET, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, pp. 35-36

De bakkerij en het magazijn op het plan in afbeelding 20 werden in 1918 vernield door een brand, en daarna heropgebouwd.⁵⁴ De groei van de socialistische beweging zorgde echter begin de jaren '20 voor ruimtegebrek. "Nu zitten de kameraden er des zondags opgepropt", schreef de *Vooruit* op 2 april 1923. Een nieuw volkshuis drong zich op, en op de plannen fungeerde een grote feestzaal voor honderden zitplaatsen, een koffiehuis van 14 meter diep en 10 meter breed, een 'boekerijzaal', allerlei burelen, een voordrachtszaal, een turnzaal, een woonst voor de conciërge en een balzaal van 208 m² groot.⁵⁵ De twee rijhuizen waar de winkels in waren ondergebracht verdwijnen (de winkelruimte verhuist naar het ernaast gelegen huis), en de Brusselse architect Louis-François Van Hooveld tekent het plan van een nieuw Volkshuis. De nieuwe polyvalente feestzaal, die ook fungeert als cinema, opent al op 6 januari 1924. Het volledige gebouwencomplex wordt op 2 augustus 1925 ingehuldigd.⁵⁶

Figuur 21. Mutatieschets nr. 23 uit 1926. Samenvoeging van percelen en bouw van het nieuwe Volkshuis. Bron: Archief van het Kadaster, Gent

Walraet schreef in 1991 dat zich onder het podium van de vroegere cinema een bron bevond 'die gevoed werd door het water afkomstig uit de "Oudenberg" en [...] uitmondend in de Marbolfontein', waarvan het water gebruikt werd bij de verbouwing in 1923:

"Vandaag is deze bron nog wel aanwezig, maar niet meer zichtbaar. Toch hoort men nog het ruisen van het water wanneer men zich onder het podium bevindt."⁵⁷

Dit komt in grote lijnen overeen met de informatie op de waterleidingskaart uit 1783 (zie infra afbeelding 38). Er zouden volgens Walraet op dezelfde plaats nog meer onderaardse sporen te vinden zijn:

"Onder het podium vertrekt ook nog een eeuwenoude vluchtgang die een bocht maakt onder de tuintjes van de woningen langs de Vesten. Deze gang had zijn eindpunt in het bos achter de stadsmuren. Spijtig genoeg is hij nu op verschillende plaatsen ingestort."⁵⁸

⁵⁴ Walraet, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, p. 33.

⁵⁵ Walraet, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, pp. 33-34 en 104.

⁵⁶ De Ro & Surdiacourt, *Het Schoonste Spektakel*, p. 182.

⁵⁷ Walraet, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, p. 40.

Figuur 22. Het nieuw gebouwde Volkshuis van de S.M. De Verbroedering. De foto dateert van kort na de afwerking in 1924. Bron: Beeldbank AMSAB, FO 004171

⁵⁸ Walraet, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, p. 40.

Figuur 23. Het aan het Volkshuis palende, reeds langer bestaande pand met zandstenen gevel, ook gebruikt door de S.M. De Verbroedering als coop-winkel (links) en stoffenwinkel (rechts). De foto dateert van 1924. Bron: Beeldbank AMSAB, FO 004168

Figuur 24. Luchtfoto van Geraardsbergen uit het interbellum. De pijl duidt de achterbouw van het Volkshuis en de coop-winkel aan. Bron: De Ro, "Wonen tussen stadhuis en wal", p. 24

Figuur 25. De achtergebouwen (garages) van het Volkshuis voor WO II. Bron: WALRAET, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, p. 95

Figuur 26. Foto van het Volkshuis (na 1945) die een beeld geeft van de overwelfde doorgang naar de garages en de magazijnen van het Volkshuis. Bron: RUIZ, *Geraardsbergen op de drempel van de twintigste eeuw*, p. 157

Figuur 27. Laden van brood en patisserie aan het magazijn van de bakkerij van de S.M. De Verbroedering achteraan het Volkshuis (1962). Bron: WALRAET, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove*, p. 155

Op 1 mei 1974 sloot de coop-winkel van de S.M. De Verbroedering.⁵⁹ Omwille van de te hoog oplopende onderhouds- en restauratiekosten besliste de SP in 1999 tot afbraak van het Volkshuis en de achtergelegen partijgebouwen. Op 26 maart 2001 dient de NV Vado een aanvraag in om alle gebouwen te slopen en een woonerf te bouwen met drie appartementsgebouwen, garages en commerciële ruimtes. In de herfst van 2004 begon de afbraak van het Volkshuis, kort nadien werd het eerste blok appartementen gebouwd, aan de zijde van de Markt. De rest van de werken loopt vertraging op, de bouwvergunning vervalt, en het binnenblok blijft open en groen. Ondanks oproepen om er een park van te maken, kwam er een nieuwe bouwvergunning.⁶⁰

⁵⁹ De Ro & Surdiacourt, *Het Schoonste Spektakel*, p. 199.

⁶⁰ De Ro, "Wonen tussen stadhuis en wal", p. 24.

Figuur 28. Deze luchtfoto van de Markt in Geraardsbergen van op 15 augustus 2000 toont het Volkshuis (Markt 15) en het aanpalende pand (Markt 17) met hun achterliggende bouwsels, naast het gesloopte perceel Markt 13 (voormalig KBC-kantoor) waar graafwerken aan de gang zijn. Bron: DE RO & SURDIACOURT, *Het Schoonste Spektakel*, p. 204

Figuur 29. Staat van de panden van de S.M. De Verbroedering in 2004, kort voor de afbraak. Bron: DE RO & SURDIACOURT, *Het Schoonste Spektakel*, p. 203

Figuur 30. Foto van de afbraak van het Volkshuis en het aanpalende winkelpand van de S.M. De Verbroedering, 9 oktober 2004. Bron: DE RO & SURDIACOURT, *Het Schoonste Spektakel*, p. 204

Op 18 januari 2012 verkoopt de nv VADO het resterende perceel aan de Markt 15, met huidig kadaster sectie B 414/P en een oppervlakte van 29 are en 44 centiare, aan de cvba TRAWOBO INVEST.⁶¹ Op 15 mei 2013 koopt de cvba TRAWOBO INVEST het aanpalende perceel gekend bij het kadaster onder sectie B nr. 469/A met een oppervlakte van 3 are 30 centiare van twee privépersonen.⁶²

2.3.4. CARTOGRAFISCH OVERZICHT

A. Plattegrond van Geraardsbergen door Jacob Roelofs van Deventer (ca. 1560)

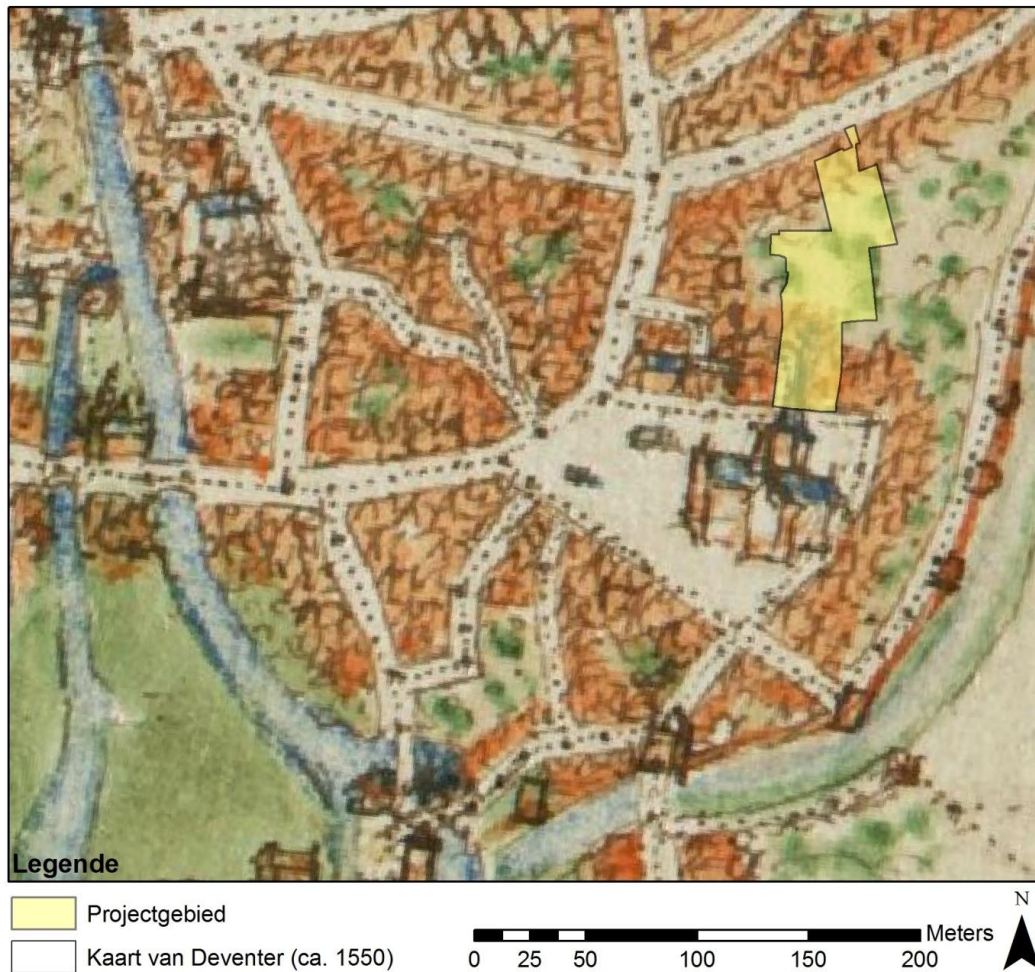
De oudste kaart die werd geconsulteerd, was de stadsplattegrond van Geraardsbergen door Jacob Roelofs van Deventer, een Nederlandse cartograaf die rond 1560 in opdracht van de Spaanse koning Filips II alle steden van de Nederlanden in kaart bracht.⁶³ De kaart toont echter, op de straatzijden na, geen bebouwing in het bouwblok. De kaarten van Deventer staan bekend om hun verrassende topografische nauwkeurigheid, maar er mag niet uit het oog worden verloren dat het gaat om een plattegrond met opstellen in scheve parallelprojectie, en dat door Deventers opmetingsmethode de straten breder worden weergegeven dan in werkelijkheid.⁶⁴

⁶¹ Akte verleden voor notaris Olivier Van Maele, 18 januari 2013.

⁶² Akte verleden voor notaris Lien Couck, 15 mei 2013.

⁶³ Vande Winkel, Cock *et al.*, "Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen", p. 223.

⁶⁴ Vande Winkel, Cock *et al.*, "Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen", pp. 235-236.

Figuur 31. Afbakening van het projectgebied op de kaart van Deventer

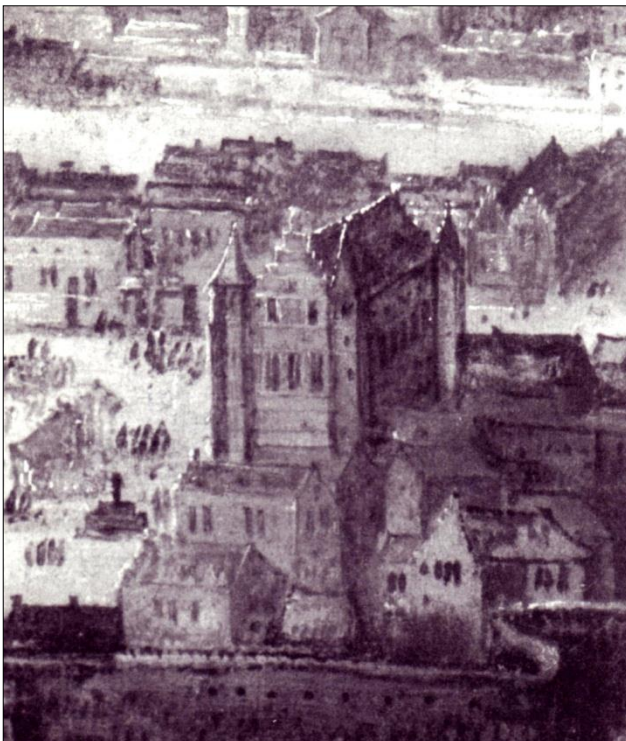
B. Panoramisch gezicht op de stad Geraardsbergen door Joos II de Momper (ca. 1590)

Het oudste gekende panoramische zicht op de stad Geraardsbergen wordt toegeschreven aan Joos II de Momper (1564-1635) en zou dateren van rond 1590. Het detailbeeld in figuur 32 is een close-up van het marktplein, met op de voorgrond de Sint-Bartholomeuskerk net achter de stadswallen, bedrijvigheid op het marktplein en rechts het versterkte stadhuis met hoektorens.⁶⁵ Op afbeelding 33 zien we een detail van het stadhuis. Achter de huizenrij die uitgaat op het marktplein is op de achterliggende percelen ook bebouwing afgebeeld. Ook lijkt hier de omwalling mee in te buigen met de bebouwing i.p.v. de loop van de rivier te volgen.

⁶⁵ *Archiefbeelden Geraardsbergen*, p. 8; Van Trimpont, *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, p. 1.

Figuur 32. Detail van het marktplein in het panoramische zicht van De Momper. Bron: VAN TRIMPONT, *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, p. 1

Figuur 33. Detail van het stadhuis op het panoramische zicht van De Momper. Bron: *Archiefbeelden Geraardsbergen*, p. 10

C. Stadsgezicht van Geraardsbergen door Antonius Sanderus (Flandria Illustrata, 1644)

De informatie die te puren valt uit onderstaande afbeelding van Geraardsbergen wordt besproken in de gelijkaardige varianten uitgegeven door Blaeu en de Wit, die ook de nummering van de gebouwen reproduceerden (zie *infra*).

Figuur 34. Detail uit stadzicht van Sanderus. Bron: Sanderus, *Verheerlykt Vlaendre*, II, dl. 3, p. 79

D. Stadsgezicht van Geraardsbergen in de Atlas Blaeu (1649) en de Atlas de Wit (1698)

De Nederlandse drukker, uitgever en cartograaf Joan Blaeu vatte halverwege de zeventiende eeuw het plan op om stedenatlassen te publiceren van alle steden ter wereld. Uiteindelijk zou hij slechts twee volumes met Nederlandse steden (1649) en drie volumes met Italiaanse steden (1663) uitgeven. Ook de zuidelijke Spaanse Nederlanden kwamen aan bod. Blaeu wilde Geraardsbergen opnemen in zijn atlas, maar vond geen plattegrond. Daarom kopieerde hij het stadsgezicht van Sanderus uit 1644. De tekening van Sanderus is echter allesbehalve waarheidsgetrouw: zo zijn stadhuis en Bartholomeuskerk gepositioneerd om in het beste perspectief weergegeven te worden, waardoor de tekening de kerk veel dichterbij de Dender weergeeft dan in werkelijkheid het geval was. In de *Atlas De Wit*, uitgegeven in 1698 nadat Frederick de Wit de koperplaten verwierf waarmee Blaeu zijn atlassen drukte, werd de prent van Blaeu ongewijzigd overgenomen.⁶⁶ Sowieso waren er voor stadsplattegronden en stadszichten geen afgesproken standaarden voorhanden voor het afbeelden van verschillende gebouwen. In de regel werden bijzondere gebouwen zoals kerken, kloosters en stedelijke instellingen met blauwe daken weergegeven, en waarheidsgetrouwer dan gewone woonhuizen, waarvan de vorm en zelfs het aantal niet noodzakelijk bij de werkelijkheid aanleunt.⁶⁷ Ook de inkleuring kan zeer fantasierijk zijn.⁶⁸

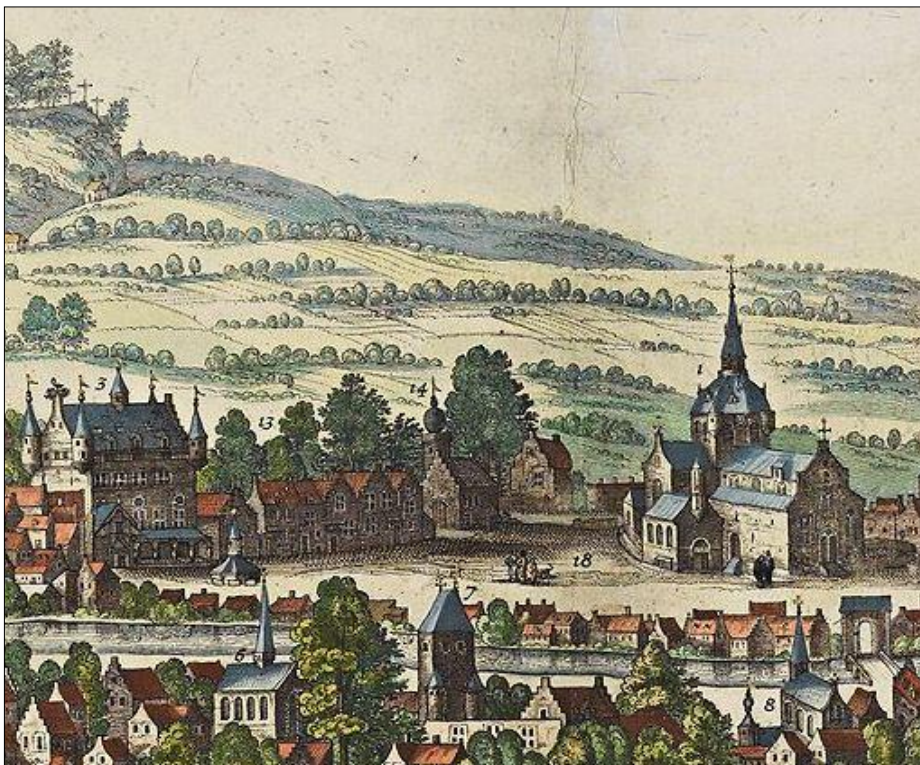
⁶⁶ van Delft & van der Krogt, *Atlas de Wit*, p. 315.

⁶⁷ van Delft & van der Krogt, *Atlas de Wit*, p. 18.

⁶⁸ Verschaffel, "Een zicht op Geraardsbergen... Sanderus", passim.

Figuur 35. Detail van de huizenrij op de Markt in Geraardsbergen tussen het stadhuis (links, nr. 3) en de Sint-Bartholomeuskerk (rechts, nr. 1), zoals weergegeven op een ingekleurde kopergravure uit de *Atlas Major* van Joan Blaeu (1648). Nr. 14 stond in de legende omschreven als 'domus Consulis de Waesberghe', wat volgens de overlevering zou overeenstemmen met het voormalige KBC-kantoor op Markt 13.⁶⁹ Bron: VAN TRIMPONT, *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, p. 12

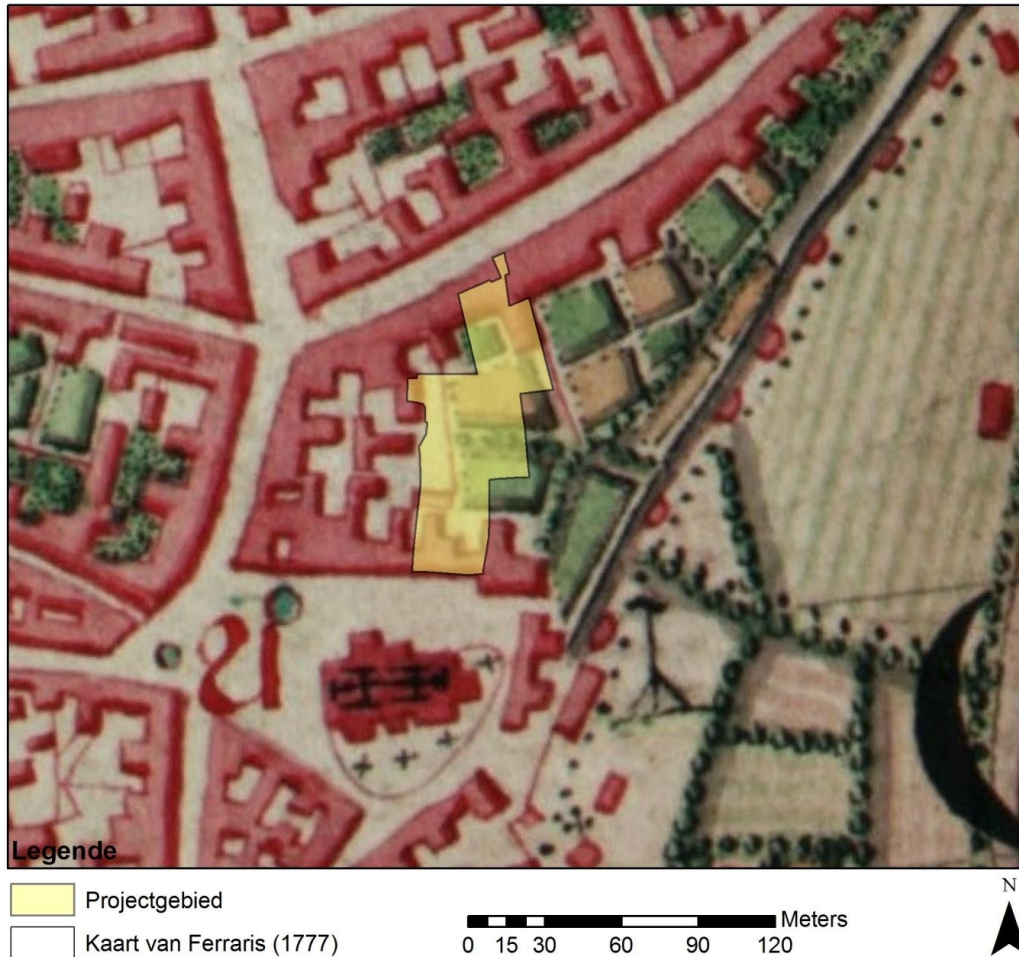

Figuur 36. Detail van dezelfde plaats in de versie afgedrukt in de *Atlas De Wit* (ca. 1698). We zien een duidelijk hiaat in de huizenrij ter hoogte van het projectgebied, en een beboste omgeving achter de huizen. De Wit had echter in de eerste plaats artistieke bedoelingen - bemerk ook de verkeerde oriëntatie van de kerk - dus zijn representatie moet met een korrel zout worden genomen. Bron: Van Delft M. en van der Krogt P. *Atlas de Wit, 1698. Stedenatlas van de Lage Landen. Van Groningen tot Kamerrijk, Tielt/Brussel/Den Haag, 2012*, p. 252

⁶⁹ Verschaffel, "Een zicht op Geraardsbergen... Sanderus, deel 2 en slot", p. 16.

E. Kaart van Geraardsbergen door Ferraris (1777)

De kabinetskaarten van Ferraris zijn niet stadsspecifiek, maar beslaan de volledige Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik. Dat betekent echter niet dat er aan details wordt ingeboet. De Ro omschrijft het Ingeland op de Ferrariskaart als “opgedeeld in verscheidene percelen waarop landbouw wordt beoefend”, soms afgescheiden met tuinmuurtjes.⁷⁰

Figuur 37. Detail uit de Ferraris-kaart, met afbakening van het projectgebied

⁷⁰ De Ro, “Wonen tussen wal en stadhuis”, p. 20.

F. Figuratieve kaart van de Geraardsbergse waterleidingen door Petrus Capeau (1783)

Deze figuratieve kleurenkaart op perkament (ongeveer 1m x 1,25 m) is niet in bijzonder goede staat. Delen van de afbeeldingen en de opschriften zijn moeilijk leesbaar, maar voor zover mogelijk ontcijferd. De kaart droeg als titel “Caerte figurative van de gelentheidt ende situaetie van de ligging, richting van de looten buijsen, gemetste gote ende ontfangers etc.”. Enkele cijfers en letters gelegen in of in de buurt van het projectgebied wijzen op loden buizen die uitliepen in een ‘ontfanger’ op de markt (nr. 10, zie afbeelding 39) die water voerde naar de Marbolfontein.⁷¹ De kaart hing lange tijd in het stadhuis van Geraardsbergen, maar verhuisde begin de twintigste eeuw naar het Hospitaalmuseum.⁷²

Van Liefveringe heeft in de Geraardsbergse stadsrekeningen en kwitanties tussen 1780 en 1783 betalingen teruggevonden voor het lokaliseren en opmeten van de onderaardse riolen, ‘goten en water conduiten der stadts fonteynen ende steenputten’, waarna landmeter Petrus Capeau er een kaart van tekende. De bedoelingen van het stadsbestuur met het plan zijn niet volledig duidelijk.⁷³ Het tracé van deze waterleidingen dateert hoogstwaarschijnlijk uit de middeleeuwen.⁷⁴

De kaart beeldt, in een vreemd vogelperspectief, slechts een deel af van de huizenrijen langs de Markt en de Vredestraat: “Een waterleiding loopt dwars door het binnenblok waar vooral de vier evenwijdig lopende muren (?) opvallen, gaande van de Steenstraat tot de Markt. Er is een toegang, geflankeerd door twee gebouwtjes, langs de kant van de Steenstraat. Gaat het om de heropgerichte doelhuizen van de Sint-Jorisgilde?”⁷⁵ Het lijkt inderdaad bijzonder aannemelijk dat het hier gaat om de door aarden wallen afgeschermd schietbanen van de schuttersgilde (zie *supra*). Bovendien vermeldt de legende van de kaart dat nr. 12 slaat op een loden buis die loopt naar de buis ‘van den Hof van St. Joris’.⁷⁶

⁷¹ Cock, Van Damme & Mahauden, *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen*, pp. 52-53.

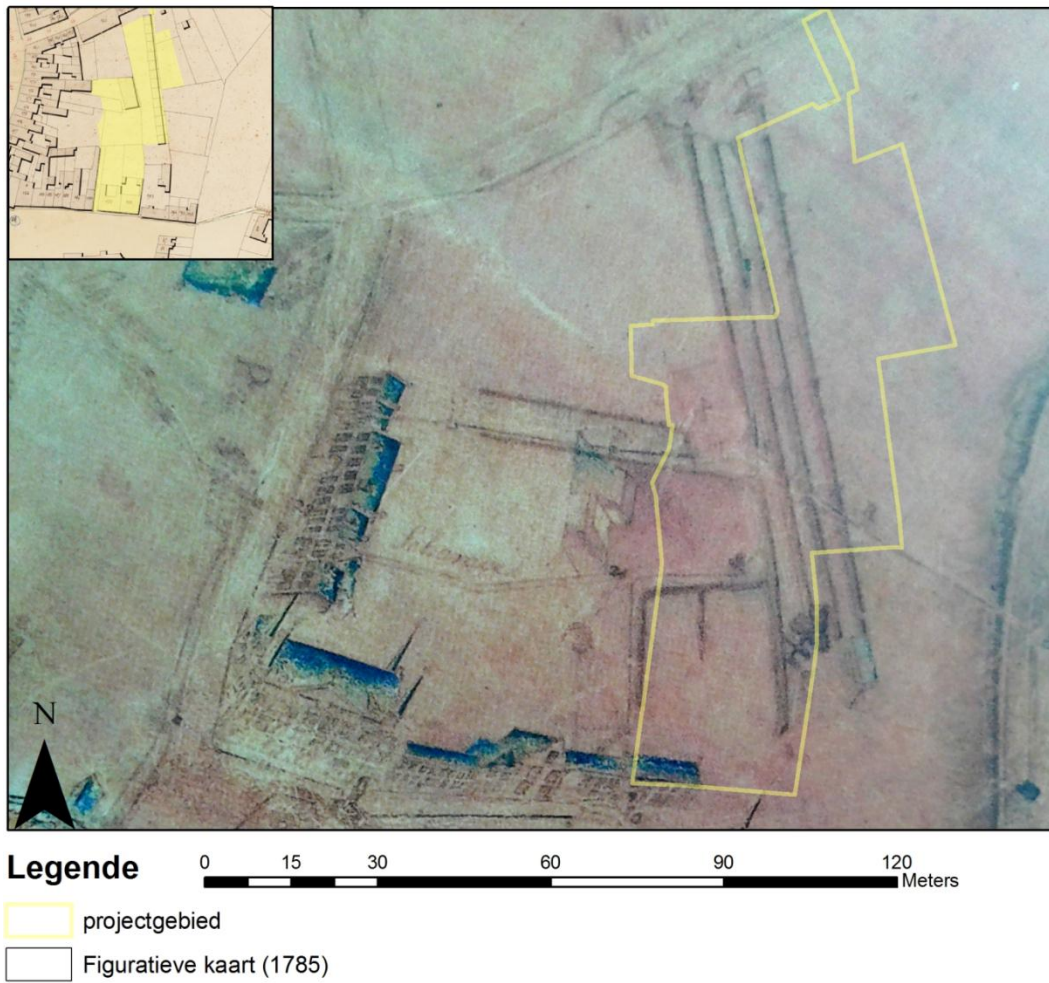
⁷² Van Liefveringe, “Stadsplan der waterleidingen uit 1783”, pp. 16-17.

⁷³ Van Liefveringe, “Stadsplan der waterleidingen uit 1783”, p. 18.

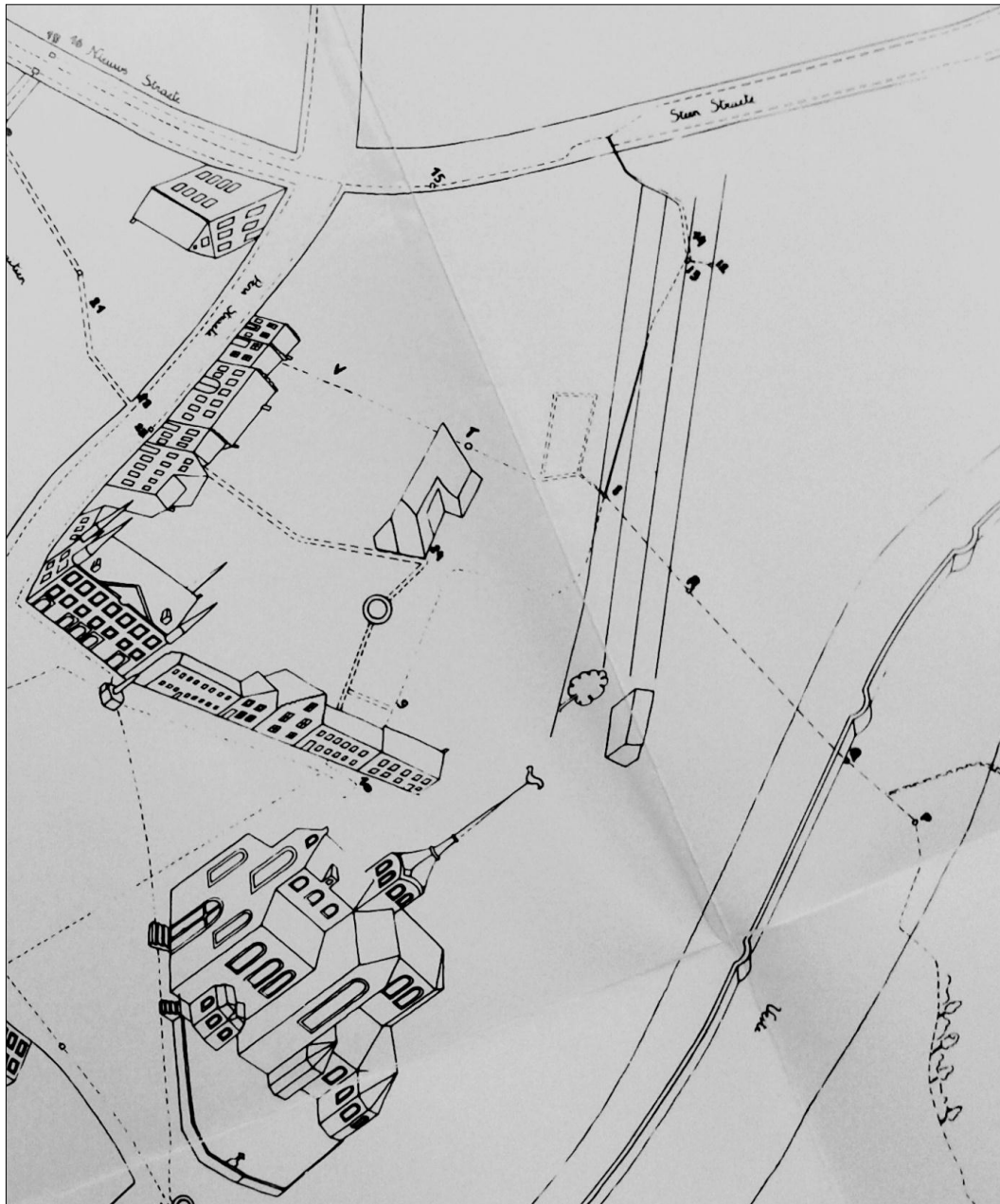
⁷⁴ Cock, Van Damme & Mahauden, *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen*, p. 22.

⁷⁵ De Ro, “Wonen tussen wal en stadhuis”, p. 20.

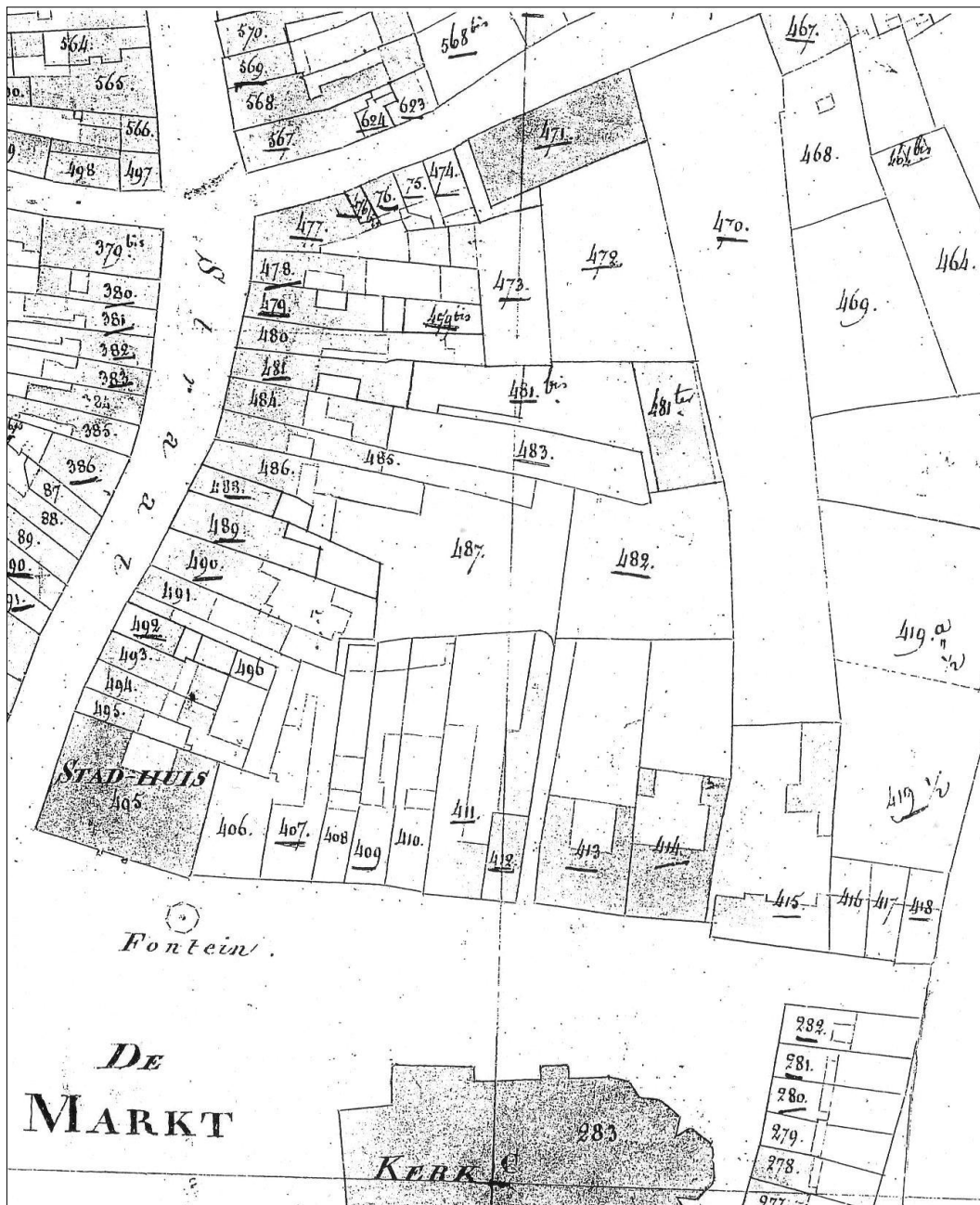
⁷⁶ De persoon die de slecht leesbare tekst transcribeerde in de jaren '70 had het over ‘den Hof van Sr Jonas’ (Cock, Van Damme & Mahauden, *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen*, p. 53), maar op basis van bijkomende informatie mogen we er van uitgaan dat het gaat om de tuin van de Sint-Jorisgilde.

Figuur 38. Afbakening van het plangebied op een detail van de gegeoreferende figuratieve kaart. Accuratesse laat hoogstwaarschijnlijk te wensen over door de moeilijkheid om te georefereren door het perspectief van de waterleidingskaart

Figuur 39. Ter gelegenheid van een onderzoek naar het Geraardsbergs "Manneken Pis" is de kaart van Capeau nagetekend en zijn de nog leesbare opschriften ontcijferd. Bron: COCK, VAN DAMME & MAHAUDEN, *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen, s.p.*

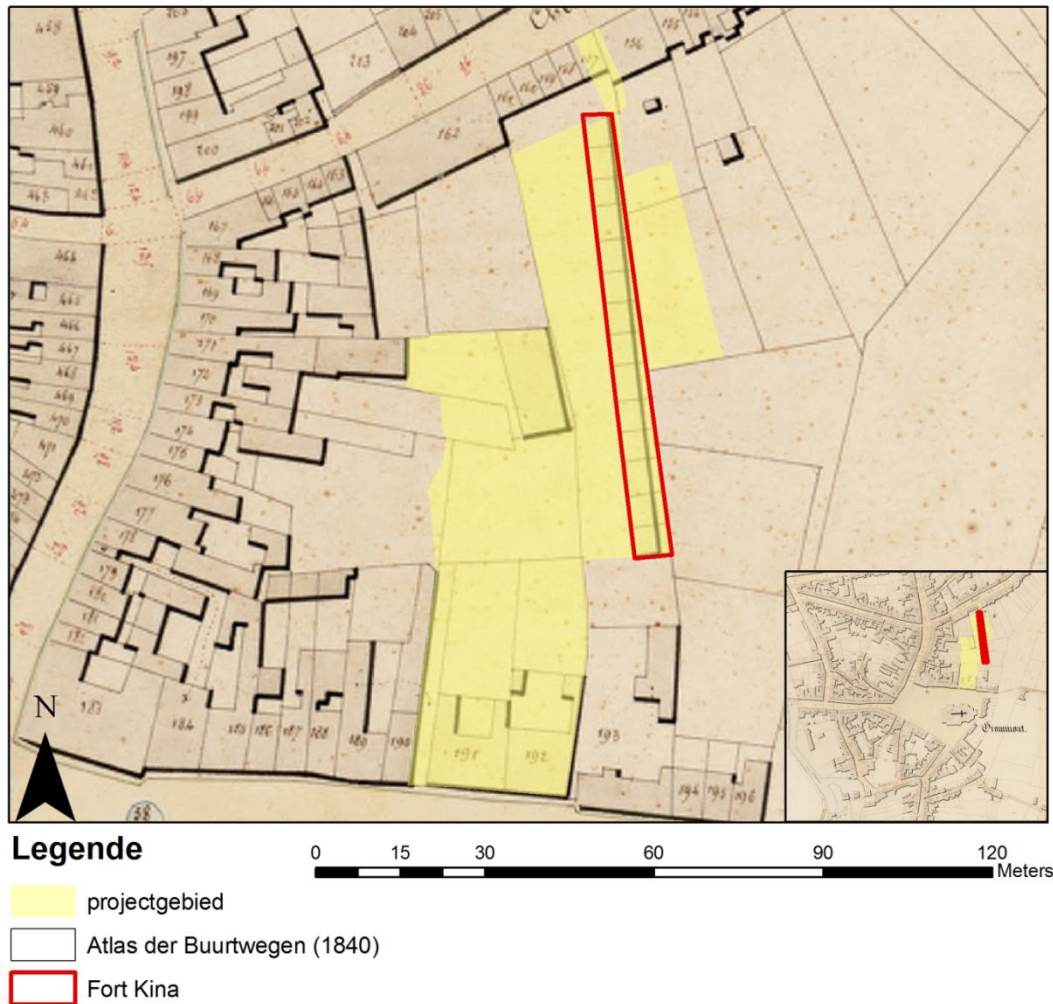
G. Kopie van het primitief plan van het kadaster (1830)⁷⁷

Figuur 40. Detail uit het plan van Geraardsbergen uit het Primitief Kadaster. Het plangebied omvat de percelen 413, 414, 482, 470 en een deel van 469 (zie *infra*). Op dit moment is de binnenkant van het bouwblok nog relatief onbebouwd. Bron: Archief van het Kadaster, Gent

⁷⁷ Archief van het Kadaster, Gent.

H. Atlas der Buurtwegen (ca. 1841)

De Atlas der Buurtwegen verzamelt alle buurtwegen die toen bekend waren. Ondertussen is deze atlas volledig aangepast aan de huidige situatie, maar de oudste versie is nog digitaal te raadplegen via GISoost.⁷⁸

Figuur 41. Het plangebied op de Atlas der Buurtwegen, met afbakening van het projectgebied. Het Fort Kina is al aanwezig op deze plannen, hoewel het maar in 1848 daadwerkelijk is gebouwd (zie *supra*)

I. « Carte topographique de la Belgique » (Vandermaelen, 1846-1854)

Philippe Vandermaelen gaf tussen 1846 en 1854 de topografische kaart van België uit op schaal 1:20000. Bij de opmaak van deze zwart-wit kaart is er bijzondere aandacht geschonken aan de afbeelding van het wegennet en de bewoning terwijl het landgebruik slechts zeer algemeen werd aangegeven.⁷⁹ Onderstaande detailfoto' geeft dus niet veel informatie vrij.

⁷⁸ <http://www.gisoost.be/home/atlasbw.php>

⁷⁹ Antrop M., De Maeyer P., Vandermotten C. e.a. België in kaart: de evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie. Brussel, 2006, 12.

Figuur 42. Geraardsbergen op de topografische kaart van Vandermaelen. Bron: Vandermaelen P., Atlas cadastral du royaume de Belgique, "Grammont", kaartblad 7-16

J. Topografische kaart (1913)

Figuur 43. Op dit detail uit de topografische kaart van Geraardsbergen, bladnummer 30/7, zien we in het bouwblok nog het Fort Kina (of Fort Van Landuyt) aanwezig

K. Grondplan van Geraardsbergen door stadsbouwmeester C. Mahauden (1929)

Figuur 44. Op dit plan van stadsbouwmeester Charles Mahauden uit 1929 zien we de dichtbebouwde percelen van de S.M. De Verbroedering. Bron: Ruiz, *Geraardsbergen... en de ontvoogdingstrijd van de werkende klasse*, 1981, p. 2

De gedetailleerdere kadastrale evolutie wordt besproken in de voorgaande paragrafen.

2.4. BESLUIT

Hopelijk zal deze prospectie bijdragen tot een beter zicht op de geschiedenis van Geraardsbergen, waarvan de historiografie tot nu toe vooral vanuit een rechtshistorische invalshoek benaderd is:

“Niettegenstaande talrijke archeologische vondsten, waarnemingen en kleinschalige noodinterventies van de voorbije decennia raakten al die materiële gegevens tot nog toe niet geïntegreerd in een uitgebalanceerde, gesynthetiseerde kroniek over de historische stadsontwikkeling; evenmin relateerde men deze informatie aan nieuwe onderzoeksvragen betreffende het middeleeuwse urbanisatieproces (fasering, functionele indeling van de stad,...), de historisch-topografische ontwikkeling of functionele evolutie van de middeleeuwse stad. [...] Ongetwijfeld zullen gegevens uit verder archeologisch onderzoek in de binnenstad leiden tot frisse en onvermoede inzichten en zal de confrontatie van die data met de bestaande archivalische en iconografische bronnen vorsers ertoe dwingen om het historische verhaal van de Denderstad vanuit nieuwe invalshoeken te benaderen.”⁸⁰

De confrontatie van historische kaarten en literatuur omtrent het projectgebied en omgeving staat toe een beeld te scheppen van het terrein sinds de vroegste jaren na de stichting van Geraardsbergen. Er lijkt een goede mogelijkheid te bestaan om sporen aan te treffen. De combinatie van succesvolle naburige opgravingen, de bebouwingsgegevens uit archief- en literatuuronderzoek en het georefereren van verschillende oude plannen en figuratieve kaarten situeert in het projectgebied bestrating, bewoning, en allerlei ambachtelijke activiteiten van de veertiende tot de twintigste eeuw. Het valt in het bijzonder te verwachten dat riolen of waterleidingen worden aangetroffen. Beeckmans stelt zelfs dat de aanwezigheid van overvloedig drinkwater een cruciale rol heeft gespeeld bij de stichting van de stad.⁸¹

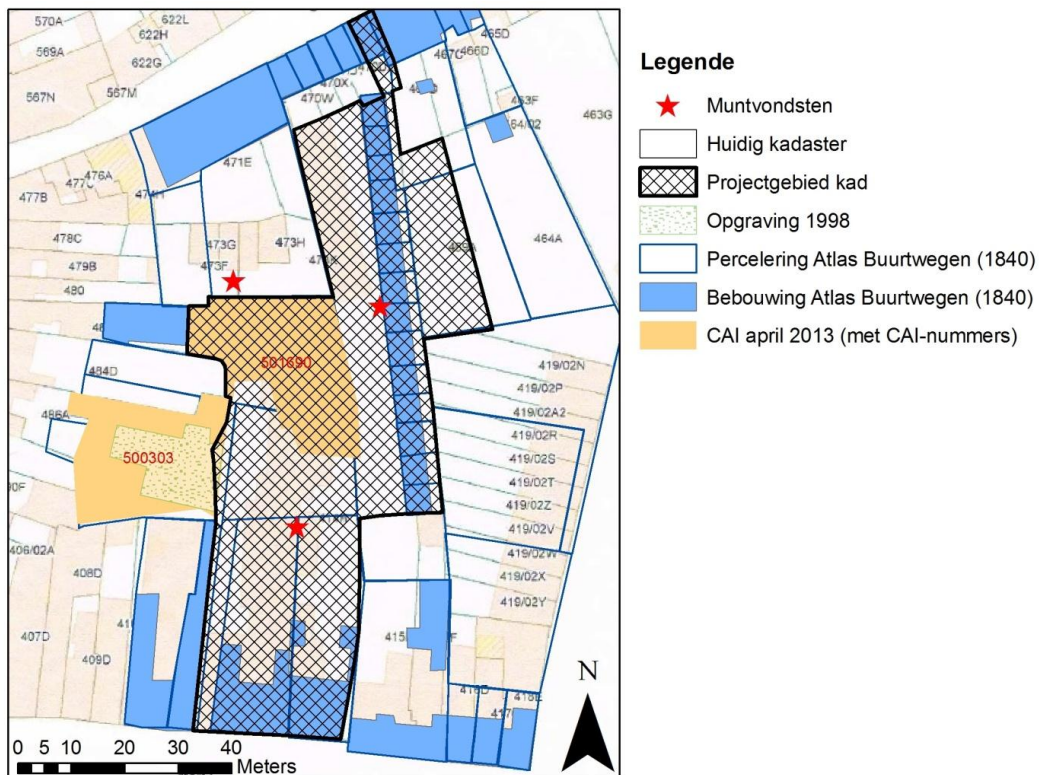
Beeckmans en Borremans drukken bovendien het vermoeden uit dat sporen van metaalbewerksateliers kunnen worden aangetroffen, in het bijzonder georiënteerd op het vervaardigen van pelgrimsdevotionalia.⁸² Gezien gelijkaardige vondsten bij twee aangrenzende archeologische opgravingen, is dat goed mogelijk. Mogelijk wordt ook, in navolging van een andere opgraving in de Grotestraat, een agrarisch substraat aangetroffen. Landbouw was niet ongewoon in middeleeuwse binnensteden. De toponymie van ‘Ingeland’ kan er op wijzen, en de verschillende iconografische bronnen geven een open, groen bouwblok aan.⁸³ Ook restanten van de aarden wallen die dienden als schietdoelen van het Sint-Jorisgilde vallen mogelijk terug te vinden aan de oostelijke grens van het projectgebied, waar ooit het Fort Kina stond. Uit de periode van die proletarische bewoning uit de tweede helft van de negentiende eeuw weten we ook met zekerheid dat er op minder dan 2 meter van de beluikhuisjes een gracht en afvalputten op het terrein bestonden.

⁸⁰ Deschieter & De Wandel, “Archeologische noodopgraving in de Grotestraat te Geraardsbergen”, pp. 504-505.

⁸¹ Beeckmans, “Aardewerk, metaal en hout”, p. 30.

⁸² Beeckmans & Borremans, “Sporen van een 15de-eeuws atelier voor pelgrimsdevotionalia”, pp. 317-324.

⁸³ Deschieter & De Wandel, “Archeologische noodopgraving in de Grotestraat te Geraardsbergen”, pp. 480-481.

Afbeelding 45. Overzichtskartaal met historische bebouwing en opgravingen

Mogelijke problemen bij het trekken van de proefsleuven zijn dat de naburige opgraving in de tuin van Markt 13 geschiedde op een moederbodem die vier meter diep bedolven lag onder 'massieve ophopingen met zwaar puin'. Wateroverlast kan bovendien voor verzakkingen in de stratigrafie zorgen. Anderzijds stellen Beekmans en Welleman dan het vochtige milieu veel organisch materiaal heeft doen bewaard blijven.⁸⁴ Borremans stelt dat, omdat binnen de stadskern de kleilaag veelal is afgegraven voor het opbouwen van leemhuizen en van baksteenovens, 'eventuele sporen van ijzertijd tot neolithicum vernield zijn'.⁸⁵

⁸⁴ Beekmans & Welleman, "Inleiding", p. 4.

⁸⁵ Borremans, "Stadsarcheologie in Geraardsbergen", 1987, p. 57.

3. ARCHEOLOGISCHE PROSPECTIE

3.1. METHODE

In totaal werden 5 proefputten aangelegd, verspreid over het terrein (fig. 46). De locatie van de putten werd voorafgaandelijk vastgelegd⁸⁶. Dit gebeurde grotendeels op basis van het uitgevoerde historisch onderzoek.

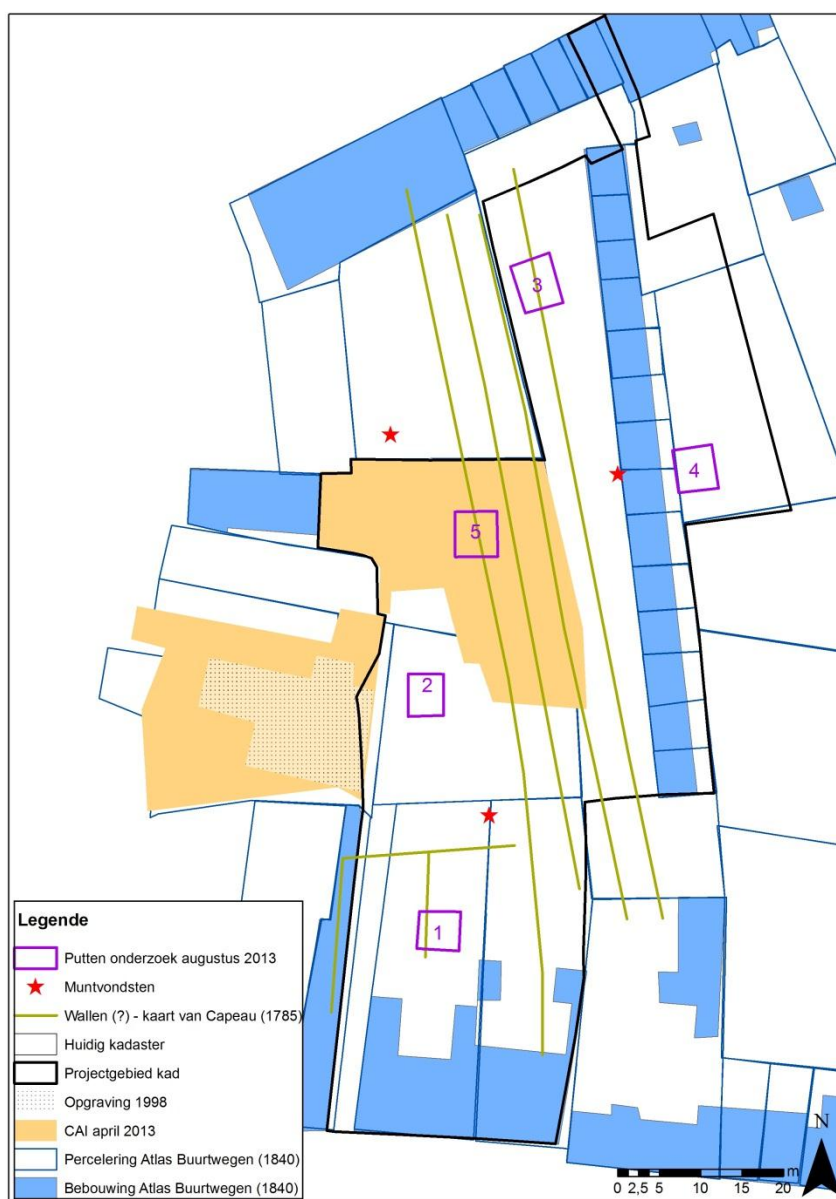
Put 1 werd aangelegd aan de zijde van de Markt, ten noorden van de reeds gebouwde appartementen. Hiermee kon onderzocht worden of er zich nog oudere structuren bevonden onder de afgebroken gebouwen van de S.M. De Verbroedering en hoe groot de impact van deze gebouwen was op het bodemarchief. Put 2 werd zodanig aangelegd, dat deze zich net naast de funderingen van het laatmiddeleeuwse woonhuis bevond, dat bij een vroeger onderzoek op het aanpalende perceel -Markt 13- werd aangetroffen. Dit om na te gaan of het woonhuis zich verder uitstreckte in oostelijke richting en of er zich meerdere gebouwstructuren op deze locatie bevonden. Er werd geopteerd om Put 3 aan te leggen aan de zijde van de Steenstraat. Aangezien het noordelijk deel van het projectgebied hoger op de helling gelegen is, kon hiermee meteen een totaalbeeld van de opbouw van de bodem op het terrein bekomen worden. Put 4 werd aan oostelijke zijde, op het hoogste punt van het terrein, aangelegd. Op deze locatie konden mogelijk restanten bewaard gebleven zijn van de wallen, die kunnen gelinkt worden aan de schietbanen van de Sint-Joris schuttersgilde. Put 5 werd centraal op het terrein aangelegd, vlakbij de locatie waar bij vroegere onderzoeken pelgrimsinsignes en een 14de-eeuwse wasplaats werden aangetroffen. Put 5 werd meer oostelijk aangelegd dan op het oorspronkelijke puttenplan was aangegeven. Gezien de resultaten uit de andere proefputten was het aangewezen om deze put iets hoger op de helling te positioneren.

De graafwerken gebeurden m.b.v. een 21-ton kraan met tandeloze graafbak. De diepte van de putten varieerde sterk, afhankelijk van de resultaten. In eerste instantie werd steeds gegraven tot op de eerste waarneming van de onverstoorde, natuurlijke moederbodem of tot aan de bovenkant van structuren, waar deze zich op een hoger niveau manifesteerden. Om veiligheids- en stabiliteitsredenen werd de maximale diepte van de proefputten wel beperkt tot -5m onder het huidige loopniveau. Na de registratie van de aangetroffen sporen in het eerste archeologische vlak, werd overgegaan tot het couperen van de sporen, het vrijleggen van structuren en de aanleg van een eventueel tweede archeologische vlak. Na de volledige registratie van elke put werd m.b.v. de kraan of aan de hand van een boring gecontroleerd of de ondergrond wel degelijk natuurlijke moederbodem betrof en geen ophogingspakket. Bij het verdiepen naar een volgend vlak werden af en toe smalle zones van het hoogste vlak niet vergraven, waarbij 1 of 2 profielen getrapt werden aangelegd, om de stabiliteit van de hoge profielen te vrijwaren. Bij Put 1 werd het eerste vlak aangelegd op 35,50m +TAW, een tweede vlak centraal op 34,51m +TAW en een derde vlak tegen de westelijke wand op ca. 34,03m +TAW. Bij Put 2 bevond het eerste vlak zich op 35,27m +TAW; het tweede vlak werd centraal aangelegd op 34,60m +TAW en na registratie verdiept tot 33,39m +TAW. Het eerste vlak in Put 3 werd aangelegd op 40,10m +TAW; het tweede vlak aan oostelijke en westelijke zijde bevond zich op ca. 39,00m +TAW. In Put 4 werd een eerste niveau aangelegd op ca. 39,70m +TAW en daarna centraal verdiept tot op 38,43m +TAW. In Put 5 tenslotte bevond het eerste vlak zich op 36,46m +TAW; het tweede vlak werd aan zuidwestelijke zijde aangelegd op 35,73m +TAW.

⁸⁶ Het puttenplan werd goedgekeurd door Onroerend Erfgoed op 09/08/2013.

Bij elke put werden de coupes en relevante profielen opgekuist, gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/20 en gedetailleerd beschreven. Alle aangetroffen sporen en structuren werden digitaal ingemeten met een *robotic Totalstation* (RTS), opgekuist, gefotografeerd, beschreven en gecontroleerd op de aanwezigheid van dateerbaar vondstmateriaal. Bij de beschrijving van bakstenen structuren werden baksteenformaten, mortelgebruik, metselverband en onderlinge verbanden onderzocht. Alle digitale metingen werden gegeorefereerd t.o.v. Lambert-72 en ingepast in het totaalplan van het projectgebied. Van alle sporen, alsook van de profielnagels en het maaiveld werden absolute hoogtes genomen t.o.v. de TAW-hoogte (Tweede Algemene Waterpassing). Alle vlakken en sporen werden eveneens gecontroleerd m.b.v. een metaaldetector op de aanwezigheid van metalen vondsten.

Bij de verwerking werden de profieltekeningen gedigitaliseerd, het vondstmateriaal gewassen en gedetermineerd en het grondplan afgewerkt. Alle verzamelde gegevens werden geconfronteerd met het historisch onderzoek en verwerkt in dit basisrapport.

Figuur 46. Lokalisering van de proefputten binnen het plangebied, gecombineerd met het historisch onderzoek

3.2. RESULTATEN

3.2.1. ALGEMENE PROFIELOPBOUW

Gezien de ligging van de projectlocatie op de flank van de Oudenberg, was op het terrein ook een groot niveauverschil aanwezig tussen het zuidelijk deel van het terrein enerzijds en het noordelijk en oostelijk deel van het terrein anderzijds (fig. 47). Het huidige maaiveld situeerde zich -van zuid naar noord- bij Put 1, 2 en 5 op ca. 38,10m +TAW, bij Put 4 op ca. 42,32m +TAW en bij Put 3 op ca. 40,65m +TAW. Dit komt neer op een totaal hoogteverschil tussen het oostelijk en zuidelijk deel van het terrein van ca. 4m.

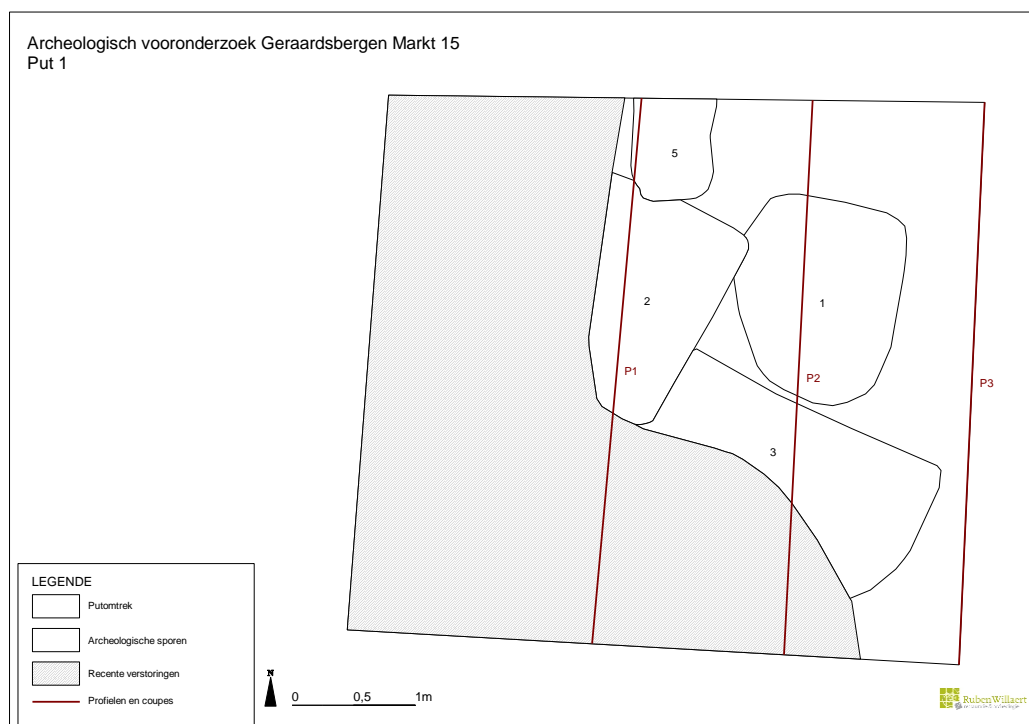
Over het gehele terrein, met uitzondering van het oostelijke perceel, waarop Put 4 werd aangelegd, kon vastgesteld worden dat de bovenste laag bestond uit een puinpakket, dat sterk varieerde in dikte. In Put 1 -in het zuidelijke deel van het terrein- bedroeg de dikte van het puinpakket aan oostelijke zijde ca. 2,20m; aan westelijke zijde van de put kwam het puinpakket op veel grotere diepte voor: op -5m onder het huidige maaiveld werd de onderkant nog niet bereikt. Bij put 2 bedroeg de dikte van het puinpakket eveneens ca. 2,20m, maar hierbij over de volledige oppervlakte van de put. De dikte van het puinpakket bedroeg ter hoogte van Put 5 nog ca. 1,20m en bij Put 3 bedroeg deze nog slechts ca. 0,40m, waarbij de puinlaag van de onderliggende pakketten werd gescheiden m.b.v. geotextiel. In het puinpakket werden heel recente inclusies aangetroffen (o.a. plastic), waardoor kan gesteld worden dat het pakket waarschijnlijk in verband kan gesteld worden met de afbraak van de bestaande gebouwen op het perceel in 2004. De zuidelijke helft van het terrein werd recentelijk genivelleerd.

Figuur 47. Hoogtemodel van het looppniveau tijdens het onderzoek

Ook wat betreft de natuurlijke bodem konden variaties vastgesteld worden op het terrein. Deze bestond ter hoogte van Put 1, 2 en 3 uit zandige zandleem tot zandleem, wat strookt met de gegevens die in de bodemkaart zijn opgenomen. In Put 4 bestond de moederbodem uit een sequentie van zandige lagen, afgewisseld met dunne lagen zandleem, die sterk afhielden in de richting van de Markt. Ter hoogte van Put 5 bestond de moederbodem dan weer uit kleiige zandleem. Deze heel lokale verschillen kunnen wellicht grotendeels gelinkt worden aan hellingsprocessen, alsook aan de afgraving van delen van de helling in het verleden bij ontginnings- en nivelleringswerken.

3.2.2. PUT 1

Figuur 48. Grondplan van Put 1

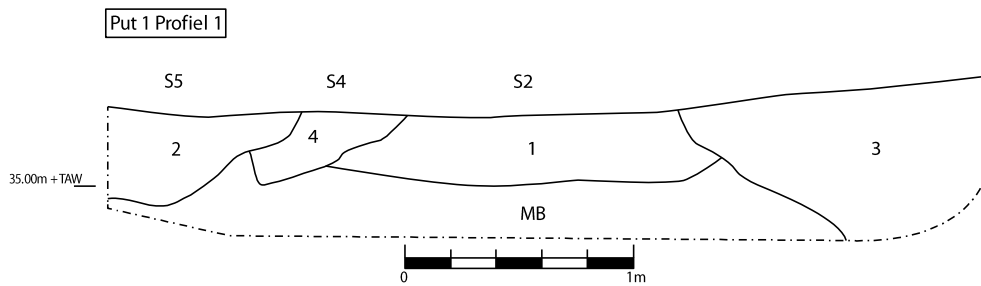
In Put 1 werden 4 elkaar oversnijdende kuilen aangetroffen op ca. 35,50m +TAW, net onder het hoger vermelde puinpakket (fig. 48). In grondvlak kon vastgesteld worden dat kuil S2 zowel kuil S1 als S3 oversneet; S2 werd oversneden door S5, waardoor S5 als jongste spoor in Put 1 te beschouwen is. Aan westelijke zijde werden de sporen oversneden door het dieper gelegen gedeelte van het recente puinpakket.

Kuil **S1** betrof een vrij ovale kuil, met een lengte van 1,73m en een breedte van 1,40m. In het vullingspakket van de kuil kwamen vrij veel houtskoolspikkels en kleine fragmenten verbrande leem, samen met aardewerk, bot en tegelfragmenten. Het weinige aardewerk dat uit de kuil kon gerecupereerd worden, kan op basis van de rand van een vetvanger gedateerd worden in de 14de eeuw. In doorsnede vertoonde S1 een lensvormige bodem (profiel 2, fig. 50); de onderkant van de kuil bevond zich op 35,14m +TAW.

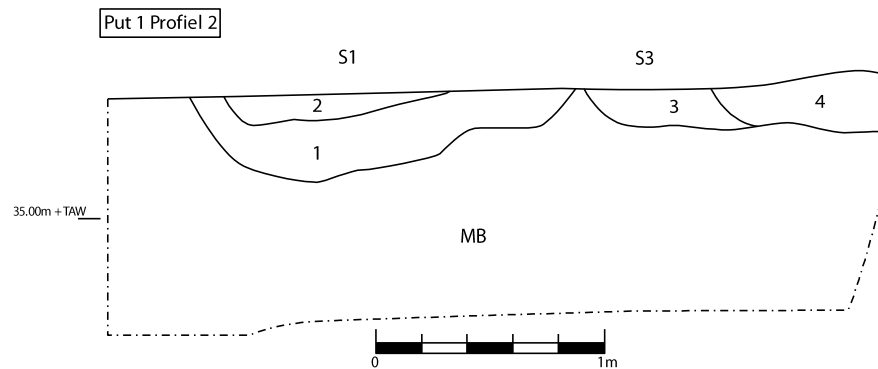
Kuil **S2** werd vermoedelijk gekenmerkt door een rechthoekig grondplan, met een minimale lengte van 1,83m en een minimale breedte van 1,30m. Het vullingspakket, bestaande uit vrij homogeen donkergrijze zandleem, bevatte vrij veel houtskoolspikkels en enkele spikkels baksteen en verbrande leem. De kuil vertoonde een vlakke bodem op ca. 35,01m +TAW.

Figuur 49. Kuilen S1, S2 en S3 (Put 1) in grondvlak

1. Matig homogene, donkergrijze zandleem met houtskoolspkkel, baksteenfragmenten en verbrande leem (S3)
2. Heterogene, donkergrijze tot bruinrijze zandleem met houtskoolspkkel, baksteen- & dierlijke botfragmenten (S5)
3. Puinpakket
4. Homogene donkergrijze zandleem met vrij veel houtskoolspkkel en onderaan versmeten moederbodem (leem)

1. Matig homogene, donkergrijze zandleem, veel houtskool- & baksteenpakkel, weinig verbrande leem, dakpan- en natuursteenfragmenten (S1)
2. Vrij heterogene, beigegrijze zandleem, weinig houtskoolspkkel, kiezels, ijzerzandsteen & baksteenfragmenten
3. Vrij heterogene donkergrijze zandleem met vrij veel houtskool, spkkel, verbrande leem en veel baksteenfragmenten
4. Puinpakket

Figuur 50. Doorsnede Put 1/Profiel 1 (boven) en Put 1/Profiel 2 (onder). Deze kunnen gekoppeld worden aan Put 1/Profiel 3 (fig. 55)

In de zuidoostelijke hoek van de put werd kuil **S3** aangetroffen, die eveneens vermoedelijk een rechthoekig grondplan vertoonde. De kuil had in grondvlak een minimale lengte van 2,40m en een minimale breedte van 1,29m. S3 was slechts heel ondiep bewaard (ca. 18cm) en vertoonde een vlakke bodem. In het vullingspakket kwamen, naast opnieuw vrij veel houtskoolspikkels en enkele spikkels verbrande leem, veel baksteenfragmenten voor. Mogelijk behoren deze fragmenten echter niet tot de oorspronkelijke vulling van de kuil, maar zijn ze afkomstig uit het puinpakket dat de kuil afdekte.

Tegen de noordelijke wand van Put 1 werd **S5** aangetroffen. Het betrof een rechthoekige kuil met een minimale lengte van 0,87m en een breedte van 0,68m. S5 was een krengebegraving; het dierlijk skelet werd nog in anatomisch verband geregistreerd. De bodem van de kuil bevond zich op 34,91m +TAW. Uit het pakket, dat S5 afdekte, kon 1 randfragment in Langerwehe-steengoed verzameld worden, dat eveneens in de 14de eeuw kan gesitueerd worden. In doorsnede kon worden vastgesteld dat S5 nog een kleine kuil oversneed: S4 (profiel 1, fig. 50).

S4 betrof een kleine kuil, die kuil S2 oversneed. Dit spoor kon, door de grote gelijkenissen met de vulling van S2, niet in grondvlak herkend worden. Op basis van de doorsnede bedroeg de minimale breedte van de kuil 0,69m en vertoonde het spoor een asymmetrisch profiel. Onderaan in de kuil kwam een laag versmeten moederbodem voor, voornamelijk bestaande uit leem. De onderkant van de kuil bevond zich op 35,01m +TAW.

Of het voorkomen van houtskool en kleine fragmenten verbrande leem in de vulling van het grootste deel van de kuilen in verband kan gebracht worden met de stadvernieling uit de 15de eeuw of dat dit eerder in verband dient gebracht te worden met een bepaalde vorm van gebruik van de kuilen, kon niet met zekerheid vastgesteld worden. De grote verstoring op dit deel van het terrein heeft immers tot gevolg dat alle stratigrafie boven de aangetroffen kuilen werd vergraven.

Figuur 51. Krengebegraving S5 in Put 1

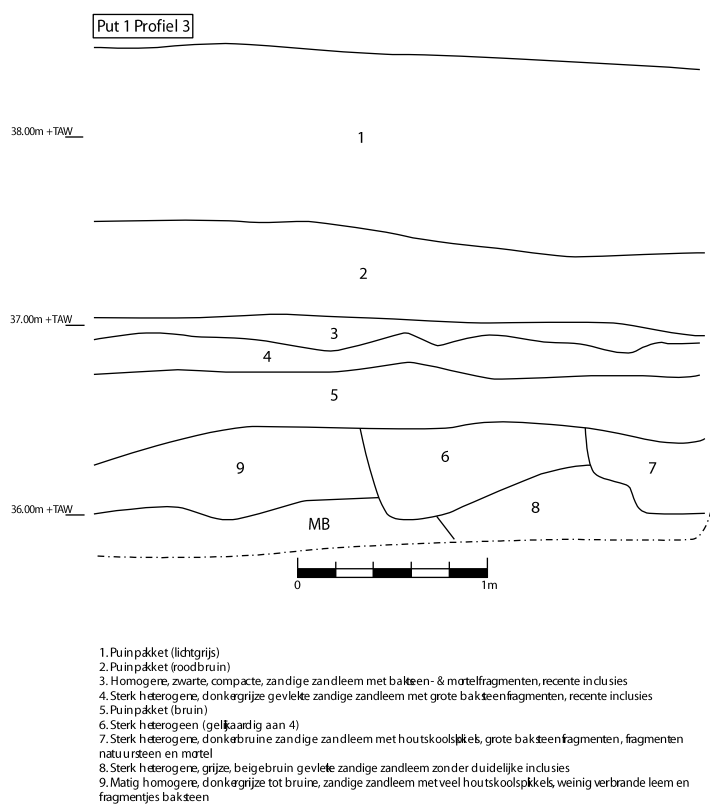
Figuur 52. Doorsnede door (van links naar rechts) S5, S4, S3 en het recente puinpakket (Profiel 1)

Figuur 53. Doorsnede door S1 en S3 (Profiel 2)

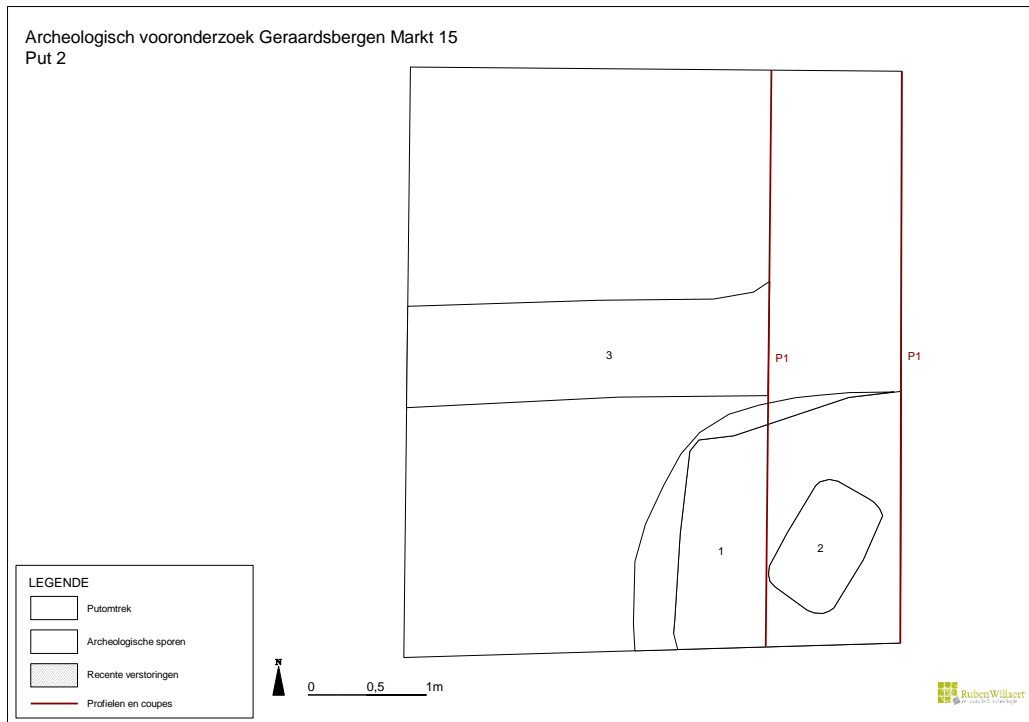

Figuur 54. Put 1/Profiel 3. De zware verstoring van de bovenste pakketten komt hier duidelijk in beeld

Figuur 55. Profieltekening van het oostprofiel van Put 1 (Profiel 3)

3.2.3. PUT 2

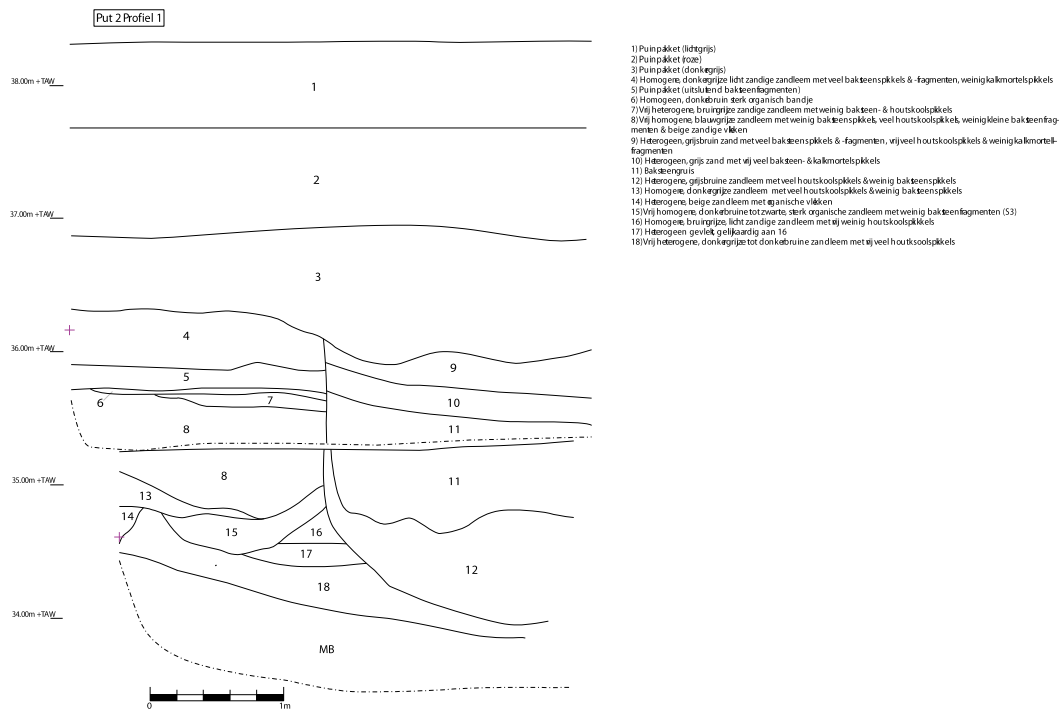
Figuur 56. Grondplan van Put 2

In de zuidoostelijke hoek van Put 2 kwam een grote kuil voor, **S1**, die door alle onderliggende lagen sneed; de kuil werd enkel afgedekt door het recente puinpakket. De insnijding van de kuil kon waargenomen worden vanaf 36,04m +TAW. De minimale breedte bedroeg 2,20m, de minimale breedte 2,32m. De centrale vulling, die zich duidelijk in grondvlak aftekende (Put2/P1/L11), bestond quasi uitsluitend uit baksteengruis. Hieronder kwam nog een dik pakket voor, bestaande uit heterogene grijsbruine zandleem, met veel houtskoolspikkels en weinig baksteenspikkels. In doorsnede vertoonde S1 een komvormig profiel (fig. 57), met de bodem op 33,89m +TAW. Uit het vullingspakket van S1 kon slechts 1 fragment aardewerk verzameld worden. Het betrof een wandfragment in Noord-Frans hoogversierd aardewerk, dat kan gedateerd worden in de late 12de-vroeg 13de eeuw. Gezien de stratigrafische positie van de kuil is het fragment echter waarschijnlijk als intrusief te beschouwen.

S2 betrof een rechthoekige kuil, die in de centrale vulling van S1 was aangelegd, met een lengte van 1,09m en een breedte van 0,69m. De kuil kon geregistreerd worden vanaf ca. 35,27m +TAW. De vulling van de kuil bestond uit homogene donkergrijze zandleem, waarin veel kleine baksteen- en kalkmortelfragmenten voorkwamen, maar voornamelijk dierlijk bot. S2 werd geïnterpreteerd als een krengebegraving. Deze bevond zich echter niet meer -zoals de krengebegraving in Put1- in anatomisch verband. Verder werden doorboringen vastgesteld op de twee uiteinden van (vermoedelijk) de schouderbladen en werd op een groot deel van het botmateriaal een roetlaag vastgesteld. S2 is dus mogelijk eerder als een afvalkuil te beschouwen.

Aan noordelijke zijde sneed kuil S1 door een oost-west georiënteerde greppelstructuur: **S3**. Van de greppel kon enkel het onderste, meer organische vullingspakket in grondvlak herkend worden (Put2/P1/L15). De breedte van S3 bedroeg op dit niveau (ca. 34,69m +TAW) 1,13m. De onderkant van de komvormige bodem situeerde zich op 34,41m +TAW (profiel 1, fig. 57). Of P1/L8 en L13 als vullingspakketten van dezelfde greppel te beschouwen zijn, dan wel van een kuil die door de vulling van S3 sneed, kon niet met zekerheid vastgesteld worden.

Opmerkelijk was de vaststelling in het oostelijk profiel van Put 2 van een tweede puinpakket, dat duidelijk losstond van het recente puinpakket (fig. 58). Dit pakket werd aangetroffen vanaf 35,84m +TAW en had een dikte van ca. 20cm. Mogelijk kan dit pakket in verband gebracht worden met de 15de-eeuwse stadsverwoesting. Door een gebrek aan dateerbaar materiaal kan dit echter niet met zekerheid gesteld worden. Ook de afwezigheid van dateerbaar vondstmateriaal uit S3, die stratigrafisch ouder is, kan hier niet toe bijdragen.

Figuur 57. Put 2 – Oostprofiel, met aan rechterzijde kuil S1 en aan linkerzijde S3 (laag 15)

Figuur 58. Put 2/Profiel 1, met aanduiding van het onderste puinpakket

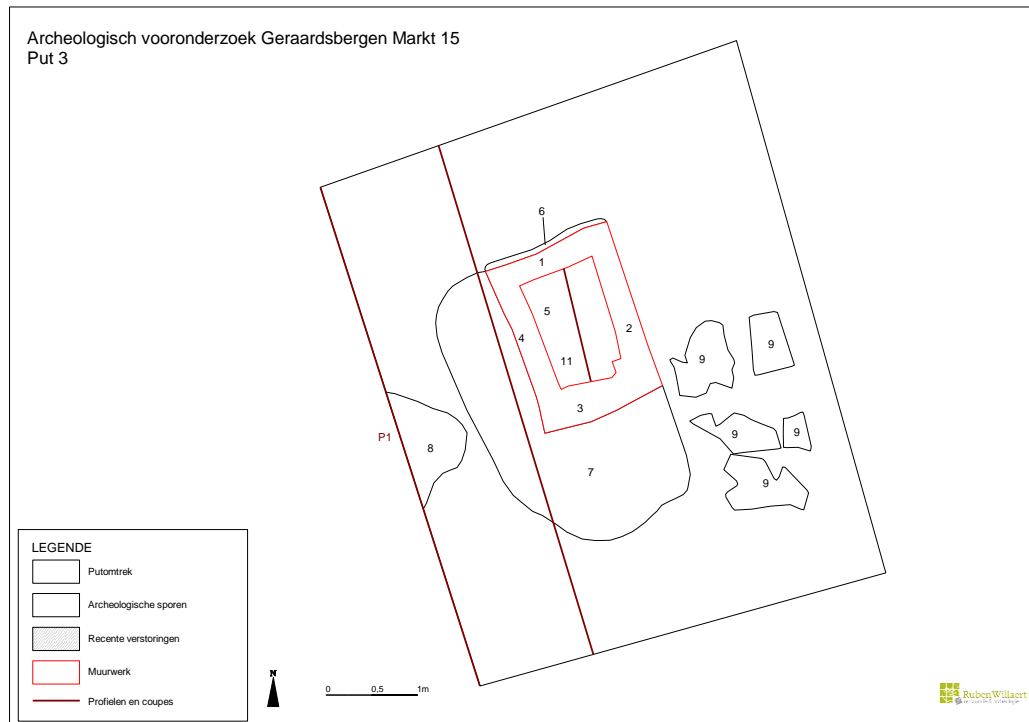

Figuur 59. Kuil S1, met centraal in de vulling krengbegraiving S2

Figuur 60. Bij het verdiepen van het vlak kwam greppel S3 aan het licht

3.2.4. PUT 3

Figuur 61. Grondplan van Put 3

In Put 3 werd, centraal in de proefput, een kleine, rechthoekige bakstenen structuur aangetroffen op ca. 40,10m +TAW, bestaande uit muren **S1**, **S2**, **S3** en **S4** (fig. 61 en 62). De muren waren opgebouwd uit orangerode bakstenen van 26/27x12/12,5x5,5cm in een onregelmatig metselverband. De kalk was uit de mortelspecie weggespoeld, waarschijnlijk mede door de heel natte situatie op dit deel van het terrein. De muren kenden een dikte van 1 ½ steen en omsloten een binnenruimte van 80x130cm. In totaal waren 13 baksteenlagen bewaard (ca. 84 cm). Tegen de buitenzijde van de oostelijke muur (S2) werd een compacte hoeveelheid baksteenpuin aangetroffen. Mogelijk is dit te beschouwen als de opvulling van de aanleg sleuf ter hoogte van S2. Deze muur stond gedeeltelijk naar binnen gebogen. Dit is een vaststelling die dikwijls gelinkt kan worden aan een explosie, die naast de muur plaatsvond. Aan de buitenzijde van S2 konden echter geen sporen teruggevonden worden van een bominslag. Aangezien de helling genivelleerd werd, is een verschuiving ook weinig waarschijnlijk. Wellicht moet deze vaststelling gelinkt worden aan de afbraak van de structuur of aan latere nivelleringswerken op het terrein. De structuur werd immers rechtstreeks afgedekt door het dunne puinpakket op dit deel van het terrein.

De vulling van de structuur (**S5**) bestond uit een homogeen donkergrijs zandig pakket, waarin vrij veel fragmenten natuursteen voorkwamen, waarbij op enkele fragmenten nog restanten kalkmortel voorkwamen. Het vondstmateriaal, dat uit het vullingspakket werd verzameld betrof 19 fragmenten aardewerk, 1 fragment glas en 5 nagels. Op basis van het aardewerk kan de vulling gedateerd worden in de 2de helft van de 14de eeuw tot de 1ste helft van de 15de eeuw. Het vondstmateriaal bestond voornamelijk uit fragmenten van drinkgerei: een drinkbeker en schenkkannen (fig. 65) Daarnaast werd in de vulling ook nog een stenen kanonskogel aangetroffen van ca. 1050g, met een diameter van 9,4cm (fig. 66). Na het verwijderen van de vulling kon het vloerniveau geregistreerd worden: **S11**. Deze was opgebouwd uit onregelmatige

fragmenten veldsteen. Deze konden lokaal ontgonnen worden, aangezien er zich ongeveer ter hoogte van de onderkant van de bakstenen structuur een natuurlijke laag veldsteen bevond in de moederbodem (S9). Dit onregelmatig vloerniveau sluit een gebruik als beerput uit, aangezien dit niet gemakkelijk uit te kuisen zou zijn. De beperkte oppervlakte en bijgevolg de moeilijke bereikbaarheid maken een gebruik als opslagruimte ook weinig waarschijnlijk. Mogelijk moet de functie van de structuur eerder gezocht worden in de waterhuishouding op het terrein, aangezien er zich verschillende bronnen in de omgeving bevinden, en ging het om een putstructuur of een soort van overloop. Er werden echter geen leidingen aangetroffen die in de structuur toekwamen of eruit vertrokken.

Figuur 62. De bakstenen structuur in Put 3, met op de voorgrond kuilen S7 en S8

Figuur 63. Tegen de buitenzijde van muur S2 kwam een compact pakket baksteenpuin voor

Figuur 64. Doorsnede op vullingspakket S5

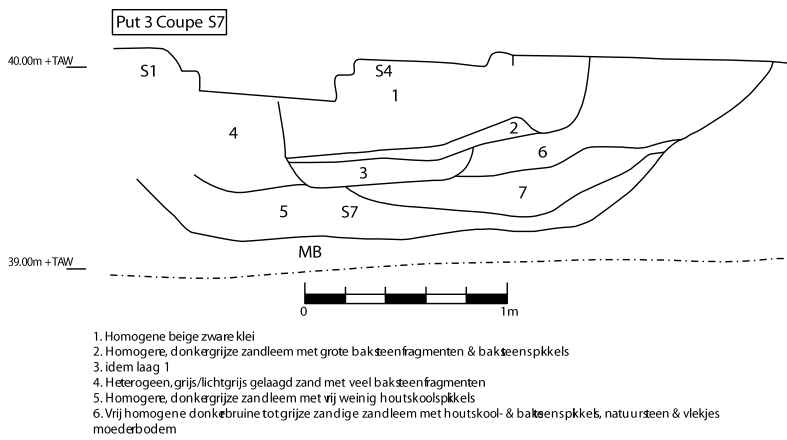

Figuur 65 en 66. Het aardewerk en de kanonskogel uit de vulling van de bakstenen structuur

Aan noordelijke zijde kon de aanlegseuf van muur S1 waargenomen worden: **S6**. Deze had slechts een breedte van ca. 7cm. De bakstenen structuur bevond zich in de noordoostelijke hoek van een grote kuil (**S7**), die aan noordelijke zijde ongeveer aansloot op S6 en aan westelijke zijde op muur S2. Mogelijk moet S6 als een onderdeel van S7 gezien worden en is S7 te beschouwen als de aanlegkuil voor de structuur. De onderkant van de kuil correspondeerde immers ook met de onderzijde van de structuur (respectievelijk 39,11m en 39,18m +TAW). Hierbij bedroeg de totale lengte van de kuil 3,38m en de totale breedte 2,20m.

Tegen de westelijke wand van Put 3 werd nog kuil **S8** aangetroffen op 39,68m +TAW, met een minimale breedte van 1,37m. In profiel 1 werd echter duidelijk dat het 2 elkaar oversnijdende kuilen betrof, waarbij S8 (Put3/P1/L9) oversneden werd door een jongere kuil, die ter hoogte van de oversnijding een sterk gelijkaardig vullingspakket vertoonde (Put3/P1/L6) en waarbij het zuidelijke deel van de vulling bestond uit versmeten moederbodem (Put 3/P1/L5). De minimale

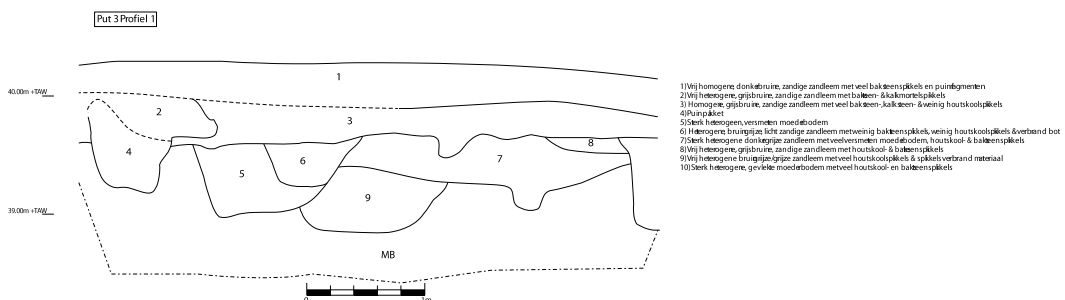
breedte van S8 bedroeg hierdoor nog 1,25m. S8 werd gekenmerkt door een komvormig profiel, met een vrij vlakke bodem op 39,25m +TAW (fig. 69). De jongere kuil had een breedte van 1,44 en vertoonde schuine wanden en een vlakke bodem op 39,43m +TAW.

Figuur 67. Coupetekening van kuil S7

Figuur 68. Doorsnede op kuil S7

Figuur 69. Profieltekening van Put 3/Profiel 1, met centraal kuil S8 (laag 9)

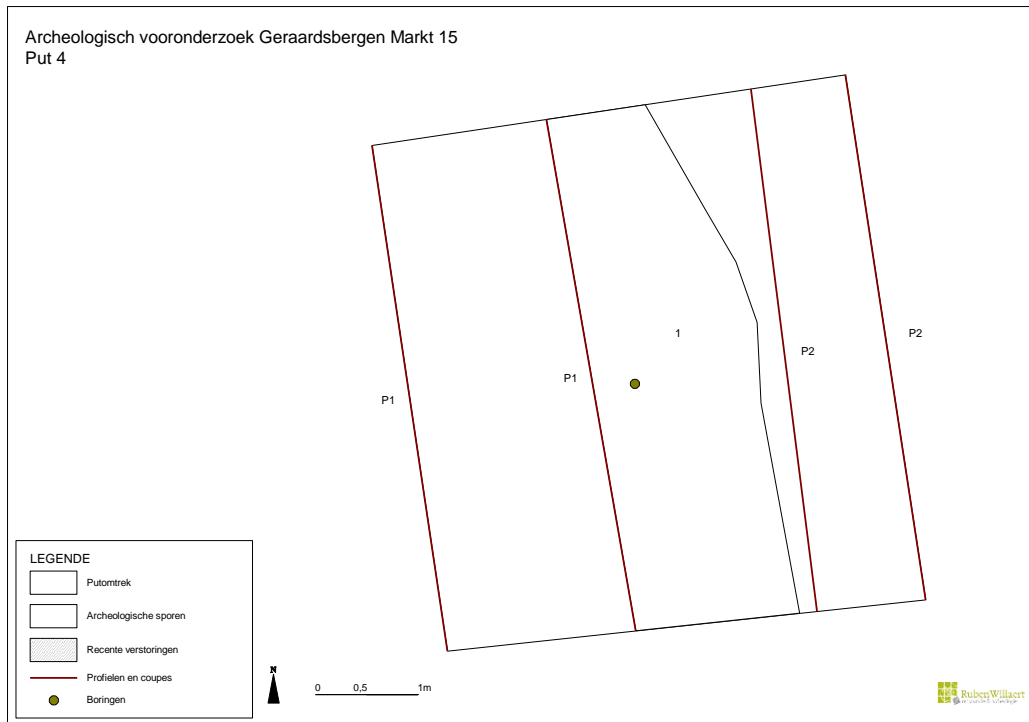

Figuur 70. Put 3/Profiel 1

Figuur 71. Ter hoogte van de onderkant van de bakstenen structuur kwam een natuurlijke steenlaag voor

3.2.5. PUT 4

Figuur 72. Grondplan van Put 4

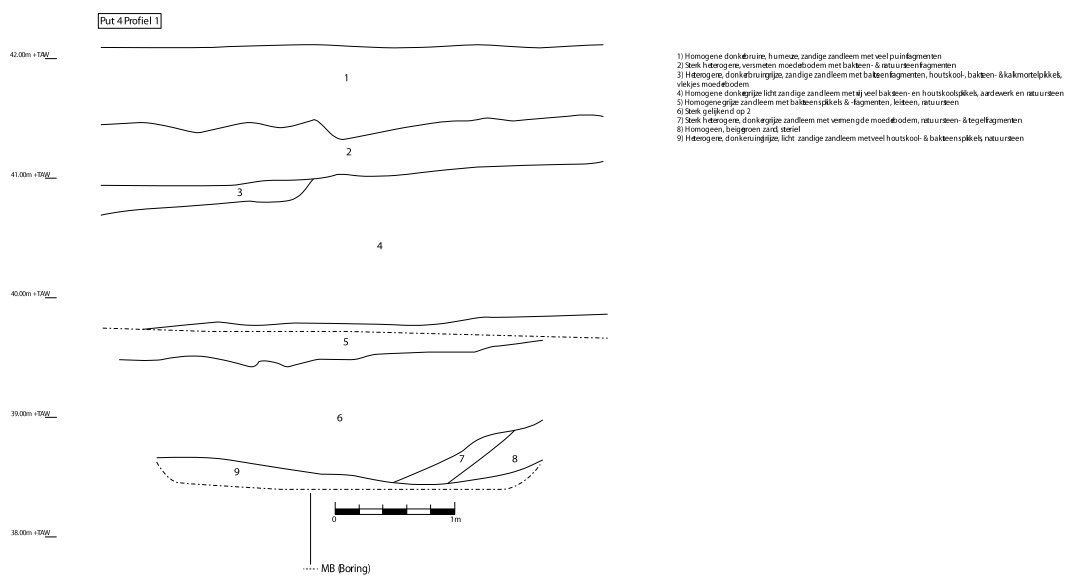
Put 4, aangelegd op het hoogste deel van het terrein, werd quasi integraal ingenomen door een grote kuil: **S1**. De afmetingen van de kuil konden hierdoor niet bepaald worden. Het westelijk profiel (Profiel 1) bestond volledig uit de opvullingspakketten van de kuil (fig. 73). In één van deze vullingspakketten (Put4/P1/L4) werd vrij veel vondstmateriaal aangetroffen: in totaal werden 72 aardewerkfragmenten, 5 pijpsteelfragmenten en 3 nagels ingezameld. Op basis van dit vondstmateriaal kan een heel ruime datering van de tweede helft van de 16de tot de 18de eeuw vooropgesteld worden (fig. 77). Daarnaast konden ook 23 fragmenten bot ingezameld worden, waarvan er enkele kap- en snijsporen vertoonden. Er kan dus gesteld worden dat de vulling sterk vermengd en waarschijnlijk aangevoerd was. Uit de overige vullingspakketten kon geen dateerbaar materiaal verzameld worden. De onderkant van de kuil kon geregistreerd worden met behulp van een boring en bevond zich op ca. 37,78m +TAW. Aan oostelijke zijde (Profiel 2) kon de insnijding van de kuil gedeeltelijk geregistreerd worden. De insteek vertoonde een vrij geleidelijk verloop in zuidelijke richting (fig. 75), tot deze, parallel met de oostelijke bank die werd uitgespaard, verticaal de moederbodem insneed. In de noordoostelijke hoek werd S1 gedeeltelijk doorsneden door een kuil met een minimale breedte van 0,69m en de bodem op 40,19m +TAW. Vermoedelijk is de kuil, op basis van de stratigrafische ligging, als vrij recent te beschouwen; door het gebrek aan vondstmateriaal kan echter geen preciezere datering vooropgesteld worden. Centraal in Profiel 2 oversneed S1 ook nog een smal spoor met een breedte van ca. 0,42m. Het spoor werd gekenmerkt door rechte wanden en een vlakke bodem op 40,21m +TAW. Vermoedelijk betrof het een drainagekanaal.

Wat betreft de functie van de kuil, kan deze mogelijk gelinkt worden aan zandwinning, aangezien de natuurlijke bodem op dit deel van het terrein uit sterk zandige pakketten bestaat. In de omgeving werd immers dikwijls gebruik gemaakt van de natuurlijke ondergrond voor de productie van bouwmaterialen. Een andere optie is dat het een fase van nivellering betrof, die later weer opgehoogd werd. Om een dergelijk terrein bouwrijp te maken moesten immers grote

delen van de helling afgegraven worden, om in verschillende terrassen het terrein te nivelleren. Deze terrassen zijn momenteel ook nog in gebruik.

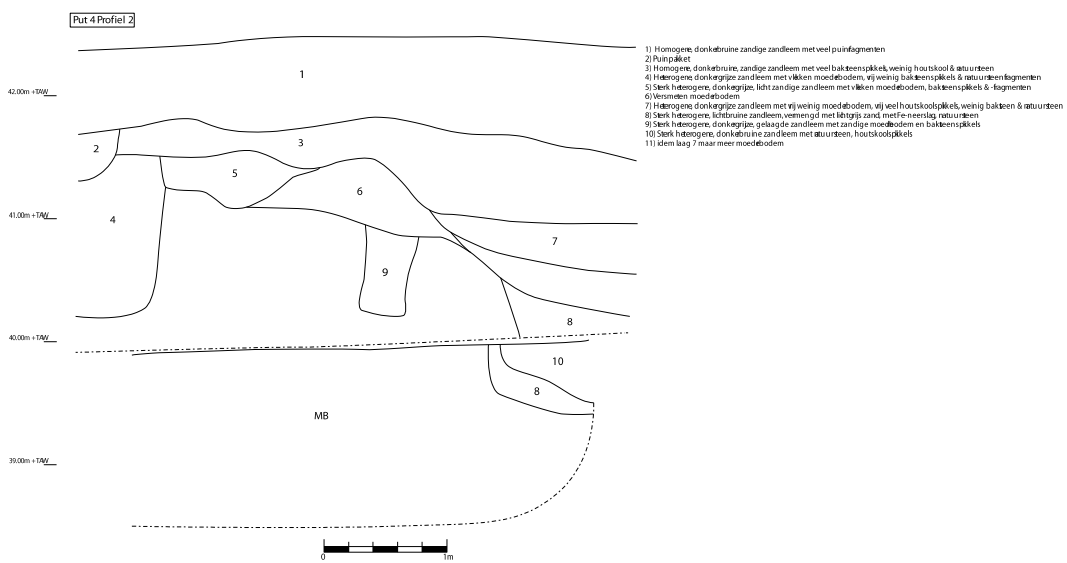
Figuur 73. Put 4/Profiel 1

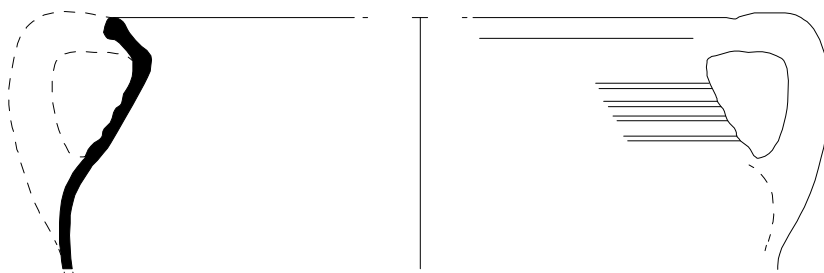
Figuur 74. Profieltekening van Put 4/Profiel 1

Figuur 75. Put 4/Profiel 2, met de sterke gelaagdheid in de zandige moederbodem

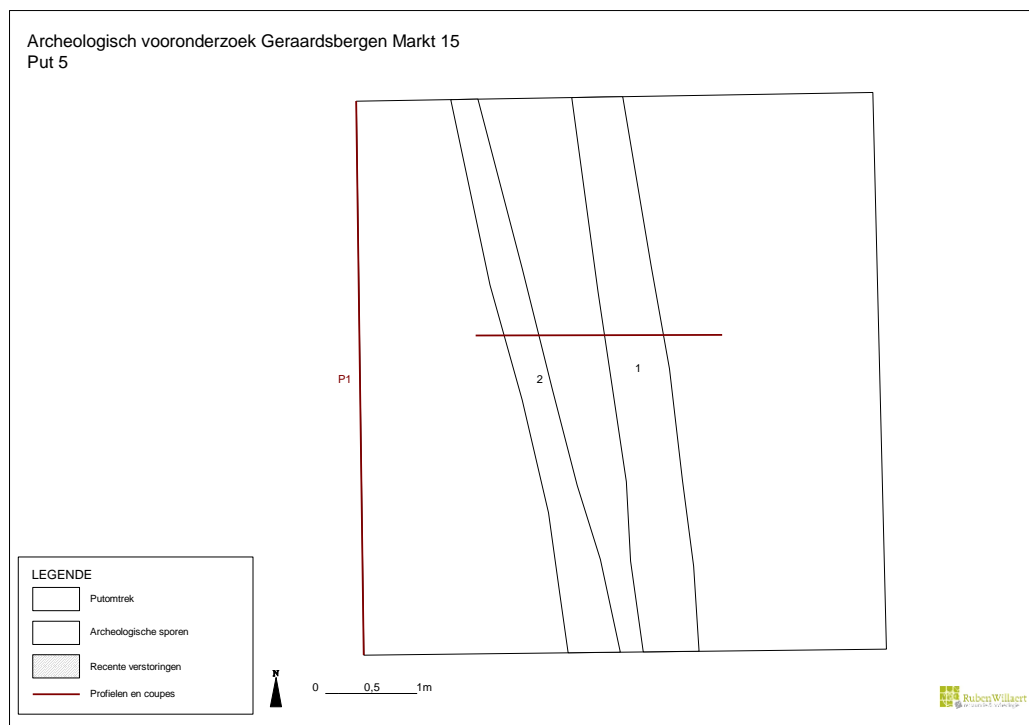

Figuur 76. Profieltekening van Put 4/Profiel 2

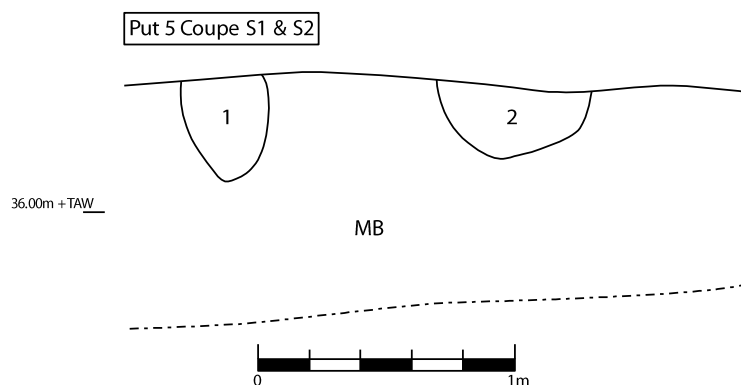
Figuur 77. Steengood uit Put 4/P1/L4

3.2.6. PUT 5

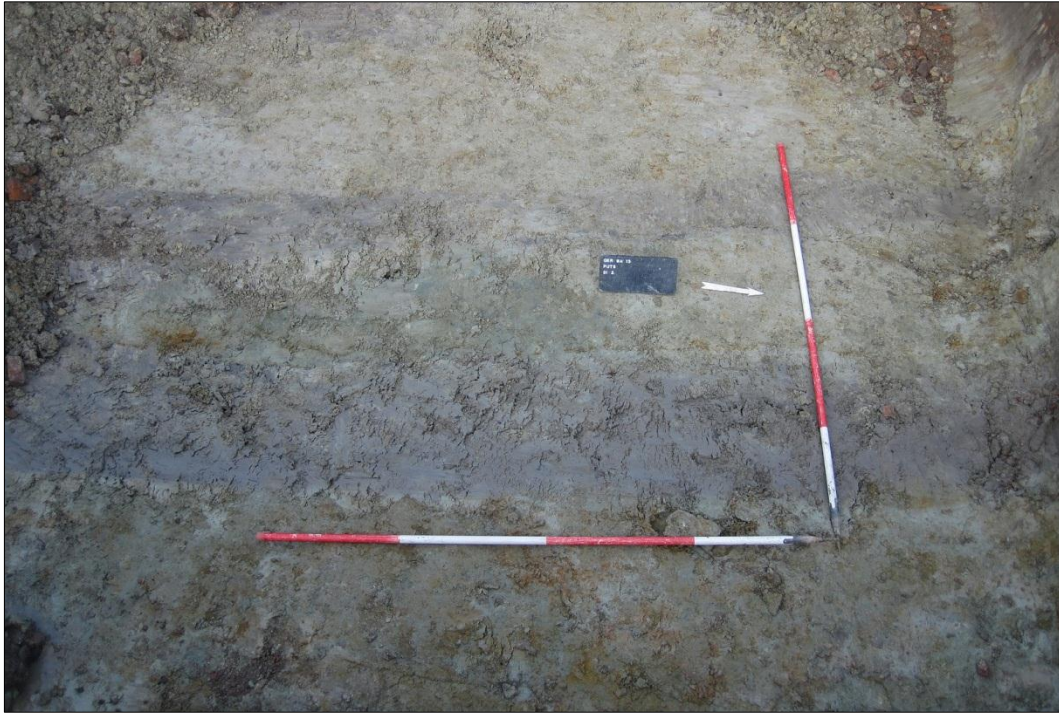

Figuur 78. Grondplan van Put 5

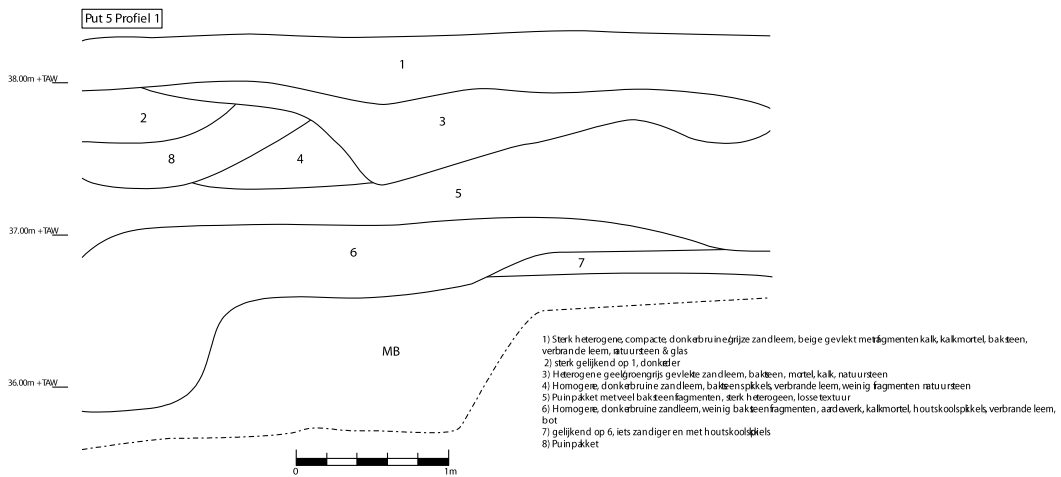
Put 5 bevond zich op het centrale deel van het terrein. Onder het puinpakket werden in deze proefput 2 parallelle, noord-zuid georiënteerde greppels aangetroffen op ca. 36,46m +TAW. De oostelijke greppel (**S1**) had een breedte van ca. 0,57m en vertoonde in doorsnede een komvormig profiel. De bodem van de greppel bevond zich op 36,22m +TAW. De westelijke greppel (**S2**) had een gemiddelde breedte van 0,34m. S2 werd gekenmerkt door vrij rechte wanden en een komvormige bodem op 36,13m +TAW. S1 is vermoedelijk te interpreteren als de vrij recente aanleg van een drainagekanaal. Er werd echter geen drainagebuis in aangetroffen. S2 zal waarschijnlijk eveneens een afwateringsfunctie gekend hebben. Aangezien er in de buurt van het projectgebied 7 bronnen ontspringen, zal de afwatering van het terrein immers wel noodzakelijk zijn geweest. Er werd echter geen dateerbaar materiaal in de greppels aangetroffen. Greppel S1 werd wel afgedekt door een pakket, waaruit laat- tot postmiddeleeuws aardewerk werd verzameld (Put 5/P1/L6). Het aardewerk uit dit pakket kan in de 2de helft 15de-1ste helft 16de eeuw gesitueerd worden. Dit geeft een *terminus ante quem* aan de greppelstructuur.

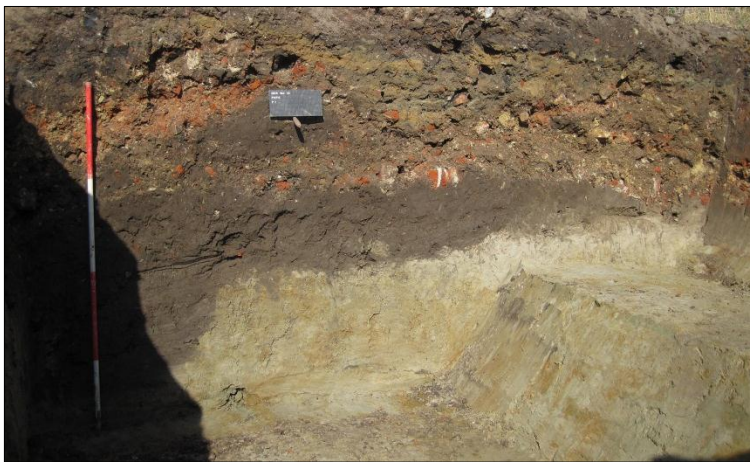
Figuur 79. Doorsnede op greppelstructuren S1 en S2

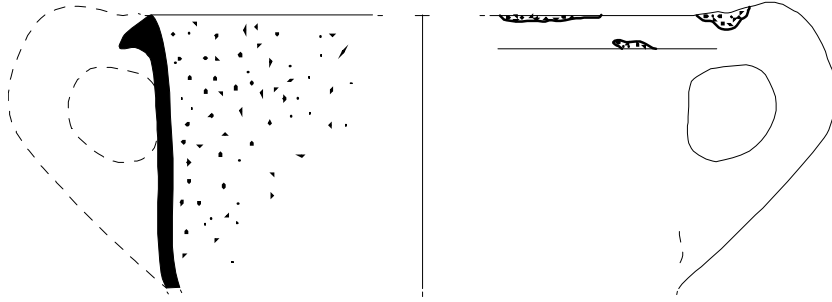
Figuur 80. Greppels S1 en S2

Figuur 81. Het westprofiel van Put 5

Figuur 82. Put 5/Profiel 1

Figuur 83. Oxiderend gebakken aardewerk met een atypische vorm uit Put 5/P1/L6. Cilindrische vorm met gietsneb; de functie moet wellicht in de keuken gezocht worden

4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

4.1. CONCLUSIES

Verspreid over het terrein werden verschillende sporen aangetroffen, die in de laatmiddeleeuwse periode kunnen gesitueerd worden. Het betrof in Put 1, 2 en 5 enkele kuilen en greppelsegmenten en in Put 3 een bakstenen structuur in combinatie met enkele kuilen. Wat de functie van de kuilen was, kon -op enkele krengebegravingen na- niet bepaald worden. De verschillende greppelstructuren kunnen in verband gebracht worden met de waterhuishouding op het terrein. Aangezien er in de buurt van het terrein verschillende bronnen ontspringen, waarvan enkele met een groot debiet, is de afdoende afvoer van water immers essentieel. Ook de bakstenen structuur in Put 3 moet waarschijnlijk in verband gebracht worden met waterhuishouding. De vrij beperkte afmetingen en het onregelmatige vloerniveau sluiten een functie als beerput of opslagruimte immers uit. De structuur kan echter moeilijk gelinkt worden aan de waterleidingskaart uit 1785.

Het terrein, op de flank van de Oudenberg, vertoonde een groot hoogteverschil tussen het zuidelijke deel en het noordelijke en oostelijke deel, een hoogteverschil dat zich ook manifesteerde in de grens met de onverstoorde moederbodem. Bronnen melden dat de lokale ondergrond in de regio ontgonnen werd voor bouwmaterialen. Dit kon archeologisch vastgesteld worden: in Put 4 werd een grote kuil aangetroffen, die mogelijk wijst op postmiddeleeuwse zandontginning op het terrein. Ter hoogte van dit deel van het terrein bestond de natuurlijke moederbodem immers uit zand, afgewisseld met fijne zandleem-lagen, terwijl de moederbodem op de rest van het terrein eerder uit zandleem bestond. In Put 3 kon een natuurlijke laag veldsteen vastgesteld worden, wat zich eveneens ontleent voor de ontginning van bouw materiaal. Deze natuurstenen werden onder meer gebruikt voor de aanleg van het vloerniveau van de bakstenen structuur in deze proefput.

De aangetroffen sporen lijken er op te wijzen dat het perceel grotendeels onbebouwd is gebleven, wat correspondeert met de gegevens uit de cartografische bronnen. In Put 2 kon wel een dunne laag baksteenpuin worden vastgesteld, die mogelijk met de 15de-eeuwse stadsverwoesting in verband kan gebracht worden. Door gebrek aan vondstmateriaal kan dit echter niet met zekerheid gesteld worden.

De zuidelijke helft van het terrein was diep tot zeer diep verstoord door een dik puinpakket. Op basis van de heel recente inclusies, die in dit pakket werden aangetroffen, kan dit vermoedelijk in verband gebracht worden met de afbraak van de gebouwen op het perceel in het begin van de 21ste eeuw. Het noordelijke -en hoger gelegen- deel van het terrein was quasi onverstoord; er waren wel aanwijzingen dat het terrein recent gedeeltelijk was afgegraven en genivelleerd. De aangetroffen sporen in Put 3 bevonden zich net onder een dun puinpakket en werden ervan gescheiden m.b.v. geotextiel.

Van de structuren, die op basis van de resultaten van het historisch desktoponderzoek konden verwacht worden, werden geen sporen aangetroffen. Wat betreft het laat 12de-vorig 13de-eeuws woonhuis dat op het aangrenzende perceel van Markt 13 werd aangetroffen, moet dit vermoedelijk ca. tot tegen de huidige perceelsgrens hebben gelegen. Door de opbouw van het terrein, op de helling, in terrassen, is dit aannemelijk. Hierdoor is het immers moeilijk om over een grote lengte oost-west georiënteerd te bouwen. Ook van de wallen of muren van de schietbanen van de schuttersgilde werden geen aanwijzingen aangetroffen. Bij het historisch onderzoek werd wel reeds vastgesteld dat het georefereren van de plannen, waarop deze voorkwamen, heel onzeker was. Het was bijgevolg niet duidelijk of deze zich binnen het projectgebied bevonden of niet.

Figuur 84. Overzichtsplan van de aangetroffen sporen en structuren

4.2. AANBEVELINGEN

De geplande bouwingrepen in het bodemarchief blijven heel beperkt, vermits geopteerd werd voor een palenfundering. Dit gegeven, samen met de vaststelling dat een groot deel van het terrein zwaar verstoord is, wijst er op dat de enkele sporen, die onder het puinpakket bewaard zijn gebleven, niet verder verstoord zullen worden. In het meest noordelijke deel van het projectgebied werd wel een bakstenen structuur aangetroffen samen met enkele kuilen op geringe diepte, aangezien de verstoring van de bodem in deze zone heel beperkt is gebleven. Deze put bevond zich echter op het smalste deel van het terrein, waar aan oostelijke zijde ook recent reeds een riolering werd aangelegd. De uitbreidingsmogelijkheden in deze zone zijn dus slechts minimaal. Op basis van deze gegevens en de aangetroffen structuren wordt binnen het projectgebied geen verder onderzoek geadviseerd.

5. BIBLIOGRAFIE

- ANTROP M., DE MAEYER P., VANDERMOTTEN C. *et al.*, *België in kaart: de evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Brussel, 2006.
- Archiefbeelden Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 2002.
- BEECKMANS L., "Aardewerk, metaal en hout", in: Beeckmans L. *et al.* (eds), *Een middeleeuws stadswoonhuis met half-ingegraven ruimte langs de Markt te Geraardsbergen. Themanummer VOBOV-info*, 2004, LX, pp. 16-30.
- BEECKMANS L., *In klinkende munt. Vondsten van middeleeuwse en post-middeleeuwse munten te Geraardsbergen* (Gramaye-reeks; 1), Geraardsbergen, 2004.
- BEECKMANS L., "Even in de kijker: archeologie in Geraardsbergen", *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 1999, IX, 1, pp. 213-216.
- BEECKMANS L. & WELLEMAN G., "Inleiding", in: Beeckmans L. *et al.* (eds), *Een middeleeuws stadswoonhuis met half-ingegraven ruimte langs de Markt te Geraardsbergen. Themanummer VOBOV-info*, 2004, LX, p. 4.
- BEECKMANS L. & BORREMANS E., "Sporen van een 15de-eeuws atelier voor pelgrimsdevotionalia te Geraardsbergen (prov. Oost-Vlaanderen)", *Archeologie in Vlaanderen*, 1995-1996, V, pp. 317-324.
- BEECKMANS L., PARENT J.-P., DE BROUWER N. & VAN LIEFFERINGE N., "Kleine huishoudelijke voorwerpen uit het middeleeuwse Geraardsbergen", *Gerardimontium*, 2011, 240, pp. 3-13.
- BORREMANS E., "Stadsarcheologie te Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1988, XI, p. 67.
- BORREMANS E., "Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1990, XIII, pp. 47-48.
- BORREMANS E. & VANDEN BERGE M., "Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1991, XIV, p. 48.
- BORREMANS E. & VANDEN BERGE M., "Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1992, XV, pp. 83-84.
- BORREMANS E., DE LEEUW E. & VANDEN BERGE M., "Stadsarcheologisch onderzoek in Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1995, XVIII, p. 49.
- BORREMANS E., DE LEEUW E. & VANDEN BERGE M., "Archeologisch onderzoek in Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1996, XIX, p. 12.
- COCK M., VAN DAMME R. & MAHAUDEN A., *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen. Een kritisch-historische studie over zijn ontstaan*, Geraardsbergen, 1986.
- DE CACAMP F., "De lijdensweg van Geraardsbergen (1579-1585)", *Het Land van Aalst*, 1959, XI, pp. 42-63.
- DE FERRARIS J.J.F., *De grote atlas van Ferraris: de eerste atlas van België. 1777: kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*, Tielt, 2009.
- DEL RUE J., "Noodopgravingen op de Markt in Geraardsbergen", *Gerardimontium*, 2004, 193, pp. 12-14.
- DE RO J., "Wonen tussen wal en stadhuis. Het middeleeuwse 'Ingeland' in de bovenstad van Geraardsbergen", *Gerardimontium*, 2010, 229, pp. 18-24.
- DE RO J., "Het Sint-Jorispilgery en de Markt te Geraardsbergen", *Gerardimontium*, 2004, 196, pp. 38-42.
- DE RO J., *Monumenten van papier en karton. De moderne geschiedenis van Geraardsbergen op maat van papiermakers, drukkers en fotografen*, Geraardsbergen, 2012.
- DE RO J. & SURDIACOURT D., *Het Schoonste Spektakel. 100 jaar filmvertoon in Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 2006.

- DE RO J. & VAN TRIMPONT F., *Jean-Baptiste Gramaye: 'Gerardimontium Oppidum' (1611). De oudste geschiedschrijving van de stad Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 2004.
- DESCHIETER J. & DE WANDEL T., "Archeologische noodonderzoek in de Grotestraat te Geraardsbergen. 1000 jaar Denderstad in de kijker!", *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis*, 2009, XIV, pp. 469-512.
- DE VLEESSCHAUWER C., "De Flandria Illustrata van Antonius Sanderus", *Archief- en bibliotheekwezen in België*, 1978, 1-2, pp. 1-114.
- D'HUYVETTER C., DE LONGIE B. & EEMAN M., *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5N1 (A-G)*, Brussel-Gent, 1978.
- DULLAERT E., *Bijdrage tot de toponymie van Lokeren* (Onuitgegeven masterscriptie taal- en letterkunde Universiteit Gent), Gent, 2008.
- FRANCO M., *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600* (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), Gent, 1979.
- GIERTS S., "Geraardsbergen 1392-1443", *Het Land van Aalst*, 1997, XLIX, 1, pp. 3-52.
- GYSSELING M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954.
- LINDEMANS J., "Plaatsnamen uit het Aalstersche", *Mededeelingen uitgegeven door de Vla. Top. Vereniging te Leuven*, 1937, XIII, pp. 1-16.
- MOENS J., "Het leer", in: Beeckmans L. et al. (eds), *Een middeleeuws stadswoning met half-ingegraven ruimte langs de Markt te Geraardsbergen. Themanummer VOB-VOBOV-info*, 2004, LX, pp. 31-35.
- RUIZ A., *Geraardsbergen op de drempel van de 20ste eeuw: de opkomst van het socialisme*, Dendermonde, 1976.
- RUIZ A., *Geraardsbergen... en de ontvoogdingsstrijd van de werkende klasse*, Geraardsbergen, 1981.
- SANDERUS A., *Verheerlykt Vlaandre behelzende eene algemeene en nauwkeurige beschrijving van dat Graafschap en van zyne algemeene en byzondere Wetten: alsmede eene Chronologische en Historische opvolging zynder Graaven, tot op Karel den VI tegenwoordig Roomsche Keizer [...]*, Leyden, Rotterdam en 's Gravenhage, 1735.
- VAN BOCKSTAELE G., *De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1996.
- VAN BOCKSTAELE G., "De pelgrimstekens van de H. Adriaan te Geraardsbergen (15de - 16de eeuw)", *Het Land van Aalst*, 1997, XLIX, 4, pp. 278-287.
- VAN DAMME H., BEECKMANS L., BORREMANS E. et al., "Stadsarcheologie in Geraardsbergen (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 1997, XX, p. 68.
- VAN DAMME R., *Zo was... Geeraardsbergen*, Antwerpen, 1973.
- VAN DELFT M. EN VAN DER KROGT P., *Atlas de Wit, 1698. Stedenatlas van de Lage Landen. Van Groningen tot Kamerijk*, Tielt/Brussel/Den Haag, 2012.
- VAN DE PERRE D., "De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500. Een vergelijkende studie", *Het Land van Aalst*, 2011, LXIII, 1, pp. 39-80.
- VAN DE WINKEL G., COCK M., MERTENS W., ROBIJNS L., VAN BOCKSTAELE G., VAN DE PERRE D. & VERNAEVE W., "Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565)", *Het Land van Aalst*, 2008, LX, 4, pp.
- VAN ISTERDAEL H., "Uitzicht van Geraardsbergen en Zottegem in 1659", *Het Land van Aalst*, 1981, 1, pp. 75-79.
- VAN LIEFFERINGE M., "Stadsplan der waterleidingen uit 1873. Ontwerper en eigenaar van de kaart onthuld", *Gerardimontium*, 2010, 230, pp. 16-18.
- VAN LUL A., "Een eeuw evolutie", *Het Land van Aalst*, 1959, XI, pp. 64-84.
- VAN TRIMPONT M., *Wat je beslist moet weten over Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1999.

VAN WAESBERGHE J., *Gerardi Montium etc.*, Brussel, 1627.

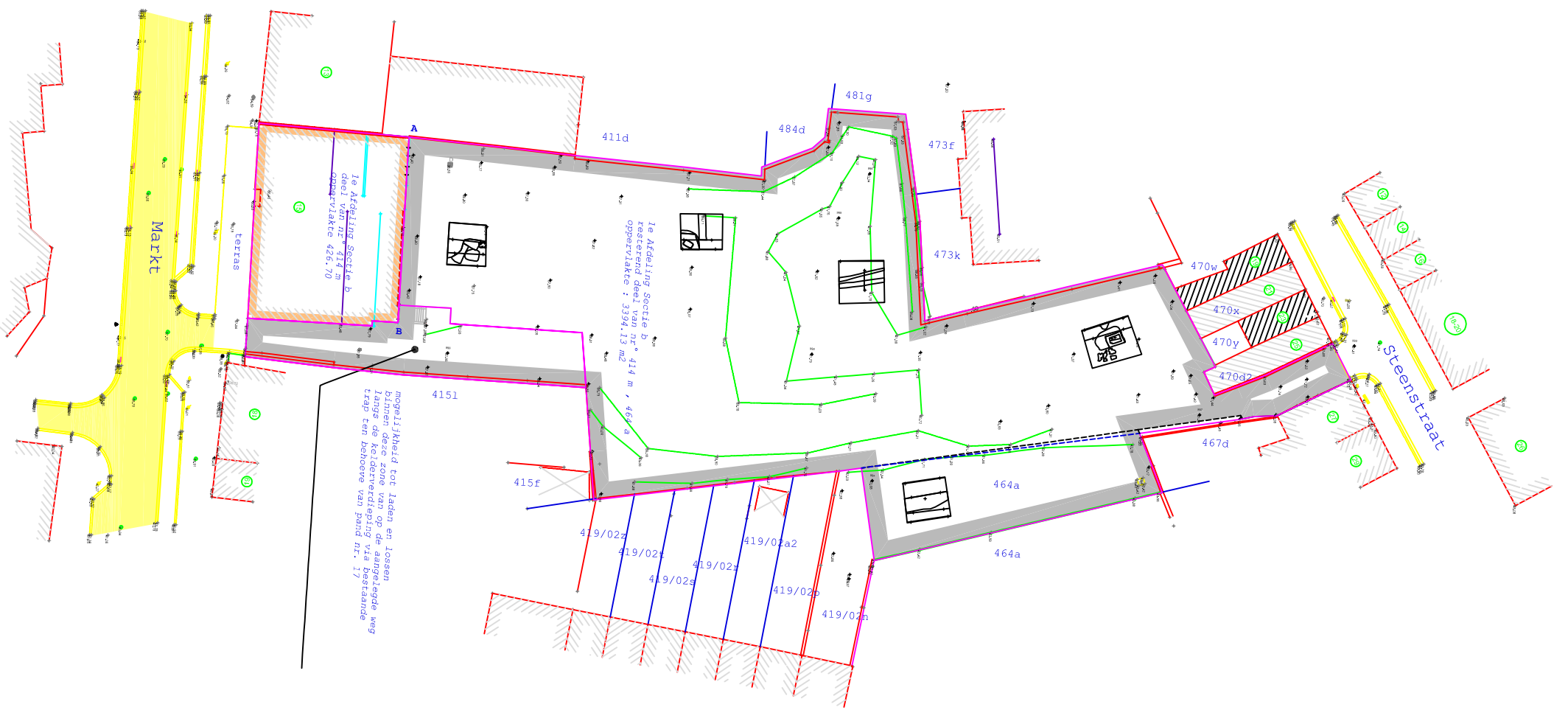
VERCOUILLIE J., "De straatnamen van Gent", *Mededeelingen uitgegeven door de Vla. Top. Vereeniging te Leuven*, 1932, VIII, pp. 12-18.

VERSCHAFFEL J., "Een zicht op Geraardsbergen... Sanderus", *Gerardimontium*, 2004, 197, pp. 12-28.

VERSCHAFFEL J., "Een zicht op Geraardsbergen... Sanderus, deel 2 en slot", *Gerardimontium*, 2004, 198, pp. 10-24.

WALRAET L., *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove: geïllustreerde geschiedenis van de socialistische coöperatieve "De Verbroedering" (1900-1990)*, Geraardsbergen, 1991.

WELLEMAN G., "Bespreking van de structuren", in: Beeckmans L. et al. (eds), *Een middeleeuws stadswoonhuis met half-ingegraven ruimte langs de Markt te Geraardsbergen. Themanummer VOBOV-info*, 2004, LX, pp. 6-15.

mogelijkheid tot laden en lossen
binnen deze zone, indien op de aangewezen
plaats de keizerrijd op de bestaande
crab ten behoeve van pand n.r. 17

De Afdeling Sectie b
bestaand deel van n.r. 414 m
opervlakte 426,70

De Afdeling Sectie a
bestaand deel van n.r. 414 m + 464 a
opervlakte : 3394,13 m²

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
1	kuil		1
T.A.W.-hoogte: 35,50m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door S2		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Heterogene gevlekte donkergrijze zandleem met beige vlekken + vrij veel houtskool, aardewerk, bot, vloertegelfragmenten (dikte 3,2cm), kleine fragmenten verbrande leem

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
1	kuil		2
T.A.W.-hoogte: 35,55m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door recente verstoringen en S5		Oversnijdt S1, S3	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Vrij homogene donkergrijze zandleem met vrij veel houtskool en baksteenspikkels

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*			Spoornr.
1	kuil			3
T.A.W.-hoogte: 35,55m		Diepte spoor: cm	T.A.W.	
Oversneden door S2 en recente verstoring		Oversnijdt		
Vulling van		Gevuld door		
Ligt op		Ligt onder		
Gelijk aan		Gelijktijdig met		
Associatie				
Aantal foto's		Tekening nrs.		
Coupe	Getekend	Richting		
Link met profiel				
Datum				

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Vrij heterogene donkergrijze zandleem met vrij veel houtskool en veel baksteenfragmenten, spikkels verbrande leem, groengrijze zandleem vlekken

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
1	Kuil		4
T.A.W.-hoogte:		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan S5		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
	v		
Link met profiel P1			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Kuil in P1

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
1	krengebegraving		5
T.A.W.-hoogte: 35,30m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt S2 en S4	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Krengebegraving: geit? schaap? ...?
Schedel, wervelkolom en lange beenderen bewaard

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*			Spoornr.
2	kuil			1
T.A.W.-hoogte: 35,33m		Diepte spoor: cm	T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt		
Vulling van		Gevuld door		
Ligt op		Ligt onder S2		
Gelijk aan		Gelijktijdig met		
Associatie				
Aantal foto's		Tekening nrs.		
Coupe	Getekend	Richting		
Link met profiel				
Datum				

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Kuil met twee vullingen
Vulling 1: baksteengruis en houtskool
Vulling 2: komvormig (ingemeten op vlak met TAW 34,55m), zandleem + veel houtskool- Spikkels, heterogeen grijsbruin

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*			Spoornr.
2	krengebegraving			2
T.A.W.-hoogte: 35,30m		Diepte spoor: cm	T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt		
Vulling van		Gevuld door		
Ligt op S1		Ligt onder		
Gelijk aan		Gelijktijdig met		
Associatie				
Aantal foto's		Tekening nrs.		
Coupe	Getekend	Richting		
Link met profiel				
Datum				

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Rechthoekige kuil: homogene donkergrijze zandleem met veel kleine baksteenfragmenten, Kalkmortelfragmenten, aardewerk en weinig houtskoolspikkels
Botmateriaal: krengebegraving

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
2	Greppel		3
T.A.W.-hoogte: 34,56m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Donkerbruin/zwart humeuze vulling

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	Muur		1
T.A.W.-hoogte: 40,11m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met S2, 3, 4	
Associatie S2, 3, 4, 5, 6, 7			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen: bakstenen muur
Formaat stenen: orangerode baksteen 26/27 x 12/12,5 x 5,5 cm
Metselverband: onregelmatig
Oriëntatie

1,5 stenen dik
Max 13 lagen bewaard (ongeveer 84cm)
Binnenafmetingen structuur 80x130cm
Structuur bestaat uit S1, S2, S3, S4

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	muur		2
T.A.W.-hoogte: 40,10m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met S1, 3, 4	
Associatie S1, 3, 4, 5, 6, 7			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Beschrijving zie S1

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	Muur		3
T.A.W.-hoogte: 40,03		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met S1, 2, 4	
Associatie S1,2, 3, 4, 5, 6, 7			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Beschrijving zie S1

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	muur		4
T.A.W.-hoogte: ongeveer 40m		Diepte spoor: cm 39,18m TAW	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met S1, 2, 3	
Associatie S1, 2, 3, 5, 6, 7			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Beschrijving zie S1

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*			Spoornr.
3	Vulling bakstenen structuur			5
T.A.W.-hoogte: 39,18m		Diepte spoor:	cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt		
Vulling van bakstenen structuur (S1 tot/met S4)		Gevuld door		
Ligt op		Ligt onder		
Gelijk aan		Gelijktijdig met		
Associatie				
Aantal foto's		Tekening nrs.		
Coupe	Getekend	Richting		
Link met profiel				
Datum				

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Veel fragmenten natuursteen, aardewerk
Onderaan laag natuursteen (vloer?)

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	Aanlegsleuf S1		6
T.A.W.-hoogte: 40,10m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Aanlegsleuf S1

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	kuil		7
T.A.W.-hoogte: 40,10m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder bakstenen structuur	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie met S1 tot/met S4?			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Grote kuil; in verband te brengen met bakstenen structuur? Of erdoor oversneden?

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	kuil		8
T.A.W.-hoogte: 39,67m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
	v		
Link met profiel P1			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Kuil zichtbaar in vlak 1 en in profiel 1

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	Natuurstenen blokken		9
T.A.W.-hoogte: (+) 39,30m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Laag natuurstenen (natuurlijk)
Onregelmatig van vorm, lijken niet in verband te liggen; 1 wel vrij recht hoeken

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	Vulling van S7; GEEN APART SPOOR		10
T.A.W.-hoogte:	Diepte spoor: cm	T.A.W.	
Oversneden door	Oversnijdt		
Vulling van	Gevuld door		
Ligt op	Ligt onder		
Gelijk aan	Gelijktijdig met		
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
3	Vloerniveau structuur		11
T.A.W.-hoogte: 39,28m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Natuurstenen
Onregelmatig; wellicht geen beerput
Functie?

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput, weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*			Spoornr.
4	kuil			1
T.A.W.-hoogte:		Diepte spoor: cm	T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt		
Vulling van		Gevuld door		
Ligt op		Ligt onder		
Gelijk aan		Gelijktijdig met		
Associatie				
Aantal foto's		Tekening nrs.		
Coupe	Getekend	Richting		
Link met profiel				
Datum				

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Kuil over volledig put 4

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*		Spoornr.
5	greppel		1
T.A.W.-hoogte: 36,43m		Diepte spoor: cm T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt	
Vulling van		Gevuld door	
Ligt op		Ligt onder	
Gelijk aan		Gelijktijdig met	
Associatie			
Aantal foto's		Tekening nrs.	
Coupe	Getekend	Richting	
Link met profiel			
Datum			

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Greppel

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

Spoorformulier

Project: GER_MA_13

Sleuf	Spoordefinitie*			Spoornr.
5	greppel			2
T.A.W.-hoogte: 36,43m		Diepte spoor: cm	T.A.W.	
Oversneden door		Oversnijdt		
Vulling van		Gevuld door		
Ligt op		Ligt onder		
Gelijk aan		Gelijktijdig met		
Associatie				
Aantal foto's		Tekening nrs.		
Coupe	Getekend	Richting		
Link met profiel				
Datum				

Constructie uit steen
Algemeen
Formaat stenen
Metselverband
Oriëntatie

Greppel, smal en met rechte wanden: drainage?

Laag	Vondst	Monster	Beschrijving monster

*spoordefinities: beerput, bezinkput, boomval, gracht, graf (crematie), graf (inhumatie), greppel, haard, houten paal, karrenspoor, kelder, kuil, muur, ophogingslaag, oven, paalkuil, ploegspoor, riool, rioolput, spitspoor, standgreppel, uitbraakspoor, vloer, waterput,weg

PROJECT: GER_MA_13

PUT	SPOOR	INTERPRETATIE
1	1	1 kuil
1	2	2 kuil
1	3	3 kuil
1	4	4 kuil in P1
1	5	5 krengbegraaving
2	1	1 kuil
2	2	2 krengbegraaving
2	3	3 greppel
3	1	1 muur
3	2	2 muur
3	3	3 muur
3	4	4 muur
3	5	5 vulling structuur
3	6	6 aanlegsleuf S1
3	7	7 kuil
3	8	8 kuil
3	9	9 natuursteen blokken: laag
3	10	10 VERVALT (vulling S7)
3	11	11 vloerniveau structuur
4	1	1 kuil
5	1	1 greppel
5	2	2 greppel

PROJECT: GER_MA_13

TEKENINGNR	ZONE	PROFIEL/SPOOR	SCHAAL	TEKENAAR
1	put 1 & 2	P1, 2 & P1	1/20	DH, TB
2	put1	P3 & coupe S7	1/20	DH, ADR
3	put 3 & 4	P1 & P1	1/20	ADR
4	put 4	P1 & P2	1/20	ADR
5	put 5	P1 & coupe S1, S2	1/20	ADR

